HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA

HRVATSKA KNJIŽEVNA REVIJA

2

MARULIĆ

2012.

ISSN 0350-4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač:
Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Marijan Majstorović

Uređuje redakcijski kolegij:
Jerko Grgec, Petar Grgec i Tvrtko Klarić

© HKD sv. Jeronima, Zagreb

Likovno rješenje omota: Ante Starčević

Revija izlazi šest puta godišnje
(veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopise ne vraćamo

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 4829 375; tel./fax:4922 300
E-pošta: hkd.marulic@zg.t-com.hr
Internetske stranice: www.hkd-sv-jeronima.hr

Godišnja pretplata 210 kuna

Žiro-račun kod Zagrebačke banke
2360000-1101396418
Cijena ovoga broja: **35** kuna
Godišnja pretplata za inozemstvo:
100 USA dolara (500 kuna)
Europa 65 eura (420 kuna)
Uplate šaljite na devizni račun
kod Zagrebačke banke Zagreb:
2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb,
Marina Getaldića 1
tel.: (01) 2361 777 • e-pošta: denona@denona.hr
www.denona.hr

Jerko GRGEC

Zmijolav na oltaru europske nove kulture[1]

Uvod

Kada u alegoriji C. S. Lewisa "Hodočasnikov povratak" glavnom liku Johnu, zatočeniku neupadljiva diva znakovita imena Duh Vremena, donese zdjelicu mlijeka, frojdovski tamničar opomene ga da se mlijeko ne razlikuje od drugih tvari koje izlaze iz kravljih otvora, npr. od balege, urina, bljuvotina ili znoja. Johnu nato ne preostaje drugo nego da neumoljivom službeniku gosp. Zeitgeista odgovori da ga smatra lažljivcem ili tek budalom, koja ne vidi razliku između onoga što priroda odbacuje kao smeće i onoga što sprema kao hranu.

Iako je Lewisov primjer malčice pretjeran i neugodno doslovan (o vulgarnosti da i ne govorimo), čini se vrlo sličnim položaju u kojem se posljednjih desetak godina nalazi cijela hrvatska nacija. Bez pretjerivanja mogli bismo dakle reći da bi u našoj improviziranoj inačici mjesto tamničara zauzele hrvatske političke elite, čije se rasuđivanje doista ne razlikuje od nemuštih, jalovih pokušaja relativizacije u koje se upušta lik zamišljen u neiscrpnoj mašti velikoga britanskog pisca.

S obzirom na to da se običnome čovjeku čini da gotovo svi argumenti hrvatskih političara u prilog pristupanju Europskoj uniji funkcioniraju u najboljem slučaju kao protuzorne istine umotane u zaštitnu foliju stručnoga žargona i birokratski precizne pojmovne pedanterije (koja skriva puno više nego što odaje), nužno je napraviti korak unatrag i pokušati cijelu situaciju pažljivo promotriti s primjerene distance. Kako bismo na europske institucije bacili što bolji i obuhvatniji pogled, oslonit ćemo se na nedavno objavljen esej poznatog njemačkog pisca Hansa Magnusa Enzensbergera, naslovljen "Sanftes Monster Brüssel oder Die Entmündi-

1 Povodom knjige Hansa Magnusa Enzensbergera *Bruxelles, nježno čudovište ili Oduzimanje prava glasa Europi*

gung Europas" ("Bruxelles, nježno čudovište ili Oduzimanje prava glasa Europi").[2] Riječ je o vrlo odmjerenu, objektivnu i poučnu prikazu svega što (ne) vrijedi u Europskoj uniji, u kojemu se, doduše, izrijekom ne spominje hrvatski slučaj, ali koji bi nam posredno trebao odgovoriti na pitanja i dvojbe vezane uz naš novi "dom". Valja napomenuti da se sve što je Enzensberger u svojoj knjižici napisao u konačnici svodi na dvije temeljne činjenice: na prevlast ekonomije nad politikom te na neosporan i gotovo opipljiv demokratski deficit u unutarnjem ustrojstvu Europske unije, tako da ćemo se i mi, u sljedećim poglavljima, pozabaviti istom problematikom. Pokušat ćemo na kraju u svoju "smjesu" ugurati i dio slagalice koji nedostaje, a to je kulturna politika i njezine moguće implikacije u svakodnevnom životu europskoga pučanstva. I, potom, podcrtati sve spomenuto kako bismo dobili konačan odgovor na najtežu i najkompliciraniju zagonetku: Nalazi li se običan čovjek, baš kao i John u tamnici Duha Vremena, unutar Europske unije u položaju uznika, i jesu li nam hrvatski političari prodali, kolokvijalno rečeno, veliku, sjajnu i preskupu ciglu? Johna je iz zatočeništva izbavila *Lady Reason*, a mi na svojoj strani imamo tek glasovitog pisca u smiraju života. Postavlja se pitanje je li to dovoljno.

Ekonomija za glupane

Esej Hansa Magnusa Enzensbergera počinje, kako se i pristoji, kratkim poglavljem o pozitivnim stranama Europske unije. Autor piše kako "ljudi mlađi od 60 godina nemaju pojma koliko je teško bilo stupiti, poslije II. svjetskog rata, na teritorij neke od susjednih država. Putovanje u inozemstvo nije bilo moguće bez otegnute borbe s birokracijom." Te riječi pobuđuju sjećanje na svjedočanstva mnogih pisaca i intelektualaca iz davnih, pretpotopnih vremena, na prizivanje čarobnoga doba kada je, prema riječima Giovannija Papinija, bilo moguće, primjerice, iz Italije u Francusku otići samo s vizitkartom.[3] I to je otprilike sve na čemu bismo, prema mišljenju njemačkoga pisca, trebali biti zahvalni Europskoj uniji. Ostatak pripada nezaustavljivoj ekspanziji birokratski ustustavljenog naddržavnog aparata i pripadajuće administracije koji se temelje ponajviše na pomanjkanju stvarne demokratičnosti u donošenju odluka te na nečemu što se unaprijed predstavlja kao ekonomska znanost neupitno egzaktnog značaja.

Jedan od osnivača Ekonomskoga fakulteta u Chicagu Frank Knight odredio je ekonomiju kao humanističku znanost. U svome djelu *Risk, Uncertainty and Profit* on piše da je "ekonomija humanistička disciplina; njezini temelji zadani su u načelima ljudskoga ponašanja, te u skladu s time moramo poći od određenih psihologijskih zapažanja o ljudskom ponašanju koje kontrolira ekonomski život... Od samih početaka znanost dakle podliježe znatnim ograničenjima, s obzirom na to da je mali dio našega ponašanja tako" (tj. znanstveno) "određen. Ono je mnogo više nagonsko i hirovito..."[4]

Kako ćemo uskoro imati priliku vidjeti, problem suvremene ekonomije, koju bitno obilježavaju matematika i kvantitativne znanstvene metode, što zapravo znači da je laiku potpuno apstraktna, može se lako razaznati iz opaski Hansa Magnusa Enzensbergera o financijskoj politici europskih institucija.

Sve je počelo prije nego što je Europska unija uopće bila osnovana. Enzensberger naime smatra da je važniju ulogu nego svi političari, mislioci, pisci i teolozi koji su sudjelovali u osmišljavanju buduće zajednice odigrao francuski biznismen Jean Monnet. Njegova je uloga u stvaranju Unije, prema mišljenju njemačkoga pisca, bila presudna. Dana 9. svibnja 1950. godine, točno 5 godina nakon bezuvjetne njemačke kapitulacije, francuski ministar vanjskih poslova Robert Schumann pojavio se pred novinarima i obznanio senzacionalan plan koji nepravedno nosi njegovo ime, jer je tvorac plana bio upravo Jean Monnet.

U knjizi o nježnome čudovištu možemo potom pročitati da za Monneta gotovo ni jedan stanovnik Unije rođen poslije 1965. godine nije čuo, što je Enzensbergeru normalno i povezano je s onim što se nekoć nazivalo Monnetovom metodom. Riječ je o vrlo specifičnom poimanju politike. "On je", kaže autor, "preferirao odluke elita donesene konsenzusom, a u kojima parlament i građani nemaju gotovo nikakva udjela. Imao je vrlo nisko mišljenje o anketnim istraživanjima i referendumima. No to nije jedini razlog zbog kojega njegovi prijedlozi nikada nisu bili

2 Svi citati preuzeti su iz engleskog prijevoda tog Enzensbergerova djela, "Brussels, the Gentle Monster or the Disenfranchisement of Europe", Seagull Books, 2011.

3 U svojoj knjizi "Passato remoto" Papini piše da se "danas mnogo govori o slobodi, ali tko nije živio u razdoblju prije 1914. godine, nema pojma koliko su tada ljudi stvarno bili slobodni, i u čemu se konkretno sastojala ta sloboda".

4 Samuel Gregg: "Economic Thinking for the Theologically Minded", str. 64., University Press of America, 2001.

popularni: europska integracija kakvu je on zamislio bila je tehnokratska i intervencionistička."

"Za njega je Europska zajednica čelika i ugljena bila tek početna faza u osiguravanju ekonomskih uporišta za ostvarenje plana. Mnogo je više toga bilo u igri: postupno ispražnjavanje političkog suvereniteta država-nacija u korist uspostavljanja nadnacionalne vlasti." Zvuči, dakako, poznato.

Dolazimo tako i do jednog od najvažnijih poglavlja knjige Hansa Magnusa Enzensbergera, pod znakovitim naslovom: "To je ekonomija, tupane!" Unatoč svim preobrazbama Unija je u svojoj srži ostala poglavito ekonomska zajednica, što je i logično, jer u očima njezinih zagovornika nije, kao primjerice u Napoleonovim, sudbinsku važnost imala politika, nego upravo ekonomija. "Još od dana Zajednice čelika i ugljena, projekt ekonomske integracije promicao se bez obzira na ekonomske, teritorijalne, etničke i vjerske različitosti država članica (...)." Nekoliko sljedećih stranica posvećeno je preciznome opisu nastanka financijskih problema koji danas guše Stari kontinent. I tu je pisac vrlo jasan: Uniji se pridruživao sve veći broj zemalja koje nisu mogle izdržati neobuzdanu kompetitivnost zajedničkoga tržišta, a Unija je taj strukturalni problem pokušala riješiti kršenjem vlastitih ugovora. Jer da je sve bilo u skladu s pravilima, ona nikad ne bi u svoje okrilje primila države kao što su Grčka, Bugarska i Rumunjska. Štoviše, ubrzo se dotjeralo dotle da su i bogate zemlje poput Francuske i Njemačke počele tumačiti po svojim prohtjevima, ili jednostavno zanemarivati, zakonski obvezatan Sporazum o stabilnosti i rastu, kojim se od 1997. godine određuju ograničenja u gomilanju javnoga duga država članica.

Nakon te uvjerljive dijagnoze autor se vraća Jeanu Monnetu, tvrdeći da bi se on danas sigurno, da je živ, čeznutljivo prisjećao vremena Zajednice čelika i ugljena. Tada naime nikomu nije padalo na pamet razlikovanje između "stvarne" i "nestvarne", što će reći financijske, ekonomije. U njegovo doba sve se vrtjelo oko ugljena i čelika, odnosno oko proizvoda u čiju vrijednost i korisnost nitko nije sumnjao. "Osnivači prve Europske unije", nastavlja Enzensberger, "usredotočili su se na problem teške industrije. Nisu još mogli predvidjeti sablast koja danas progoni ne samo Europu nego cijeli planet. Riječ je o globalno djelatnom tržištu kapitala koje prijeti dokrajčiti njihove vizije."

Svi danas znamo da ponajviše zbog dematerijalizacije novca države žive iznad svojih mogućnosti, a špekulativni manevri kojima svaki od svjetskih državnih subjekata daje djelotvoran doprinos protoku svjetskoga kapitala završavaju u pravilu promicanjem dugotrajne zaduženosti kao prihvatljivog, čak poželjnog načina postojanja ne samo na državnoj nego i na korporativnoj i osobnoj razini. Do toga zaključka dolazi otprilike i Enzensberger, iako takvo rasuđivanje ostaje uvijek u pozadini, što će reći da se podrazumijeva, a nije izrečeno.

Nadalje, u njegovu djelu možemo pročitati kako je, vjerujemo li političarima, špekulacija kriva za učinjenu štetu. "Govore o tom neugodnom fenomenu kao da se radi o utvari čiju je prisutnost teško objasniti, a još teže otjerati plašenjem. No on pripada biti kapitalizma. Špekulanti testiraju tržište kako bi otkrili njegove slabe točke; odgovaraju na povećanje državne zaduženosti koje uzrokuju političke odluke; procjenjuju ekonomske nejednakosti proizašle iz nedostataka ekonomskog i monetarnog saveza i analiziraju centrifugalne sile što ih one proizvode. Znaju da svojim djelovanjem ugrožavaju europski sustav. No svatko u vrhu financijske industrije tko zna kako iskoristiti tu dilemu može računati na visoke profite oslobođene rizika."

Shema koju pisac razrađuje tu se konačno spaja s riječima Franka Knighta o ekonomiji kao humanističkoj disciplini, navodeći nas na zaključak da ekonomska znanost, ako je ikada i funkcionirala onako kako to tvrdi američki stručnjak, danas, naprotiv, svojom nevidljivom rukom prekriva čitavu kuglu zemaljsku, apstraktna je do srži, a pogoduje bogaćenju financijske elite. Ekonomist nam stoga počinje nalikovati ne toliko na znanstvenika koliko na opsjenara, mutikašu, ili pak na slobodnog umjetnika u čiji *raison d'être* nikako ne možemo proniknuti.

Sve je to uvod u ono što Enzensberger naziva ulaskom u postdemokratsku eru, pri čemu valja istaknuti da je opisani financijski kaos savršeno sukladan s bremenitošću birokratske operativne kaste koja svojim podanicima svakodnevno servira teško probavljive direktive, smjernice i uredbe...

Demokracija za glupane

Na samom početku dvadesetoga stoljeća opskurni francuski pisac Pierre Félix tvrdio je kako već "čovjek osrednje inteligencije i naobrazbe, sposoban povezati dvije osnovne misli, nije i ne može biti demokrat. Nije dovoljno reći za demokraciju da je mutna, zbrkana i površna. Ona je više i bolje od toga: apsurdna je." Taj odrješiti polemički sud zaslužio je mjesto u "Rječniku gluposti i pogrešnih prosudbi" Guya Bechtela i Jean-Claudea

Carrièrea, no danas bi se lako mogao uklopiti u Enzensbergerovo seciranje demokratskog deficita u političkoj praksi Europske unije.

Kao i na početku "Nježnoga čudovišta...", i ovaj dio knjige započinje lijepim riječima. Možemo tako pročitati da je pisac Robert Menasse u značajnu ogledu pokušao obraniti čast briselskih institucija. "Potrošio je nekoliko mjeseci da prodre u njihov unutarnji život, te je došao do zaključka da ti djelatnici u povjereničkim uredima, upravnim odjelima, radnim grupama i odborima čine 'prosvijetljen aparat javne službe' koji bi 'opravdano mogao nositi naziv *jozefinske birokracije* što mirno sastavlja... odredbe i smjernice'." Menasseove pohvale uskoro međutim prelaze u propitivanje legitimiteta europskih državnih institucija, pri čemu se naglašava činjenica da "'samo Europska komisija ima pravo na pokretanje zakonodavnih postupaka... A Komisija je institucija u kojoj se demokratska legitimacija naposljetku poništava. Dakle kad je riječ o demokratskoj politici, to trojstvo Parlamenta, Vijeća i Komisije proizvodi crnu rupu u kojoj nestaje ono što smo nekoć razumijevali pod demokracijom.'"

Te opaske razvija dalje Enzensberger, a prosvijetljena *jozefinska birokracija* ubrzo se pretvara u izvršni aparat fantomskog entiteta čiji institucionalni smisao više odgovara neuhvatljivim odredbama Parkinsonova zakona nego zastarjelim pojmovima kao što su, primjerice, zdrav razum i opće dobro. Temeljni problem Unije sastoji se dakle u, blago rečeno, demokratskom deficitu, koji se smatra kroničnom i praktički neizlječivom bolešću pomanjkanja. Pa ipak, kaže autor, taj deficit nije nikakva medicinska zagonetka, nego se, naprotiv, radi o posve promišljenoj načelnoj odluci. "Kao da ustavnih borbi iz 19. i 20. stoljeća nikada nije bilo, Vijeće ministara i Komisija već su se pri osnutku Europske zajednice složili da pučanstvo kao cjelina ne smije imati utjecaja na njihove odluke. Danas više nitko ne vjeruje da se taj pad u predustavno stanje može izliječiti kozmetičkim ispravcima. 'Deficit' stoga nije ništa drugo nego otmjen izraz za oduzimanje prava glasa europskim građanima."

Kada malo dalje naiđemo ponovo na primjedbu da Komisija ima gotovo monopol na zakonske inicijative, vodeći istovremeno pregovore i donoseći smjernice iza zatvorenih vrata, osjetimo akutnu bol u predjelu mozga, i shvatimo da se polako, ali sigurno između nas i teksta počinje materijalizirati golem upitnik, koji neumoljivo nagriza naše izvjesnosti, sve naše političke predrasude vezane uz pojam Europske unije. Nadalje: proizvodi takve prakse, vođene sigurnom birokratskom rukom iza zatvorenih vrata, zgrušali su se u čudovišnu zbirku specifikacija pod imenom *acquis communautaire*, koju, kaže Enzensberger, nitko živ nije pročitao. Ta *pravna stečevina* Unije obaseže danas preko 150 000 stranica, a teži više nego mladunče nosoroga.

Iza toga krepkog i živahnog nosoroga skriva se međutim porazna činjenica da se, prema vrlo vjerodostojnoj procjeni, 80% svih zakona ne donosi više u parlamentima država članica, iako i sam autor priznaje da nitko sa sigurnošću ne može reći o kojem se broju radi. "Strogo uzevši, nije tu riječ, kao u klasičnoj pravnoj državi, o zakonodavstvu, nego o direktivama, smjernicama i uredbama. Što se savršeno podudara s karakterističnim autoritarnim stilom koji preferiraju briselske vlasti." Prema Enzensbergerovu mišljenju takav bi se odnos snaga mogao iz temelja promijeniti kad bi europske vladajuće strukture u svome djelovanju primijenile načelo supsidijarnosti, odnosno pustile jednostavno da se nacionalna, regionalna i lokalna zajednica same pobrinu za sebe. U skladu s time citira se i mišljenje Romana Herzoga, ustavnog pravnika i bivšeg njemačkog predsjednika, koji jasno kaže da bi se Unija trebala angažirati tek ako se problem ne može riješiti na nacionalnoj razini, nego samo na europskoj.

Teško je oteti se dojmu da nas pobrojene osebujnosti sigurnim putem odvode s onu stranu pojmljive stvarnosti, ravno do zlogukih slutnji o znanstveno organiziranome modelu života kakav, pretpostavljamo, postoji samo u slikovitim zakutcima fantastične literature. S time da ni Orwellova "1984." ni Zamjatinov roman "Mi" nisu, čini se, prikladni poredbeni oslonci, jer birokratska strahovlada opisana u *Nježnome čudovištu* toliko je precizna da zahtijeva istu takvu, jasnu i određenu alegoriju. A nju nalazimo u "Brazilu", filmskoj fantazmagoriji Terryja Gilliama snimljenoj 1985. godine. U tom satiričkom prikazu birokratskog pakla glavni junak, Sam Lowry, pokušavajući se osloboditi dehumanizirajućeg stiska tjeskobne stvarnosti, u svojim lutanjima "gotovo da i ne susreće ni jednog pojedinca čiji život ne određuju udvornost, zapisnik i administrativna pravila. Riječ je o društvu toliko obuzetu konvencijama da je *status quo* postao njegov bog".[5]

Iako je Lowryja lako zamisliti kao zamjenjiv dio ljudskoga hardvera u nekom briselskom uredu, jedan od završnih komentara Hansa Magnusa Enzensbergera ne ostavlja nam baš previše prilike za uvjerljivo

5 Robert C. Ring: "Sci-fi Movie Freak", str. 135., Fw media 2011.

predočavanje buđenja svijesti kakvo iskazuje – istina, u posve šlampavome i oniričkom ključu – taj Gilliamov lik. Enzensberger naime piše da je "dosad malošto dalo naslutiti da su Europljani voljni braniti se od političkog razvlašćivanja. Nije da nema izraza kivnosti, mirne ili javne sabotaže, ali u cjelini uzevši – čuveni demokratski deficit nije još doveo do pobune, nego do apatije i cinizma, do prezira prema političkoj klasi ili do kolektivne depresije."

U cijeloj "priči" ostaje neiskorištenom, ipak, jedna stavka kojom bi se nedostatci Europske unije mogli ispraviti. Riječ je, naravno, o kulturi, koju Enzensberger gotovo uopće ne spominje u svome djelu, a kada se o nju konačno očeše, čini jedinu krupnu pogrešku u svome razmatranju. Pogrešku koja, iako je izrečena u sasvim dobroj vjeri, nije nimalo bezazlena i ostavlja gorak okus u ustima, otklanjajući istovremeno pomisao na bilo kakvu kulturu humanističkoga određenja koja bi bila moguća na europskoj razini.

Kultura za glupane

Sporni odlomak o kulturi smješten je pri početku eseja "Bruxelles, nježno čudovište ili Oduzimanje prava glasa Europi". Govoreći o suludim mjerilima što ih standardizaciji proizvoda postavlja briselska birokracija (riječ je o milimetarski preciznim odmjeravanjima banana, leće, kondoma itd.), Enzensberger kaže da, "u svim njihovim neumornim intervencijama u svakodnevni život, samo jedno polje ostaje relativno netaknuto, a to je kultura. Unija nikada nije pokazala mnogo zanimanja za nju. Ona je naporna već zato što ju je jednostavno teško homogenizirati. I tako je Komisija povjerila to područje svom najnesposobnijem članu. Letimičan pogled na proračun koji Unija stavlja na raspolaganje za kulturu dovoljan je da pokaže zašto. On iznosi 54 milijuna eura, mrvicu od 1% ukupnog proračuna; to je otprilike 11 centa godišnje za svakog stanovnika EU-a. Usporedbe radi: samo grad München priušti si trošak od 161 milijun eura za kulturu."

Sve to autora dovodi do vrlo logičnog, ali i malčice promašenog, ambivalentnog zaključka: "Kažu da ima ljudi koji osuđuju tu filistarsku škrtost. To je kratkovidno. (...) Direktive o tome kako slikati, plesati i pisati u Europi zadnje su što nam treba." No direktive uistinu postoje, ne toliko u smislu propisane kreativnosti u okviru strogo određenoga kulturnog

odsjeka koji pak životari na samim rubovima europske stvarnosti, nego više u nekom osnovnom civilizacijskom smislu uvjetovanosti ponašanja. Sam je autor toga potpuno svjestan, pokazuje to u više navrata, a pogotovo onda kada nedvosmisleno izriče ovu optužbu: "Ni u kojem slučaju ona [Europska unija] ne očekuje da znamo što je dobro za nas; u njezinim očima previše smo bespomoćni i nezreli. Zato nas valja brižno nadzirati i preodgajati."

Drugim riječima: kultura koju europske strukture ne doživljavaju kao nešto što je uopće u stanju dovoljno prožeti svakodnevicu prosječnoga čovjeka, kultura dakle s malim *k*, ostavlja se bez nadzora. No pravo je pitanje kako se moglo dogoditi da njemački pisac dokraja ne poveže spomenuto preodgajanje s kulturnim modeliranjem ljudske gline, s ustoličenjem novoga kulturnog i civilizacijskog modela čija se prisutnost i djelotvornost opažaju na svakom koraku. Tek na samome kraju Enzensbergova eseja, u dijalogu između službenika Komisije, gospodina A, i pisca, gospodina B, koji je zacijelo autorov *alter ego*, možemo pročitati kako "nas oni žele standardizirati. Jedinstvo je dobro, ali je raznolikost bolja." Taj odgovor gospodin B završava apelom: "Ostavite nas, molim vas, na miru sa svojim površnim direktivama!"

Malo je vjerojatno da će se to i dogoditi. Civilizacijsko obzorje naših života ostat će zagušeno podupiranjem homoseksualnih brakova, koedukacijskim pripovjednim draguljima u kojima su glavni likovi Pepeljugan, Tarzana i sl., štetnim žaruljama koje nam podvaljuju kao ekološki osviještenu novotariju, promicanjem hrane koja sadrži namirnicu opremljenu oponašcima estrogena, to jest soju... Primjera je uistinu previše, a da bismo ih ovdje mogli uopće nabrojiti. Dovoljno je reći da bi se naš život trebao stubokom promijeniti, sve u ime snošljivosti, održivoga razvoja, prava na različitost, političke korektnosti i drugih neupitnih civilizacijskih standarda.

Iako smo skloni spremno odbaciti zamisli desno orijentiranih pisaca o multikulturalizmu kao o pokušaju neutraliziranja vlastitih kulturnih tradicija, čini se da spomenute pokušaje standardizacije, koja podrazumijeva, jasno, i novu novcatu antropologiju, ni uz najbolju volju nije moguće objasniti drukčije. Iskazujući nepoštovanje i prezir prema svojoj kulturnoj popudbini, ustanovljuje se dakle novi svjetski poredak, a on ne funkcionira baš u smislu korjenite sekularizacije građanskoga društva, nego više kao pritajeno zamjenjivanje jedne Crkve drugom, odnosno kao diskretan

proces koji bi se mogao dovesti u vezu s tezama francuskoga filozofa Jean-Claudea Guillebauda o "ekonomiji uhvaćenoj u škripac klerikalizma".[6]

Godine 2004. provedeno je u Estoniji anketno istraživanje s vrlo zanimljivim rezultatima. Naime 49% ispitanika izjavilo je da ne vjeruje u Boga, dok se tek 11% izjasnilo da su ateisti.[7] Tko zna, možda velik dio tih ljudi gravitira fetišu europske nove kulture: neizrecivoj himeri ustoličenoj u briselskoj "Sobi za meditaciju", gdje se, prema riječima pisca Tima Parksa, u žarištu pozornosti nalazi, na niskom postolju, nešto što ulaže golem napor u to da ne podsjeti na oltar, stalak za Bibliju ili na propovjedaonicu. U svakom slučaju, uzmemo li taj estonski postotak ozbiljno, uvidjet ćemo da je intelektualni, afektivni i civilizacijski vakuum, u kombinaciji s neprestanom potragom za novim utočištima, a koji se jasno očituje u tim brojkama, vjerojatno jedina konstanta današnjega zapadnog svijeta.

Duh vremena, bio on Mannov Zeitgeist ili Lewisov Spirit of the Age, neumoljiv je gospodar naše sudbine, a Europska unija tek je jedan od simptoma zaglušne tišine naše uspavane savjesti.

6 U knjizi *La force de conviction – À quoi pouvons-nous croire?* Guillebaud na str. 165. – 175., polazeći od analiza Alaina Cotte i Coralie Calvet, ističe da je pobjednička američka neoklasična škola doslovno izbrisala s obzora ostale tri ekonomske paradigme: revolucionarni determinizam, reformističku heterodoksiju i institucionalni pozitivizam. Nastupila je sigurnost, kao što nastupa religija. Ne postoji više četiri ili pet mogućih pristupa gospodarstvu, postoji jedna istina: neoklasična ili neoliberalna. Francuski filozof potom tvrdi da se više ne može zanijekati srodnost liberalizma i komunizma u pristupu zbilji i povijesti. Preciznije, reklo bi se da je neoliberalizam od komunističke ideologije preuzeo sedam postulata ili uvjerenja. To su: 1) ekonomizam, tj. prvenstvo ekonomije nad politikom; 2) pretenzija na znanstvenost; 3) eshatološko obećanje društva oslobođenog oskudice i nesreće te ustrajno prebacivanje blagodatnih učinaka u sutrašnjicu; 4) ravnodušnost prema činjenicama, tj. odolijevanje lekcijama stvarnosti; 5) prezir prema neistomišljenicima; 6) zaduženost avangardne manjine da krči put i vodi mase prema njihovoj sreći; 7) revolucionarna nada sama. Ta su se uvjerenja, zaključuje Guillebaud, pokazala toliko neistinitima da se metaforički mogu označiti kao sedam glavnih grijeha.

7 Vidi: Lionel Tiger, Michael McGuire: "God`s brain", str. 23. Prometheus books 2010.

Dúga

Svaki čovjek nosi
jezero poezije u sebi,
unutarnje more.

Ne misli svak na duboke zalihe,
na dubinski tijek tako ti bazeni
za života cijelog ostaju
tamna stajaćica.

Dovitljivac pak pjesnik,
prokopa sâm dotok
pa procuri najprije
tanak mlaz.

Ponekad pak šikne vodoskok,
slijevaju se potoci, rječice il rječine,
šume slapovi, pršti
unutarnji prasak,
kojem netko izvana,
nešto izvana,
neshvatljivo neko
vanjsko svjetlo dodaje,
daruje, više...
dúgu.

Propovijed jednog agnostika na spomendan svete Terezije od Djeteta Isusa*

Svijetu će suditi djeca. Duh djetinjstva sudit će svijetu!

Naravno, svetica iz Lisieuxa nikad nije napisala takvo što. Ona možda nikad nije imala sasvim jasnu predodžbu o proljeću kojega je vjesnicom. Teško da je naime mogla očekivati da će se ono jednog dana proširiti svijetom i prekriti svojom miomirisnom plimom i snježnobijelom pjenom gradove od čelika i armiranog betona, nevina polja ustravljena pred mehaničkim čudovištima, pa čak i crnu zemlju grobalja. "Poslat ću pljusak ruža", rekla je dvadeset godina prije 1914.

Ali nije znala kojih ruža.

*

Ponekad zamišljam što bi kakav čestit agnostik prosječne inteligencije mogao govoriti kad bi ga na spomendan svete Terezije iz Lisieuxa kojim čudom jedno od onih nepodnošljivih blebetala načas pripustilo na svoje mjesto u propovjedaonicu. Primjerice:

"Dame i gospodo," počeo bi, "ja ne dijelim vaša uvjerenja, ali vjerojatno znam o povijesti Crkve više nego vi, jer, eto, o toj sam povijesti čitao, a većina župljana nije. Ako se varam, neka oni koji jesu dignu ruku. Lijepo je i dobro, dame i gospodo, slaviti svece kao što vi to činite, i zahvalan sam što mi je župnik dopustio da vam se u tom slavljenju pridružim. Sveci pripadaju vama više nego meni, jer vi i oni štujete istoga Gospodina. Nema ničega neobičnog u tome što si čestitate na slavi koju su zadobili svojim izvanrednim životom. Ali, s oproštenjem, sumnjam da su oni podnijeli onolike muke i trvenja samo zato da bi vama omogućili ovakve svetkovine, svetkovine iz kojih su, štoviše, isključeni svi oni nebrojeni ubogi vragovi koji nikad nisu čuli za te junake, a čije znanje o njima zavisi od vas.

Doduše, svake godine poštanska služba pušta u optjecaj kalendare s imenima svetaca upisanim uz mjesečeve mijene. Doista, ti uzvišeni rasipnici žrtvovali su sve, čak i svoja imena, koja ona druga budna služba, građanska država naime, stavlja na raspolaganje svim stranama, vjerničkoj i onoj drugoj, za upis u matičnu knjigu rođenih. Mi ostali svece ne poznajemo – a sva je prilika da ih ni vi ne poznajete mnogo bolje. Tko je od vas sposoban napisati dvadesetak redaka o svom svecu zaštitniku? Takvo neznanje nekoć me je zaprepaštavalo; danas mi je normalno kao i vama.

Dobro, znam da niste baš skloni voditi računa o mišljenju ljudi poput mene. Najpobožniji među vama čak se jako trude izbjeći svaku raspravu s bezvjercima, da, kako kažu, ne bi izgubili vjeru. Ja na to mogu samo reći da njihova vjera zacijelo visi o niti. Čovjek se upita što je tek s vjerom mlakih! Mi obično nazivamo te sirote pritvoricama i licemjerima, pa ipak – ne možemo a da se ne osjećamo prilično tužnima zbog svega toga. Jer iako vas nije briga za bezvjerce, bezvjerce je itekako briga za vas. Malobrojni su među nama oni koji vam se u jednom trenutku u životu nisu pokušali približiti, pa makar i samo zato da vas uvrijede. Na kraju krajeva stavite se u naš položaj. Ako postoji ikakva, ma i najneznatnija, najsićušnija vjerojatnost da vi imate pravo, smrt bi nam mogla prirediti porazno iznenađenje. Zato smo prisiljeni da vas pozorno motrimo i da vas nastojimo shvatiti.

Vi navodno vjerujete u pakao. Stoga mislim da biste pri pogledu na nas, svoje drugove pozemljare, mogli osjetiti barem mrvicu sažaljenja, kao što je osjećate prema nekomu tko služi doživotnu kaznu. Naravno, ne očekujemo mi nekakva budalasta očitovanja, ali ipak bi sama pomisao na vaše plesne partnere, suigrače bridža ili znance sa skijanja kako škrguću zubima proklinjući svoga Tvorca cijelu vječnost – trebala nekako djelovati na vas.

Da, privukli ste našu pažnju. Ali došli smo do zaključka da baš i niste jako zanimljivi, te smo se prilično razočarali. Muka nam je pomisliti kakve smo budale bili što smo se ikada pouzdali u vas, a posumnjali u sebe, u svoje nevjerovanje. Ljudi poput mene mahom se zadovolje tim početnim dojmom. Međutim on ne rješava ništa, jer jasno je da među vama postoje mnogi lažni vjernici, vjernici iz koristoljublja. No ostaju oni drugi.

* Propovijed je, što bi se reklo, pretkoncilska, ako se pod koncilskim razumijeva ono što se odnosi na jedan od brojnih koncila u povijesti Katoličke crkve – drugi vatikanski. Ali nije neaktualna – inače je ne bi Bonaventura Duda citirao u svome nedjeljno-blagdanskom homilijaru "Sjeme je Riječ Božja" za godinu B (str. 140., Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993.). Ona je, u nešto opsežnijem obliku, dio poznatog Bernanosova djela o španjolskome građanskom ratu "Velika groblja na mjesečini", objavljenog 1938. Ovaj prijevod, na žalost, nije prijevod francuskog izvornika, nego engleskog prijevoda, ali ni takav neće današnjeg čitaoca ostaviti ravnodušnim. Engleski prijevodni predložak (autori su mu Pamela Morris i David Louis Schindler Jr.) objavljen je u knjizi "The heroic face of innocence" ("Herojsko lice nevinosti", 1999.), u kojoj su još dva, također Bernanosova, teksta: "Ivana, heretikinja i svetica" i "Razgovori karmelićanki". (Ur.)

Tko god ih je promatrao, morao je opaziti da iako vjera koju ispovijedaju malošto mijenja u njihovu životu, jer umjereno uživaju u šest glavnih grijeha poput bilo koga drugog, ona ipak truje njihovu bijednu ugodu golemom važnošću koju pridaje sedmomu, smatranu smrtnim.

Draga moja braćo, ako u vas i nema onog herojstva bez kojega prema mišljenju Léona Bloya kršćanin nije drugo doli svinja, ipak ste smjesta prepoznatljivi tjeskobnosti svoje pohote. Vi zacijelo stvarno vjerujete u pakao. Strepite pred njim za sebe. Predviđate ga nama.

Čudo kako vam u takvim okolnostima posve nedostaje osjetljivosti!

Dame i gospodo kršćani, da su vas kojim slučajem snimali bez vašeg znanja, zaprepastio bi vas na ekranu prizor posve drukčije osobe od nepomičnog dvojnika u zrcalu. Tako je moguće i da ste ispitom savjesti postupno otkrili u sebi značajke s kojima ste se naposljetku toliko srodili te nevino vjerujete da ih svatko može vidjeti. Ali mi ne možemo vidjeti vašu savjest! S druge strane vaš nam je rječnik mnogo dohvatljiviji, premda su za vas njegova značenja nedvojbeno oslabjela dugom uporabom. I čudimo mu se! Npr. onaj tajanstveni izraz: 'u milosnom stanju'. Kad izlazite iz ispovjedaonice, vi ste 'u milosnom stanju'. Milosnom... jeste li sigurni? Možete li nas kriviti što u to ne vjerujemo? Pitamo se što radite s tom milošću Božjom. Ne bi li trebalo da je isijavate? Gdje li, dobijesa, skrivate svoju radost?

Reći ćete da se to mene ne tiče. Da kada bi meni bila dodijeljena, ja s takvom radošću ne bih znao što ću. Možda i ne bih. Vi uopće govorite tako zajedljivo i osvetoljubivo kao da nas mrzite zbog zadovoljstava kojih ste se lišili. Zar ona mogu biti tako dragocjena u vašim očima? U našima, na žalost, nisu. Čini se da nas vi smatrate životinjama koje u izvršavanju probavne i reproduktivne funkcije nalaze izvor neiscrpnoga užitka, vazda novog, vazda svježeg, zaboravljenog čim završi.

No ja vas uvjeravam da nam 'ispraznost nad ispraznostima' nije više nikakva tajna. Najgorči redci Knjige o Jobu ili Propovjednikovi ne mogu nas poučiti ničemu što ne bismo već znali i što nije već nadahnulo naše pjesnike i slikare. Ako malo razmislite, složit ćete se da mi prilično sličimo starozavjetnim ljudima. Suvremeni svijet opor je poput nekadašnjega židovskog, a njegova neprestana galama ista je ona koju su slušali proroci kako se spram neba diže iz velikih gradova duž obala. Tišina smrti i nas progoni, te i mi na nju odgovaramo krikovima mržnje i strave.

I štujemo isto tele. A štovanje teleta nije, vjerujte, znak optimizma. Nas nagriza ista ona guba koja je zadala groznu stoljetnu ranu semitskoj

mašti, a to je opsjednutost ništavilom, nemoć, gotovo tjelesna, da se pojmi uskrsnuće. Čak i u doba našega Gospodina Židovi, osim male farizejske zajednice, slabo su vjerovali u budući život. Možda zbog prevelike čežnje za njim – čežnje koja izvire iz utrobe i koja i nas izjeda. Kršćanska nada nikad ne ugasi tu vrstu žeđi, znamo to dobro. Nada klizi kroz nas kao kroza sito. Reći ćete da je Izrael iščekivao mesiju. Tako i mi iščekujemo svojega. I nismo ni mi baš sigurni u njegov dolazak te iz straha da nam se posljednja tlapnja ne raspline vezujemo je čvrsto o tlo. Sanjamo o mesiji od puti: o Znanosti, Napretku, s pomoću kojih bismo zagospodarili zemljom.

Da, mi smo ljudi Staroga zavjeta. Reći ćete da je onda naša sljepoća još veći grijeh nego njihova. Ne slažem se. Prije svega, nema razloga za pretpostavku da bismo mi razapeli Spasitelja. Ne možete zanijekati činjenicu da bogoubojstva potječu od duhovnog staleža. Recite što god hoćete i izvrdavajte koliko god možete, ali bogoubojstvo se više ne može smatrati zločinom svjetine. Ono je vrlo profinjen, izniman zločin pridržan bogatom svećenstvu, odobren od moćnoga srednjeg staleža i od intelektualaca (u one dane zvali su ih pismoznancima).

Možete se smijati, draga braćo, ali Gospodina nisu razapeli komunisti ni bogohulnici. Dopustite, uostalom, da se i ja nasmijem. Vi, naravno, vjerujete u nadahnutost Evanđelja i pridajete golemu važnost svakom retku svete knjige, pa zar vas se nije dojmila ustrajnost s kojom dragi Bog općenito štedi ljude koji, u najmanju ruku, ne pripadaju društvu sudaca, pravnika, umirovljenih generala (ne zaboravimo ni njihove vrle supruge), pa ni, među nama rečeno, svećenika? Zar vas nimalo ne uznemiruje što je svoje najoštrije osude pričuvao za neke od najispravnijih, koji redovito idu u crkvu, ne propuštaju nijedan zapovjeđeni post i mnogo su upućeniji u vjeru nego – ne zamjerite mi – većina današnjih župljana? Nije li vam taj paradoks privukao pozornost? Nama on, svakako, zapinje za oko.

Nije dovoljno odgovoriti da je Bog predao sebe u vaše ruke. Ruke u koje se Krist nekoć predao nisu bile prijateljske ruke, bile su posvećene. To što ste nasljednici sinagoge i što ste ju ovlašteno naslijedili – ne znači ništa. Mi čekamo da s nama podijelite dar koji proglašavate tako neizmjerno vrijednim, i ne zanima nas je li se Bog predao vama u ruke: mi želimo znati što s njime činite!

*

Draga moja braćo i sestre, vidim odavde vladalački profil pukovnika Romorantina, koji razmjenjuje ogorčene poglede s gospodinom di-

rektorom hipotekarne banke i nekim ovdašnjim trgovcima. 'Pa ovo je ipak *naša* župa! Ovoga gospodina nikad mi nitko nije predstavio. Ne poznajem ga, a on to iskorištava da bi nas uznemiravao.' Ali, dragi moj pukovniče, Vaša Crkva ipak nije vojnički klub! Ja bih Vas rado vidio ustoličena pod nepreglednom kupolom proslavljene Crkve, ali zasad ste samo kandidat kao i svatko drugi. Slavimo li spomendan svete Terezije ili župljana? Gledajući Vas kako dolazite na svoje mjesto na koru, čovjek bi pomislio da gleda primanje novog člana Akademije u redove njegovih kolega u odorama. Pomislio bi da uzvišeni nauk o općinstvu svetih samo dodaje već tolikim Vašim povlasticama još jednu. Ali ne nadopunjuje li se taj nauk s naukom o prenosivosti zasluga? Mi ostali odgovaramo samo za svoja djela i njihove tvarne posljedice. Zajedništvo koje *vas* povezuje s drugima znatno je višeg reda. Meni se čini da vas dar vjere koji vam je podijeljen nipošto ne oslobađa, nego veže uz njih vezama snažnijim od krvnih.

Vi ste sol zemlje. Ako svijet gubi okus, koga da krivim za to? Uzalud je da se razmećete zaslugama koje su stekli vaši sveci, jer, prije svega, vi ste samo upravitelji tih dobara. Često čujemo najbolje među vama kako s ponosom ističu da 'nikomu ništa ne duguju'. Iz vaših usta takve su riječi potpuno besmislene, jer vi ste doslovce zaduženi za svakoga, za sve nas, za mene samog. Moguće je, pukovniče, da ste Vi zaduženiji nego kakav zastavnik! Samo Bog poznaje naše tajne riznice. Ako je istina da, kako kažu vaši svećenici, sudbina zemaljskog moćnika možda, dok ovo govorim, ovisi o volji djeteta koje se, razdirano između dobra i zla, svom svojom ubogom snagom opire milosti, onda ništa nije smješnije nego čuti vas kako posve otrcano govorite o stvarima ovoga svijeta! O, kako ste vi čudni ljudi!

Pukovnik Romorantin sigurno će noćas, miješajući karte, kazati: 'Kakve su mu ono gluposti? Pobogu, svi mi u obitelji bezuvjetno smo vjernici!' Jer vaš moral u konačnici se ne razlikuje od bilo čijega drugog: onomu što vi zovete grijehom moralisti samo daju drugo ime. Ma da! Kako ste vi neobični! Kad vam kažu da je mala sušičava karmelićanka junačkim izvršavanjem dužnosti jednako skromnih kao i ona sama postigla obraćenje tisuća, ili čak – zašto ne? – pobjedu 1918., nemate nikakva prigovora. Ali ako vas netko vrlo pristojno upozori da je prema vašoj logici, npr., iskvarenost svećenstva u Meksiku nadnaravni uzrok progonâ u toj nesretnoj zemlji, onda sliježete ramenima: 'Kako pohlepa, lakomost ili priležništvo tih bijednih svećenika može imati ikakve veze s krvavim, zvjerskim zločinima?'

Takvo rasuđivanje vrijedi za svakoga drugog u svijetu, ali ne i za vas. Ono je svojstveno ovozemaljskim sucima, koji brakolomstvo kažnjavaju globom od 25 franaka, a prosjaka za sitnu krađu zatvaraju na šest mjeseci. Tako smatrate smislenom i tvrdnju da je arški župnik vratio svoje suseljane misi životom tako ubogim da su njegova subraća čak razmišljala da ga zatvore. No ako bih vam kojim nesretnim slučajem natuknuo da je o. taj i taj, iz Španjolske, možda, unatoč savršenoj usklađenosti sa zakonima svoje zemlje, duhovni roditelj župe ubojica i svetogrdnika, najvjerojatnije bih bio proglašen boljševikom. Jeste li svi vi stvarno blesavi ili se samo pravite? Još bi se i mogla zanemariti činjenica da je vaša vjera bez djelâ. Budući da ne vjerujemo u djelotvornost vaših sakramenata, samo bismo vam iz zlobe mogli zamjerati što niste bolji od nas. Ali neshvatljivo je da o stvarima ovoga svijeta rasuđujete posve jednako kao mi. Naime: tko vas prisiljava? To što djelujete prema našim načelima, ili, bolje rečeno, u skladu s iskustvom ljudi koji se, bez nade u drugi svijet, poput životinja i biljaka bore za opstanak u ovome – još se i može prihvatiti. Ali kad vaši očevi ispovijedaju nemilosrdni ekonomski nauk Adama Smitha, ili kad svečano odajete počast Machiavelliju, dopustite mi da kažem da to ne da nas iznenađuje, nego nas se naprosto doimate kao čudnovata, nepojmljiva čeljad.

Ovo iskreno izlaganje neće, svjestan sam toga, poljuljati čvrsti optimizam kojemu, jamačno po analogiji, dajete ime nade. Nevolja je s nadnaravnim krepostima što se one moraju izvršavati herojski. S njima je kao s onim ljudima koje svaki otpor raspaljuje, ali se utoliko lakše dadu zavesti. Poniznost čeliči jake. Lukavo izigrana, osrednje će ljude poštedjeti užasâ poniženja, ili barem zasladiti njegovu gorčinu. Kad nas okolnosti prisiljavaju na uvid da nismo vrijedni prostora koji zapremamo, što drugo možemo nego zatvoriti oči pred tako bolnom spoznajom? Ne uspijevamo to uvijek. Priznati sebi da smo slabići, lažljivci ili nitkovi nije ljudima našeg soja baš utješno. S druge strane mnogi od vas kad se upuste u takvu vježbu pokazuju stanovito zadovoljstvo koje nam je komično. Nipošto milošću Božjom, čin pokore netom su ga u molitveniku dočitali vraća im samopoštovanje. Previše je to snalažljivo a da bi doista bilo nadnaravno.

*

Dragi prijatelji, čini mi se da vam moj nastup već pomalo dodijava. Ali ražalostilo me je vaše loše mišljenje o nama, pa ga nastojim promijeniti.

Ne mislim da je ono proračunato, ili svojevoljno. Vi vidite bezvjerce kakvi jesu, a kršćane kakvi bi trebali biti, što je koban nesporazum. Ili, bolje rečeno, vidite kakvi bismo mi trebali biti, kad biste vi bili kršćani, vjerni evanđeoskom duhu. Tada biste s pravom osuđivali našu neosjetljivost. A mislite li vi da je nama baš ugodno kad nas danomice proglašavaju Božjim neprijateljima ljudi tako uzvišeno nadnaravni kao vi? Ta ocjena nije previše smetala našim očevima ili djedovima, u vrijeme kad su se vaši govornici pozivali protiv nas na sveto pravo slobode savjesti. Ali danas bi ona mogla označavati žaljenja vrijednu revnost kakva generala križarske vojne. Ne, draga moja braćo, mnogi bezvjerci nisu tako okorjeli kao što vi to zamišljate. Moram li vas podsjetiti na to da se Bog osobno objavio židovskom narodu? Oni su ga vidjeli. Čuli su ga. Dodirivali svojim rukama. Iskali su znakove, i dao im je te znakove. Ozdravljao je bolesne i uskrisivao mrtve. Potom je uzašao na nebo. Kada ga danas, u ovom svijetu, tražimo, onda nalazimo vas, i nikoga drugog. O, poštujem ja Crkvu – ali sama povijest Crkve, na kraju krajeva, ne odaje njezinu tajnu prvom pridošlici. Postoji Rim – ali jasno vam je da veličina katolicizma nije neposredno vidljiva, te se i mnogi među vama vraćaju razočarani. Što onda očekujete od nas? Upravo vi, kršćani, imate udjela u božanskom, kako tvrdi vaša liturgija. Upravo ste vi, Božji ljudi, otkako je Krist uzašao njegovi predstavnici na zemlji.

A to je, priznat ćete, teško razabrati na prvi pogled.

*

Vi vjerojatno smatrate ova zapažanja neumjesnima, ovdje, među ovim zidovima. Ona nisu neumjesnija od prisutnosti većine vas. Sigurno su nedostojna svetice čiji spomendan slavimo, ali zaslužuju barem priznanje da su jednostavna – čak djetinjasta. Osmijeh na licu gospodina hipotekarnog direktora pouzdan mi je svjedok da je tako.

Svetica koje se na današnji dan spominjemo neće mi zamjeriti što govorim poput djeteta. Ja i jesam samo odraslo dijete bremenito iskustvom, i ne morate me se previše bojati. Bojte se onih koji će doći, koji će vam suditi. Bojte se nevinosti djece, jer ona su i 'strašna djeca'. Jedini vam je izlaz da i sami postanete djeca, da ponovo otkrijete duh djetinjstva. Jer kucnut će čas kada će vas sa svih strana zemlje saletjeti pitanja tako hitna i izravna da ćete moći odgovarati samo *da* ili *ne*. Društvo u kojem živite kompleksnijim se od drugih čini zbog svojega dara da komplicira probleme, ili barem da ih prikazuje pod tisuću i jednim vidikom, i da vazda pronalazi privremena rješenja, koja, naravno, prikazuje kao konačna. To je metoda u medicini od Molièreova vremena. Ali je i metoda današnjih ekonomista i sociologa.

Tvrdim da je vaš položaj u ovome društvu povoljan, jer time što naziva sebe materijalističkim ono vam uz malu cijenu pruža neizmjernu povlasticu da ga kritizirate u ime duha. Na vašu nesreću, s onu stranu određenog stupnja lukavštine i obmane ni najbezočnija frazeologija ne može prikriti prazninu sustavâ. Ako govornik čuje polagano širenje nekog, zasad jedva zamjetljivog, mrmora u dvorani te stane prenaglašavati autoritet i dostojanstvo, taj će krajnji napor biti njegova konačna propast. Možda ste čitali, npr., u jednom od novijih brojeva *Revue de Paris* ove retke gospodina Paula Moranda: 'Vrlo mi je lako zamisliti buduće samovlade kako propisuju beženstvo u stanovitim nakaznim područjima, a s druge strane, u sklopu zamašna eugeničkog plana, promiču rađanje u vrednijim okruzima. Pošto uredi kvantitetu rođenjâ, buduća država usredotočit će se, naravno, na kvalitetu – ne želeći zaostati za sadašnjom državom, ravnateljicom odgoja.' Gospodin Morand pripada najvišim društvenim krugovima; on je diplomat. Nemamo dakle razloga smatrati ga humoristom. Budući da, koliko znam, humorist nije ni gospodin Patenôtre, i njegovo nedavno svjedočanstvo smije čuti ozbiljna publika poput ove kojoj se imam čast obraćati:

'Zamislimo društvo bogato kao Sjedinjene Države, ili makar kao Velika Britanija ili Francuska, oslobođeno svih predrasuda, *tabula rasa*, u kojem bismo jednoga lijepog dana jednodušno odlučili maksimalizirati proizvodnju bez obzira na zahtjeve kupaca. Smjesta bi tvornice usavršile svoju opremu i stale danonoćno raditi pod osobljem u smjenama, a na selu bi se povećali prinosi uzgoja žita, tržišnih usjeva i stoke.

Ishod? Opseg poljodjelske i industrijske proizvodnje, nakon toliko godina, dosegao bi takve razmjere te bismo razložno mogli zamišljati pravednu raspodjelu koja bi svakom ljudskom biću omogućila znatnu razinu udobnosti i životnog standarda.

Zašto da onda ustaljenost naših metoda i luđačka košulja naših predrasuda sapinje hod napretka i sprečava visok životni standard, uz krikove: Neće proći! Zašto da neke budale okužuju naš ekonomski sustav, zatvarajući ga u začarani krug u kojemu je proizvodnja sputana plaćevno nedovoljno sposobnom potrošnjom, a potrošnju plaćevno nedovoljno sposobnom održava ograničena proizvodnja?'

Ne znam cijenite li i vi kao ja prostodušnost toga svjedočanstva. Toliko energije potraćeno na stvaranje samoproglašenoga materijalističkog društva koje nije više sposobno bilo za proizvodnju bilo za prodaju! Priznajte da se u takvim uvjetima ljudi reda, takvog reda, mogu preobući u crveno, žuto ili zeleno, diktatori škrgutati zubima i bečiti oči, ali naposljetku će se djeca koju su roditelji doveli u kazalište početi pogledavati – evo Pulcinelle! – i dvorana će se prolomiti od smijeha.

U tome je, vi kršćani koji me slušate, pogibao! Pogibeljno je slijediti društvo koje se raspuklo od smijeha, jer ni njegove krhotine neće više biti ni za što. Morate sve nanovo podići. Nanovo izgraditi pred očima djece. Postanite dakle opet djeca! Ona su pronašla pukotinu u vašem oklopu, i nikada nećete razoružati njihovu ironiju osim jednostavnošću, iskrenošću i odvažnošću.

Ničim ih nećete razoružati osim herojstvom.

*

Govoreći tako, mislim da ne iznevjeravam nadahnuće svete Terezije iz Lisieuxa. Samo ga tumačim. Pokušavam ga usmjeriti k nekoj ljudskoj svrsi u svijetu. Sveta Terezija propovijedala je duh djetinjstva. Taj duh sposoban je i za dobro i za zlo. Nije duh pomirenja s nepravdom. Niti morate učiniti od njega duh pobune, jer pomeo bi vas sa zemlje.

Ta me pretpostavka nimalo ne tješi, jer i mi bismo bili pometeni...

Vaša povijest, povijest Crkve, čini se isprva kao samo još jedno poglavlje opće povijesti. Ali nipošto nije tako. Koliko god da su je obilježile, naizmjence, ljudska mudrost i glupost, ne može se samo njima pripisati odgovornost za pobjede i poraze Crkve. No znam da to nije uočljivo na prvi pogled. Suvišno bi, npr., bilo bilježiti, stranicu za stranicom, sve vrste znanih pogrešaka, u vidno jednakom razmjeru. Vjerujem da ne bi jedna iz druge proizlazile zakonito, ne bi se podvrgavale jednom te istom redoslijedu. Vi takve neobičnosti pripisujete božanskom zahvatu. Ja vam neću proturječiti. Mislim da, primjerice, samo glupan može ostati neosjetljiv na izvanrednost vaših heroja, na njihovu neprispodobivu čovječnost. Uostalom, naziv 'heroj' nije im sasvim primjeren, kao ni 'genij', jer oni su uvijek istodobno i heroji i geniji. Međutim herojstvo i genijalnost obično su praćeni stanovitim manjkom čovječnosti, dok vaš sveci njome obiluju. Zato bih rekao da su oni istodobno heroji, geniji i djeca. Čudesne li sudbine! Ne ustručavam se priznati vam da bismo radije imali posla s njima nego s vama. Na žalost, iskustvo nas uči da je svaki izravan dodir

s njima nemoguć. Što bi naši političari ili moralisti s jednom Terezijom iz Lisieuxa? Njezina poruka u njihovim bi ustima izgubila svako značenje, ili u najmanju ruku bilo kakve izglede da bude učinkovita. Napisana je na vašem jeziku, i samo je vaš jezik može izraziti. Nama jednostavno nedostaju riječi kojima bismo je preveli bez iskrivljavanja. Draga braćo i sestre, to priznanje izričem sasvim ponizno, te vas molim da ga primite u istom duhu. Jer ako ste samo vi u stanju prenijeti svetičinu poruku, u našem ste slučaju, jao!, uvelike propustili ispuniti svoju dužnost. Žao mi je što vam moram reći da skupo plaćamo vaš nemar.

I ne pokušavajte nas uvjeriti da su ta božanski ljudska bića samo dodala nekoliko završnih poteza slici. Npr. poruka Franje Asiškog – bit ću tako drzak te pretpostaviti – mogla bi glasiti ovako: 'Loše je, djeco draga, jako loše. Štoviše, sve gore je. Volio bih da vas mogu umiriti glede vašeg spasenja. Ali da su vam trebali samo ljekoviti čajevi, bio bih spokojno ostao kod kuće i uz lutnju pjevao provansalske pjesme svojim prijateljima, koje sam od srca volio. Spasenje vam je dohvatljivo, ali ne zaobilaznim putevima. Postoji samo jedan put: siromaštvo. Ja vas neću na tom putu slijediti, djeco moja, nego ću vam prednjačiti. Ja hrlim naprijed, ne bojte se! Kad bih mogao samo ja trpjeti, ne bih vas, vjerujte mi, ometao u vašim užitcima. Na žalost, dragi Bog nije mi to dopustio. Rasrdili ste Neimaštinu, eto što je! Izbezumili ste je. Zloupotrebljavajući njezinu strpljivost, postupno ste, kriomice, sve svoje breme istovarili na njezina leđa. Ona sad leži nice, tiha kao i uvijek, jecajući u prašini. A vi mislite: Ništa nam više ne stoji na putu – zaplešimo! Ali nećete plesati, djeco draga; umrijet ćete. Ako vas Neimaština prokune, mrtvi ste. Nemojte na ovaj svijet navlačiti njezinu kletvu! Pođite za mnom!'

Taj savjet očito je bio upućen svima vama. Malobrojni su ga slijedili. Vi ste nalik na one Talijane o kojima se priča kako su sjedili u rovovima čekajući znak za juriš. Odjednom pukovnik trže sablju, skoči preko grudobrana i jurnu sam samcat kroz baražnu vatru, vičući: *Avanti*! *Avanti*! A njegovi vojnici, i dalje šćućureni u rovovima, junačkim primjerom naelektrizirani stadoše pljeskati kličući, sa suzama u očima: *Bravo*! *Bravissimo*!

Draga moja braćo, govorim uvijek isto, jer uvijek se i radi o istom. Da ste sveca slijedili umjesto što ste mu pljeskali, Europa nikad ne bi upoznala Reformaciju, ni vjerske ratove, ni ovaj užasni španjolski križarski rat. Sveti Franjo dozivao je vas, ali smrt nije bila izbirljiva: oborila se na nas sve. Opasnost je danas ista. Zacijelo i veća. Jedna svetica, čiji čudesan tijek života sam dovoljno govori o tragičnoj hitnosti povjerene joj poruke, traži

od vas da postanete djeca. Božje su namisli, kako vi kažete, nepronične. Ipak, ne mogu se oteti osjećaju da vam je ovo posljednja prilika. Vama – i nama. Jeste li u stanju pomladiti svijet ili niste?

Evanđelje je vječno mlado, stari ste vi. A vaši starci čak su stariji od drugih staraca. Odmahuju glavom i neprestano ponavljaju: 'Ni reakcija ni revolucija!' glasom tako muklim i hrapavim da pri svakom slogu ispljunu jedan zub. Reakcija je nužna, revolucija nije naodmet. Ni reakcija i revolucija zajedno ne bi dostajale. Bože moj, zar ne možete zaboraviti na svoje olinjale skrupule oko očuvanja poretka koji sam sebe više ne čuva, koji sam sebe razara? Uostalom, sveopći red zamijenila je sveopća mobilizacija. Povucite svoje kazuiste, dok i njih nisu mobilizirali! Povucite ih, ili radije: odvucite! Jer ti nesretnici odali su se tako zamršenu uvijanju da su im se noge splele oko vrata, ruke urasle u ramena, a glava je u visini zadnjeg leđnog kralješka. Odnesite ih takve, na svojim nosilima, jer nikada se sami neće otpetljati.

Ništa nije doista izgubljeno, u ove dvije tisuće godina uzaludnih pregovora, jer Evanđelje je dospjelo do nas netaknuto, ni jedan zarez ne manjka. Je li dakle tako teško na sva buduća pitanja samo odgovoriti *da* ili *ne*? Časne osobe govore tako. Čast je neraskidivo vezana uz djetinjstvo. Budući da se zasniva na djetinjstvu, ona izmiče moralistovoj analizi, jer moralist se bavi samo 'zrelim', bajkovitim stvorenjima koja je izumio za potrebe svojih zaključaka. Ne postoje zreli ljudi; ne postoji posredno stanje između jedne i druge dobi. Tko god ne može dati više nego što prima, sigurno će istrunuti. Ono što naučavaju moral ili psihologija nebitno nam je, jer nama riječi 'mladost' i 'dob' znače sasvim nešto drugo. Poznavanje ljudi, ne čovjeka, ubrzo nas nauči da su mladost i dob stvar karaktera, ili, ako vam je draže, stvar duše. Svojevrsno predodređenje. I najtuplji promatrač zna da je dvadesetogodišnji škrtac star.

Postoji zemlja mladih. Ona vas doziva, nju treba spasiti. Ne čekajte da je zemlja starih dokrajči istim onim metodama kojima su u manje od sto godina, ne tako davno, poraženi crvenokošci. Ne dopustite da Stari koloniziraju Mlade! I ne umišljajte da su vaše riječi dovoljna zaštita – pa ni ako su tiskane. U dane kad su američki farizeji sustavno tamanili rasu tisuću puta dragocjeniju nego njihovo bezlično mnoštvo – nisu li Chateaubriandovi i Cooperovi tobožnji Indijanci zajedno s tobožnjim Škotima Waltera Scotta nastavali udobnu dokolicu romantičnih usidjelica, koje su se valjale u samilosti kao u svježe prolivenoj krvi? Ovostoljetno proglašenje Ivane

Arške svetom zadobiva značenje svečane opomene. Čudesna sudbina neugledne male karmelićanke čini mi se još ozbiljnijim znakom.

Kršćani, postanite što prije opet djeca, da bismo i mi to mogli postati. Pa nije valjda tako teško! Budući da ne živite u skladu sa svojom vjerom, vaša vjera prestaje živjeti. Postala je apstraktna – bestjelesna. Možda će se pokazati da je rastjelovljenje Riječi Božje uzrok sve naše nesreće. Mnogi od vas koriste se evanđeoskim istinama kao polaznom temom za neku vrstu orkestralnih varijacija nadahnutih svjetovnom mudrošću. Trseći se te istine opravdati u očima političkih naučitelja, ne bojite li se da će one tako postati nedostupne jednostavnim ljudima? Zašto ih – bar jednom – ne biste, takve kakve jesu, suprotstavili našim zamršenim sustavima te mirno pričekali odgovor, a ne stalno govorili?

Ivana Arška bila je samo svetica, a ipak je strpala u džep pariške božanske naučitelje. Zašto ne biste dopustili Djetetu Isusu da kaže svoje? Reći ćete možda da se to mene ne tiče. Oprostite: da bi se izašlo pobjednikom nad poretkom okamenjenim gotovo kao vaš, nisu bili potrebni toliki naučitelji! To je povijesna činjenica od goleme važnosti. Ja posve razumijem što ste vi privrženi svojim knjižnicama. One su izvrsno poslužile protiv heretikâ. Ali čovječanstvo ne boluje samo od hereze, ono je opsjednuto pomišlju na samoubojstvo. S kraja na kraj zemlje, gomila sva sredstva prikladna za divovski pothvat. Čovjeka nećete otrgnuti od samoubojstva dokazujući mu da je samoubojstvo protudruštveni čin, jer jadnik je odlučio napustiti – smrću – društvo koje mu se gadi. A vi nastavljate pozivati ljude, jezikom jedva različitim od jezika moralistâ (strojeva za moral), na to da obuzdaju svoje želje. Međutim oni nemaju želja. Nemaju više nikakvih ciljeva. Ne nalaze ni jedan koji bi vrijedio truda.

Dame i gospodo kršćani, stigao sam do kraja svojega dugoga govora. Žao mi je što vam, budući da nisam vjernik, ne mogu podijeliti blagoslov. Ostajem sluga pokoran. To što se osjećam uvelike poput vas, gotovo jednako toliko smeten u ovim strašnim vremenima, pomalo me rastužuje. Jer, bit ću iskren, čini se da vi ne strahujete za svoju kožu ništa manje nego mi. Geslo bezumnog očaja – spašavaj se tko i kako može! – kao da vam je na vrhu jezika dok pogledavate prema diktatorima. Bilo tko! Bilo kako! Dovraga, vratite se djetinjstvu, to je manje opasno. Moram priznati da baš i nemamo povjerenja u vaše političke sposobnosti. Još malo – i vaša će vas revnost dovesti na zao glas čak i kod novih gospodara.

S programom poput evanđelja postati noćna mora slobodnih ljudi i siromahâ prilično je smiješno, zar ne? Postanite dakle opet djeca, utecite

se djetinjstvu. Kad vam moćnici ovoga svijeta budu postavljali nezgodna pitanja o mnoštvu gorućih problema: o suvremenom ratu, o poštivanju ugovorâ, o kapitalističkom uređenju, neka vas ne bude sram reći da ste preglupi, da će Evanđelje odgovoriti umjesto vas. Tada će možda Riječ Božja učiniti čudo – okupiti ljude dobre volje, jer za njih i jest izrečena. *Pax hominibus bonae voluntatis* ipak teško da se može prevesti kao: Najprije rat, a poslije ćemo vidjeti.

Očekivati čudo s naše je strane besmisleno. A pogotovo nadati mu se upravo od vas. Zato poduzimamo mjere opreza. Smatramo ih opravdanima, jer – pazite! – mi ne zahtijevamo da tumačimo Evanđelje, nego da ga vi provedete u djelo, u skladu sa svojom vjerom i vjerom svoje Crkve. Vašim teolozima nemamo što prigovoriti. Ali s vašim političarima ne želimo imati nikakve veze, jer su nam pružili obilje dokaza da su bahate budale. Evanđelje! Evanđelje! Kad preostaje samo nada u čudo, logično je zahtijevati da taj posljednji pokus bude pristojno izveden.

Pretpostavimo, draga braćo, da obolim od tuberkuloze te izrazim želju da pijem lurdsku vodu, a liječnici mi predlože da s njom pomiješam neki njihov lijek. 'Dragi doktori,' rekao bih im, 'vi ste me proglasili neizlječivim. Pustite me dakle da okušam sreću. A budem li u ovoj stvari, koja se tiče isključivo mene i Majke Božje, trebao kakva posrednika, to sigurno neće biti apotekar.'"

Preveo Petar Grgec

Sveti se Petar odrekao*

Što li radi Bog s bujicom prokletstva
Što se stalno penje do svih Serafina?
On, poput pjana i sita tiranina,
Spava uz slatki zvuk strašnih nam kletava.

Vapaji mučenih ili obješenih
Simfonija tako silno je opojna
Da ni sva što teče krv im crnobojna
Ne smeta nebesa nikad zasićenih.

Ah, Isuse, sjeti se Gore Maslinske,
Kad prostodušno si klečao pred onim
Što s neba se smije nad ranama tvojim,
Dok još živa kuju te sluge sluginske.

Dok si gledao gdje pljuje na božanstvo
Ološ od sve vojske i kuhinjske prnje,
Dok si osjećao kako bode trnje
U glavu tvoju gdje živi Čovječanstvo,

* Kao što je i inače tematika *Marulića* povremeno vezana i uz liturgijsko razdoblje u kojemu je broj objavljen, tako u ovom, drugom ovogodišnjem broju, objavljenom u vazmeno doba crkvene godine, nisu izostali prilozi posvećeni Uskrsu ili pak onomu što je, na žalost, *condicio sine qua non* konačnog Izlaska. Prikladnim činilo se odabrati nekoliko antologiziranih inozemnih prinosa poeziji o Kristovoj Muci, pa smo posegnuli za talijanskom antologijom *Poesie sulla Pasqua* ("Vazmena lirika", izd. La Locusta, 1992.), koju je sastavio Rienzo Colla (1921. – 2009.). U njoj nam je pažnju privukla i pjesma Charlesa Baudelairea te smo ju odlučili uvrstiti u svoj mali izbor, međutim – tek potraga za hrvatskim prijevodom otkrila nam je (usp.: Charles Baudelaire, *Cvjetovi zla*, preveli Dunja Robić i Tin Ujević, izd. Konzor, Zagreb, 1994., str. 249-250) da se zapravo radi o pjesmi *Sveti se Petar odrekao*, neprepoznatljivoj u Collinoj verziji. U toj verziji naime naslovljena je prvim stihom svoje treće strofe, prve tri strofe i posljednja izostavljene su, a stihovi su nanizani tako da kiticâ više uopće nema. Razloge takva antologičareva postupka nije bilo teško dokučiti, a dvoumicu da li u svoj izbor uvrstiti cjelinu ili Collin istrižak razriješili smo u korist cjeline, koja ne izražava samo "nježnost prema Kristu, njegovoj slavi, misiji, padu i muci", nego "od Voltairea preko Nietzschea do Krleže nema nečega što bi" od te pjesme "bilo bogohulnije i gdje bi ponosnije

Dok strašna je težina tvog tijela sveta
Istezala ruke, i kad ti je vrela
Krv potekla i sav leden znoj sa čela,
Dok si bio svima postavljena meta.

Sjeti li se tada na blistave dane,
Kad si ispunjao vječno obećanje,
I sa magarice blage kao janje,
Gledao na pute od palmine grane;

Ili kad iz hrama, gnjevnim svojim okom
Progleda i progna podle prodavače,
Kad si bio gospodarem? Nije li jače
Boljelo grizodušje no koplje bokom?

Zaista, ja ću i veseli i zdravo
Proći svijet gdje san i djelo nisu braća,
Da mač prihvatim i poginem od mača!
Petar se odrekao... i uradi pravo!

zvonio završni poziv na moral mača kojim se negira Kristov moral samilosti" (usp.: Stanko Lasić, *Auobiografski zapisi*, str. 284., izd. Nakladni zavod Globus, 2000.). Za ovaj aspekt nema joj doduše cjelovitog uporišta u Svetom pismu, ali fragmentarne potkrepe postoje, primjerice u Starom zavjetu Jobov krik: "On se ruga nevolji nevinih!", a u Novom zavjetu agonija u Getsemanskom vrtu te, na križu, povik: "Eli, Eli, lema sabahtani?" U cjelovitom kontekstu međutim ključno je koga se, a ne čega, Petar bio odrekao: kršćanstvo nije religija moralnih naputaka, nego religija Osobe. Zapravo, riječ je o istom onom pitanju što ga je u krajevima Cezareje Filipove Isus postavio apostolima: "A vi, što vi kažete, tko sam ja?" Odgovorio je upravo sv. Petar, ali – nije znao što govori, niti će znati koga zatajuje. (To samo mali Ivica zamišlja da je Isus dok su ga raspinjali mislio u sebi slavodobitno: "Uzalud vam trud, za tri dana eto mene natrag!")

"Takvog božanstva nema na Zapadu", prokomentirao je Petar Šegedin u svojem *Frankfurtskom dnevniku* smiješak Avalokiteśvare "koja na jauke odgovara". (Usp.: Petar Šegedin, *Frankfurtski dnevnik ili priča o pobožnom pustolovu*, str. 168., izd. Ceres, 1993.) Uradi li pravo?

Borgesovu pjesmu – koju je također, ali (kao i Pasternakovu) integralno, Rienzo Colla uvrstio u svoju antologiju – odabrali smo i zato što sama sebe, htjela to ili ne, opovrgava. (Ur.)

Nevjerojatni dar

Jednog poslijepodneva logorski narednik Braum došao je i zapovjedio mi da spremim telećak i slijedim ga. U tišini sam pokupio svoje sitnice, pozdravio se srdačno s Piòtrom i Ivanom te izišao iz prihvatne barake, bacivši pogled unaokolo: u određenim trenutcima bio je to miran kutak.

Možda sam baraku morao napustiti jer sam se sprijateljio s ruskim zatvorenicima, a možda i zato što su njemački vojnici na straži ponekad, kada je hladnoća postajala neizdržljiva, dolazili k nama utopliti se oko vatre.

Na izlazu iz žičane ograde koja nas je odvajala od velikog Lagera čak mi se i stražar prijateljski nasmiješio, a da Braum to nije primijetio, a kad smo potom krenuli duž beskrajnih redova baraka u kojima su bili zatvoreni Rusi, uznici koji nas vidješe kako prolazimo pozvali su ostale drugove te su me svi, bilo glasom bilo kretnjama, pozdravljali s onu stranu ograde. Bučno su i veselo izgovarali moje ime i pozdrav do skorog viđenja, kao da mi žele uliti povjerenje, sve dok Braum više puta ne zaurla tražeći tišinu, a onda ubrza vojnički marš udarajući željeznim petama svojih čizama po redu dasaka kojim je samo on mogao proći.

Iz srca Lagera, a ondje su bile barake za Nijemce, uprava, uredi i razglas, stigne jedna od njihovih himni.

Koračao sam stisnuta srca jer nisam znao kamo će me on odvesti ni što će se sa mnom dogoditi; sve je bilo moguće, te sam odvajanje od onih Rusa osjećao kao rastanak od ljudskoga i bratskog prijateljstva. U tom trenutku jedan od njih potiho zapjeva, neki se pridruže, pa još neki, i naposljetku je to bio velik zbor. Pozdravljali su me pjesmom, mene koji sam se borio protiv njih, a sada, kako ne bih i dalje bio na krivoj strani, njihov sam suzatvorenik u Lageru I/B.

Ništa nije mogao narednikov bijes protiv njihove pjesme, koju ni žičane zapreke ni stražari nisu bili u stanju zaustaviti. Bila je preslatka. Nije govorila o vojnicima, ratu ili junacima, nego o proljeću i zaljubljenoj djevojci koja čeka ispod breze.

Odvode me, a u telećaku mi smotuljak konopcem vezanih papira na kojima sam zapisao svoje uspomene da ih vrijeme ne bi izbrisalo, dok je u

jednom džepu kaputa, zajedno s pismima, kartončić s naslikanom planinom, jelama u snijegu, plavim nebom i zvijezdom, brvnarom i pozlaćenim natpisom *Sretan Božić!*, djelo što ga je za mene izradio Anatolij Simioncev.

Narednik me dopratio do barake opkoljene žicom, u talijanskome odsjeku, pričekao da se otvore vrata i gurnuo me unutra.

Baraka je bila mračna, smrdljiva i dupkom puna; krov gotovo do tla, prozori maleni i vrlo prljavih stakala; daske za spavanje bile su ispod vanjske razine tla i na njima nije bilo slame ni piljevine. Potražio sam mjesto da se izvalim pored svojih ravnodušnih novih drugova, koji su me gledali bez riječi.

Nisam među njima prepoznao ni jednog prijatelja, ni jedno lice, ni jednoga druga po oružju, sunarodnjaka s kojim bih mogao popričati; ubrzo sam shvatio da su se svi uznici iz te barake zbog nekog razloga ili pobude prozlili; prznice, lopovi, špekulanti. Često su izbijale svađe prilikom razdiobe kruha jer su nasilniji i jači željeli podvaliti slabijima manju krišku, ili izgrizene dijelove, ili vlažnu i loše ispečenu mekotu.

Spavao sam malo, zbog nedostatka svjetla mogao sam pisati samo kratko, a sati nesanice i gladi bili su neizmjerno dugi. Zbog toga što sam mnogo vremena provodio ispružen na dasci te zbog mršavosti, jednoga dana opazih da mi se na bedrima, ondje gdje su stršale kosti, pojavila crna, smežurana mrlja, neka vrsta natkosti ili žulja, pa sam gledao što više ostajati na nogama, promatrajući kartaše. Slušao sam svađe, hodao između dasaka i povremeno se zaustavljao da kroz prozore pogledam smrznutu površinu kojom su u pravilnim razmacima prolazile stražareve čizme.

Uši su se javile vrlo brzo; u prihvatnoj baraci nisam ih imao, ali ovdje su nakon nekoliko dana nasrnule na mene i priuštile mi nepodnošljiv svrbež, da sam, grebući se po prsima i leđima, raskrvario kožu. Razmišljao sam koliko ću još moći izdržati; s vremena na vrijeme tkogod bi upitao može li kao dobrovoljac otići s Grazianijevom vojskom ili s Nijemcima na istočnu frontu; zatvorenici su i silom odvođeni na rad bogzna kamo, možda u pozadinu ruske fronte ili u kakav odred pod SS-ovim nadzorom.

Drug iz barake predložio mi je da zamijenim svoj telećak njegovom torbom za kruh: dao bi mi pola porcije kruha i dvije cigarete *papiroske*. Naravno, odbio sam; tražio bih i želio jedino par cipela jer sam na nogama imao nizozemske cokule, u kojima ne bih mogao dugo hodati.

Jednog dana dok sam kroz prozor gledao pravokutni teren kojim su prolazile i opet prolazile stražarske čizme te pokušavao izračunati koliko koraka naprave na odlasku i na povratku, približi mi se drug iz barake

kojega nikad prije nisam zamijetio. Možda je i on ostajao dugo ispružen. Bio je mnogo stariji od mene, visok, mršav ne samo zbog izgladnjelosti, a kosa mu je bila gotovo bijela. - Kako si? – upita me. - Držiš se?

Glas mu je bio bez posebne dijalektalne modulacije, a ponašanje vrlo uglađeno. - Držim se, - odgovorio sam, - ali vrijeme u ovoj baraci ne teče. Nema zraka, jedva se mogu pomaknuti, a buhe me izjedoše. - On reče: - Ajde, ne daj se - i ode gledati s drugoga prozora.

Sljedećih dana katkada bi mi prišao te govorio o svojim putovanjima, o pročitanim knjigama, o svome gradu, nikada ga ne imenujući, a ja ga nikako nisam uspijevao odgonetnuti; o otoku Cefaùu, gdje su ga nakon 8. rujna zarobili Nijemci. Baš je bio lijep taj otok, sa svojim bistrim morem, maslinama, mirisom kadulje i majčine dušice, suncem, Grkinjama, suhozidima oko voćnjaka u kojima dozrijevaju slatke smokve. Zatvorivši oči, mogao sam ga zamisliti.

No pričao mi je također o stvarima o kojima nisam nikada čuo ni riječi niti sam o njima čitao u knjigama: o izborima, o demokraciji, o slobodama koje su u Italiji postojale prije Mussolinija i koje je uživao za studija, a sada će ih uživati oni što prežive rat.

Iz tih razgovora rodila se u meni sumnja da je on možda bivši časnik koji si je u bijegu pred kraljem i drugim čelnicima otkinuo oznake čina; ali sve se razjasnilo kad mi je na pitanje o tome odgovorio da je republikanac i socijalist, pa ga nisu htjeli za časnika, niti je on to htio biti; smatrali su ga anarhistom i djelomice zbog toga pozvali u vojsku i poslali u pješadiju na grčki otok.

Jednog jutra napravio je krug po baraci te ne našavši me kako motrim stražarske čizme, priđe drvenom ležaju na kojemu sam bio ispružen.

- Što je s tobom danas? - upita me. - Izgledaš mi loše raspoložen.

- Ukrali su mi kruh - odgovorim.

Bio sam podijelio svoju porciju na dva dijela, jedan odmah pojeo, a drugi sakrio među svoje prnje, za sutradan ujutro. Nisam ga pronašao, i bilo mi je da se rasplačem, više od bijesa zbog pretrpljene krađe nego od gladi.

Pogledao me i otišao bez riječi. Nakon nekoliko sati vrati se, sjedne na rub ležaja, izvuče iz džepa komad kruha i pruži mi ga. Nisam htio primiti; držao sam čvrsto ruke duboko u džepovima ogrtača i glavom kazivao *ne*.

- Jedi, moraš izdržati. Uostalom, nije to moja porcija; kupio sam je za dvije cigarete, ne pušim više, a imam ih još iz Grčke. Uzmi! - Položi kruh

do mene i ode. Tada sam ga pokupio te zaslinivši i prožvakavši svaki komad da bi mi duže trajao, počeo sam polako jesti.

Prolazili su i dalje dani uvijek isti i dugi, u društvu gladi, svađa, smrada, krađa, vlage i ušî; no s vremena na vrijeme probio bi se tračak prijateljstva i solidarnosti koji je davao nadu. Jednog jutra, tek što se razdanilo, naoružan vojnik pojavi se na pragu, zapovjedi šutnju te izvikne moj zatvorenički broj. Neka ga slijedim!

Potražio sam žurno prijatelja koji mi je bio darovao komad kruha i svoje društvo. Razmijenivši pozdrav s njime, pokupio sam stvari i klopoćući po smrznutom tlu pošao za vojnikom.

Iza dugačkog niza utihnulih baraka, blizu kapije na kojoj su se isticali natpis u lúku *Kriegsgefangenenlager* i kolčani tornjići s mitraljezima, čekao me novi drug, mladić u brdskoj uniformi. Pretražili su nas i prekopali nam telećake. Našavši u mojemu svežnjić listova papira vezanih konopcem, pozvali su tumača da ih pročita. Možda nije uspio odgonetnuti moj rukopis, pa mi je postavio nekoliko pitanja. Pravio se potom da čita, a onda se obratio Braumu. Vratili su mi stranice *Sjećanjâ na povlačenje iz Rusije*. Htjeli su mi također zaplijeniti napola praznu bočicu kolonjske vode, koju mi je neki mornar, kada sam bio u prihvatnoj baraci, darovao prije nego što će se vratiti u Italiju kao dobrovoljac. To malo kolonjske vode meni je bilo jedini podsjetnik na dalek svijet, i svako toliko omirisao bih je, žmirećki. Njima je pak to bio zapaljiv materijal, pogodan za sabotažu i stoga opasan. No vidio sam i shvatio da se kaplar s kapije polakomio na nju. Nakon dugog inzistiranja dobio sam natrag i tu bočicu, *Köln 4711*.

Narednik dade znak da se otvori rešetkasta ograda i podigne priječnica. U pratnji dvojice vrlo starih i vrlo naoružanih vojnika krenuli smo na put i, ostavivši tako za sobom barake, mnogostruke redove žičanih ograda, tornjiće s mitraljezima i čuvare, našli se na široku polju bez raslinja, hladnu i sivu, nastanjenu gavranima, odakle se u daljini vidio veliki i zdepasti Hindenbugov mauzolej.

Iz razgovora sa svojim novim supatnikom doznao sam da nas vode u zatvorenički odred blizu velike tvornice na granici s Litvom i da će se naš rad sastojati u tome da svakoga jutra i večeri kolima s jednim konjem i uz pratnju skupljamo mlijeko iz staja raštrkanih po selu i vozimo ga u sirarnicu. Bili smo veliki srećkovići.

Hodao sam šutke, uzalud pokušavajući dokučiti zašto je onaj vojnik izviknuo moj broj. Je li zapovijed stigla od Brauma ili iz logorske

upravne službe, u kojoj su među tim papirima bili uposleni i talijanski uznici? Ili zato što sam u prvome mjesecu zatočeništva govorio po barakama u svome bloku da treba odoljeti mamljenju da se vratimo u borbu na njemačkoj strani, a oni su to doznali? A opet: čemu takav posao, na kojemu se čak mogu i nasititi?

Nakon pola sata stigli smo na željezničku postaju. Civili koji su čekali vlak gledali su nas sa zanimanjem i samilošću, ali ženu koja mi se s komadom kruha u ruci pokušala približiti naši su čuvari grubo otjerali.

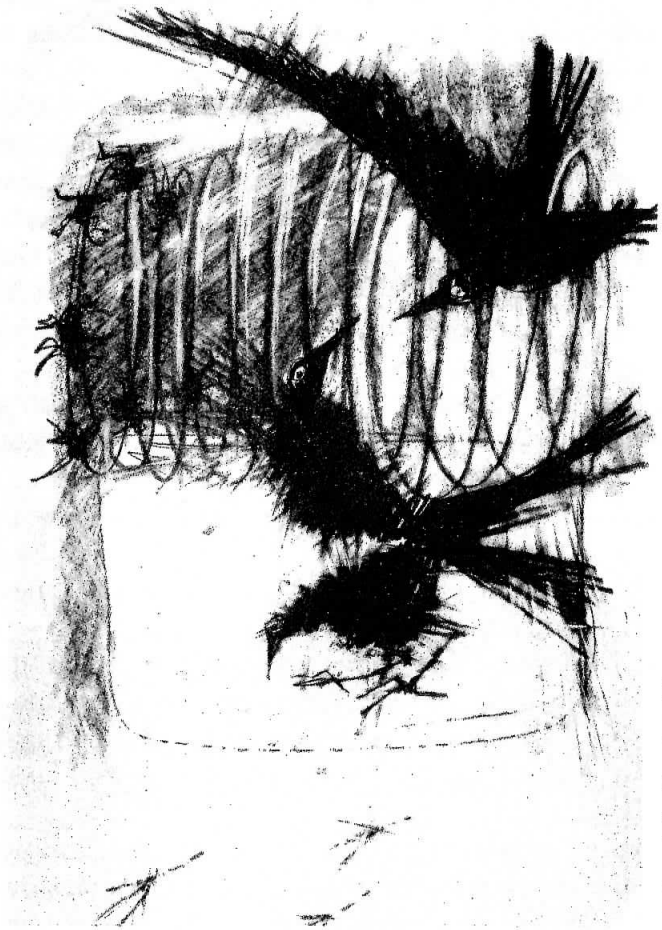

Autor crteža: Nag Arnoldi

U pratnji dvojice vrlo starih i vrlo naoružanih vojnika krenuli smo na put i, ostavivši tako za sobom barake, mnogostruke redove žičanih ograda, tornjiće s mitraljezima i čuvare, našli se na široku polju bez raslinja, hladnu i sivu, nastanjenu gavranima...

U hladno siječanjsko jutro, vlak se zaustavio ispuhujući bijelu paru i crni dim. Nakon što su sišli i uspeli se svi civili, zapovjeđeno nam je da i mi uđemo, ali nije nam dopušteno da sjednemo, iako je bilo slobodnih mjesta. Kad sam se pokušao obratiti nekom starom Poljaku, koji nam se osmjehivao, jedan stražar me je ušutkao.

Ne sjećam se koliko je trajao put; meni se činio vrlo kratkim i čudnim, neobičnijim od bilo kojega drugog koji sam doživio. Gledajući znatiželjno putnike i unutrašnjost vagona te opustošen krajolik kroz prozorčiće, shvatio sam, nakon četiri mjeseca Lagera, da svijet *vani* usprkos svemu nastavlja postojati. Postoji negdje i moj zavičaj, moja kuća kamo nisam mogao poslati vijesti ni primiti ih odande.

Morali smo sići na postajici osamljenoj među raštrkanim malobrojnim kućama na ravnoj goleti, prošaranoj mjestimice snijegom. Poveli su nas prema niskoj i dugoj ciglenoj zgradi okruženoj žicom i drvenom ogradom, prepustili ondje drugim vojnicima, a oni su nas doveli u podrum, po svemu sudeći bivšu staju, te zatvorili za sobom vrata. Gdje su nekoć bili konji, bile su sada vreće s drvenim strugotinama; u jaslama posuđe i telećaci; a nasred staje poput kipa se uzdizala velika peć, još vruća. Tu, pored peći, sjeli smo u iščekivanju.

Večer se spustila vrlo brzo, a onda smo u mraku začuli glasove talijanskih zatvorenika, korake i otvaranje vrata. Upalilo se svjetlo. S njima je ušao hladan i vlažan baltički zrak. Nije međutim bilo prilike da razmijenimo pokoju riječ jer glas izvana pozvao je na juhu te smo i nas dvojica stali u dvorištu u red ispred male ograđene barake s prozorskim otvorčićem, kroz koji je djevojka uzimala prazne posude i vraćala ih s dnevnom porcijom: litrom juhe i kriškom kruha.

Kada smo se vratili u konjušnicu na jelo, zaredala su pitanja i kratki odgovori. Naši novi drugovi željeli su se informirati o ratnim zbivanjima: približavaju li se Rusi, jesu li se Amerikanci iskrcali na francusko tlo, imamo li kakvih vijesti iz Italije. Ni oni nisu imali vijesti od kuće, niti su što svojima mogli javiti.

Mi smo željeli saznati štogod o radu, o tretmanu, o ovome mjestu bez imena. Bilo ih je šezdesetak, među kojima i, na moje iznenađenje, grupica planinaca koji, doduše, nisu bili iz moga bataljuna, ali su pripadali istoj pukovniji, a trojica ili četvorica njih istim su se putem kao i ja bila povlačila iz Rusije. Boravili su ovdje već tri mjeseca, radeći s lopatama i vilama na uređenju kamenja oko željezničkih pragova i mjereći tračnice na pruzi za Königsberg. Hranu sam već bio vidio. Nedjelja je bila posvećena odmoru i

čistoći, ali nakon juhe koju su davali u podne trebalo je čekati do ponedjeljka navečer da bi se dobilo još malo hrane. Jedne nedjelje, rekli su mi, došao je u posjet i liječnik u civilu te je desetak ili nešto više drugova otpremljeno jer su vjerojatno bili oboljeli od tuberkuloze. Nisu ih više vidjeli.

Buđenje se odvijalo uvijek u mrklome mraku. Čuvar bi, nakon izvikivanja *aufstehn*, pozvao nekoga da donese čaj za sve. Nije to bio baš čaj, nego lipov uvarak s malo šećera, ali ipak se radilo o toplom napitku, koji su dijelili izdašno, nakon čega nam do večere nisu više ništa davali.

Na zboru, u dvorištu, postavljali su nas u redove po trojicu, prebrojavali i zatim po snijegu ukorak vodili do male napuštene postaje gdje bi nas u pet sati i pol pokupio vlak. Na jednoj drugoj postajici ukrcavali su se veoma stari Poljaci, pokoji njemački civil i dečki s raštrkanih imanja koji su putovali do škole u najbližem gradu. Mi smo silazili prvi, kad bi vlak nakon desetak kilometara usporio. Radilo se do mraka, a natrag se išlo pješice.

Čuvala su nas četiri vojnika i dočasnik, odreda za borbu onesposobljeni ratnim ozljedama, a u radu su pripomagali čak i vremešni pruski majstori, i to svima: nama, ostalim odredima zatvorenika u istoj zoni, Poljacima, Latvijcima, željeznici, Nijemcima pod zapovjedništvom bivšeg SS-ova časnika bez ruke i vazda odjevena u crno, koji je svaki dan dolazio nadzirati nas na poslu, stojeći na električnim kolicima kojima je upravljao jedan vojnik.

Staja u kojoj se spavalo bila je topla jer se gotovo posve nalazila pod zemljom, a velika peć od lijevanog željeza i gline hranila se ugljenom prikupljenim duž željezničke pruge, koji su ložači puštali da im ispadne, ganuti našom bijedom. Čak i s vojnih vlakova koji su išli na frontu prema Lenjingradu palo bi ponešto, jer kad bi nas vojni kuhari vidjeli onako zapuštene, izložene vremenskim nepogodama i turobne, ponekad se sa škarpe zakotrljala repa, krumpir, kupus, koje su bacali iz vagonâ s namirnicama. Mi smo, razumije se, pobirali sve; ali dok se ugljen stavljao na zajedničku gomilu, jestvinama je svatko raspolagao po želji, a najčešće smo to povrće jeli takvo kakvo je bilo, okupljeni u pauzi između podne i jedan sat blizu vatrice od suhih grančica, u zavjetrini podno škarpe.

Stari Poljak koji je radio s mojom grupom zvao se Johannes, ne Ivan ili Hans, i čak je i on govorio da je njegova kuća daleko. Bio je gorljiv katolik zaljubljen u Italiju i u Rim gdje stoluje *Petrus*. Da bismo ga razumjeli, upotrebljavao je u razgovoru s nama latinski jezik koji je bio naučio iz molitava i mise. Bio je veoma dobar i jako sramežljiv, te kada bi čuo neku našu

psovku, križao se. S vremena na vrijeme naizmjence nam je poklanjao kriškicu kruha tanku poput hostije i dopuštao da povučemo pokoji dim iz njegove lule u kojoj je pušio mahorku, rebra neobrađenih listova duhana.

To se moglo dogoditi samo tijekom stanke između devet i devet i četvrt ujutro, kada su čuvari doručkovali, ili između podneva i jedan sat, kada smo mi sanjali da jedemo. Više nego odmor ta je druga stanka bila kazna, jer mučila nas je glad, a i vjetar, koji bi često zapuhao nesmiljeno i nenadano s morske strane. Stoga sam katkad radije hodao pod budnim okom stražarâ, tražeći duž pragova komad ugljena, opušak ili smrznutu repu bačene s vojničkih vlakova.

Od četiri civila koja su nadzirala i usmjeravala naš rad dvojica su bila raspoređena na krajevima dionice pod radovima i pri nailasku svakog vlaka zatrubili bi da nas upozore na opasnost. Prolazili su teretni vlakovi, vlakovi s vojnicima koji su išli na frontu, vlakovi puni ranjenika koji su se vraćali, lokalni putnički vlakovi, ali svaka tri dana prolazio je također, brzo i na vrijeme, neki vlak sav u sjaju, sa spavaćim vagonima i vagonima restoranima. Kao u snu gledali smo kako među svjetlima promiču likovi gospođa urešenih draguljima i obavijenih prozračnim haljinama, časnici prepuni odličja na prečistim uniformama, konobari u bijelim sakoima sa zlatnim vrpcama na ovratniku, poslužujući jelo i piće na bijelim stolnjacima. Ali iz toga vlaka nikad nije ispao ni jedan opušak ili komad kruha.

Navečer nas je umor vukao prema staji gdje nas je čekalo malo topline, litra juhe i kriška kruha.

Jednog jutra suprotstavio sam se jednomu od nadzornika, gruboj, riđoj ljudeskari. Bio me zaustavio ne bi li smazao moj teškom mukom sačuvan komad kruha. Kad me opazio, prišao mi je prijeteći uzdignutom rukom i stisnutom šakom kao da će me udariti. Zaurlao je: - Tko ne radi, ne treba ni jesti!

Nato sam podigao pijuk koji sam bio prislonio uz nogu. Bio sam razdražen i spreman na sve, a on je, srećom, opazio to na vrijeme i udaljio se pljunuvši na tlo. No sutradan ujutro osvetio se, natjeravši me da tri dana radim u baruštini na rubovima škarpe. S cokulama na nogama u vodi do gležnjeva morao sam od korova čistiti odvodne kanale, a usto se javio vjetar s kišom i snijegom, da me šiba po licu.

No vrijeme je prolazilo i jednog dana doći će ipak kraj. Bio sam siguran da ću se vratiti. Jedne večeri, ne sjećam se više da li razmjenom ili krađom na postaji, u mom se vlasništvu našlo pet krumpira. Pet lijepih, debelih i čvrstih krumpira, ni trulih ni smrznutih, i čekao sam da završi zadnja kontrola pa da ih skuham u peći. Došao je dočasnik, prošao brojeći nas ispružene svatko na svome mjestu, zatvorio vrata zasunom i ugasio svjetlo.

Pričekam još malo, a onda uzmem vojničku zdjelicu u koju sam ulio vodu i stavio krumpire i približim se crvenom sjaju iz peći. Otvorim vratašca od lijevanog željeza i položim unutra zdjelicu blizu užarenog ugljena. Došla su i tri-četiri prijatelja te smo u iščekivanju da se krumpiri skuhaju razgovarali u po glasa o tome kako smo godinu prije bili u Rusiji. Ali svako toliko, kao u snu koji se ponavlja, vraćali smo se priči o fantastičnom objedu koji će biti priređen po svršetku rata, s gustom juhom i kruhom do mile volje.

Između sna i sjećanja, jedan od nas iz džepa izvuče opuške što ih je uspio skupiti duž tračnica, raskine ih i od komada novina smota cigaretu i zapali je, te smo je naizmjence pušili svatko po dim sve do kraja.

Odjednom rekoh: "Tišina!", te stadosmo osluškivati. Čuvši kako se povlači zasun, tiho smo se vratili na svoja mjesta i navukli ogrtače preko sebe. Uđe čuvar i za njim podnarednik, koji je džepnom lampom osvjetljivao svuda unaokolo. Potom su nas prebrojili, polako ponovili operaciju kontrolirajući noge te se zaustavili neko vrijeme blizu peći. Krenuli su da će izaći, no zaustavili su se još jednom na vratima, potiho razgovarajući. Naposljetku su otišli zaključavši nas. Možda se negdje vani dogodilo štogod.

Kad se sve smirilo, izvukao sam se brzo ispod kaputa; ali otvorivši vratašca peći, doživjeh jedno od najvećih razočaranja u životu: od žara ugljena u iščekivanju njihova odlaska, sva je voda isparila, aluminij – rastopio se. Od zdjelice je preostao siv grumenčić među užarenom troskom, a od krumpira ni dim. Sutradan ću morati u potragu za limenkom ili kakvom drugom posudom da nadomjestim zdjelicu, a to neće biti baš jednostavno.

U međuvremenu se približavalo proljeće i zrak je postajao sve blaži, a mi smo pokušavali po raspoloženju čuvarâ zaključiti štogod o tijeku rata. Kada bi se prozlili, mislili smo da su se Amerikanci možda iskrcali ili da se približila Crvena armija. Istodobno sve su brojniji bili vlakovi s vojnicima koji su dolazili i odlazili.

Jedne večeri na povratku s rada dočekalo me je iznenađenje: stigla nam je pošta i među njom dopisnica *Kriegsgefangenenpost* od mog oca. Bilo je prošlo sedam mjeseci, ili još više, bez vijesti od kuće. Sada sam konačno doznao da su nakon 8. rujna moja braća i otac uspjeli stići do obitelji; bili su opet svi zajedno, a ono najgore opet je dopalo meni.

Petnaestak dana poslije primio sam i paket s kruhom, dvopekom i rižom ušivenima u platno, ali kruh se bio razmrvio, a riža pomiješala s njim. I ostali drugovi primili su pakete od kuće, pa smo tako na Uskrs uvečer prekinuli post stavivši sve na kup za zajedničku juhu. U veliku zdjelu ubacili smo sve što smo imali: dvopek, brašno, krumpire, rižu, tjesteninu, repu, suhi grašak i kupus. Njemački podnarednik dopustio mi je čak da uđem u kuhinju kako bih nadgledao kuhanje, a dvije mlade Ruskinje deportirane iz Viničke oblasti, koje su kuhale za njemačke vojnike i za nas, pomagale su mi smješkajući se i usput su u kotao ubacile i lijep komad margarina.

Bješe to naš Uskrs 1944. godine. No ja sam za taj dan imao i nešto što drugi nisu imali: jaje. Kokošje jaje skuhano i obojeno u bilju, lukovini i kavenom talogu, poput onih koja su djevojke iz moga mjesta običavale darivati momcima u navečerje Spasova; i čekao sam da ga pojedem u kutu ograđenoga prostora, ondje odakle se vidjelo polje s nanovo zazelenjelim brezama. To jaje tutnula mi je bila u ogrtač jedna djevojčica, Poljakinja, koju smo svaki dan sretali dok je s drugovima odlazila u školu. Gledali su nas kako prolazimo i poklanjali nam osmijeh. Ujutro na Veliku subotu hitro mi je potajice prišla; zatim osjetih neobičnu težinu u džepu i napipah nevjerojatni dar.*

Preveo s talijanskog Jerko Grgec

* Ovu Rigonijevu pripovijest objavio je Sergio Grandini 1981. godine u bibliofilskom izdanju, obogaćenu crtežima koje je, također po narudžbi, izradio Nag Arnoldi, najznačajniji suvremeni švicarski likovni umjetnik.

U kratkoj popratnoj bilješci o autorima, za književnika će Grandini reći da spada „među najpoznatije u suvremenoj talijanskoj književnosti" i da su protagonisti njegovih knjiga „siromašni brđani, prostodušna i odvažna čeljad", naglasivši da ih opisuje s „čudesnim čovjekoljubljem" (*meravigliosa umanità*).

Pripremajući ovu kratku bilješku, sjetili se osobne antologije Prima Levija *Traganje za korijenima*, u kojoj se uz odabrani ulomak iz karakterističnog teksta nalazi i skica za portret „toga čovjeka, tako udaljena od nasilja", a kojega je sudbina „primorala da sudjeluje u svim ratovima svojega vremena", i koji je nakon svega „ostao vjerodostojan i sramežljiv u ovo doba samoubilačke urbanizacije i pometnje vrednotâ".

Kratke proze prevedene su mu i objavljene u književnoj periodici (*Hrvatsko slovo*, *15 dana*, *Zbornik trećeg programa hrvatskog radija*) te antologijama *Drukčiji i drugi* i *Posljednji dio puta*. (Ur.)

Boris PASTERNAK

Zloslutni dani*

Kad posljednjega je tjedna
on ulazio u Jeruzalem,
Hosanu mu klicahu u susret
i s grančicama su išli za njim.

A dani sve gori, okrutniji,
a ni da ljubav srca spaja.
I prezrivo obrve se smrkle,
i onda epilog do kraja.

Svom olovnom težinom svojom
nebesa su legla po kući,
a dokaze ištu farizeji,
sve lisičji se vrzmajući.

A mračne su sile tog hrama
pred svjetine sud dale Njega.
I istim su žarom Ga opet
prokleli, kako slavljaše Ga.

Iz susjedstva rulja za Njime
pogledala sa svoga praga,
na okupu čekajući rasplet
i gurali se sprijeda-straga.

I vukao se glas susjedstvom
i glasine na mnoge strane,
i bijeg u Egipat, djetinjstvo,
pretvarahu se već u tlapnje.

* Usp.: *Pjesme Jurija Živaga*, Republika, br. 7-8, 2002., preveo Fikret Cacan – *op. ur.*

I sjeti se gore uzvišene
u pustinji, strmine one,
kad svjetskom svekolikom vlasti
sablažnjavan bi od Sotone.

I sjetio se svadbe u Kani,
stola što u čudu se nađe,
i mora, kojim je kroz maglu
išao kao kopnom do lađe.

I zborišta bijednih u kolibi,
u podrumu tada je stao,
sa svijećom što zgasnu u strahu
kad uskrsnuli je ustajao.

Put u pradomovinu

Emmy je Amerikanka. Mlada djevojka. Dobra učenica. I dobra prijateljica. Emmy. Tako je zovu svi. Samo je njena majka zove njenim pravim imenom. Koje Emmy mrzi. Emina.

"It doesn't fit with me"*, vrišti na majku svaki put kad je zovne njenim imenom. Ona je od onih koji su asimilaciju prihvatili kao nešto pozitivno, poželjno... Ne nužno, ne prijeteće.

"I am American"**, nastavlja ona. Čak ne vjeruje ni da se rodila u Bosni, misli kako je to njena majka izmislila da bi probudila u njoj nekakve patriotske osjećaje spram te male, neugledne zemlje u kojoj je sve unaprijed osuđeno na propast, u kojoj je više nezaposlenih ljudi nego radno sposobnih, koja ima više vladâ, ministarstava i ministara nego što si može priuštiti da plaća njeno izmučeno stanovništvo, koja je navodno prelijepa zemlja...

"Yeah, right, that's why we are living here, that's why we are Americans"***, odgovara svaki put kad njena majka započne hvalospjeve o njihovoj pradomovini, kako je Emmy sarkastično naziva. Emmy uvijek i sa svima razgovara na engleskom. Najradije bi začepila uši da ne sluša taj jezik kojim joj se njena majka ne prestaje obraćati. Onda joj bude još draže da joj odgovora na engleskom. I zlurado promatra majku koja se muči da je razumije i shvati šta govori.

"Emina, molim te, prestani da mi odgovaraš na stranom jeziku", govori joj.

"It's not a foreign language, it's my language, language of the country whose citizen I am"****, nastavlja Emmy.

"That's me, that's who I am and I don't care about what you are saying."*****

Emmy i sa djevojkama u školi koje su iz Bosne razgovara na engleskom. One misle isto. Ono nije njihov jezik, ono nije njihova domovina. One su Amerikanke.

* Ne pristaje mi.
** Ja sam Amerikanka.
*** Da, baš, zato i živimo ovdje, zato i jesmo Amerikanci.
**** Nije to strani jezik, to je moj jezik, jezik zemlje čija sam građanka.
***** To sam ja, upravo to, i baš me briga što ti kažeš.

Majka poslije njihovih svađa obično dugo sjedi sama na balkonu i puši. Ponekad se zgrbi, zabije lice u dlanove i izgleda još sitnije, još slabije. Emmy posebno mrzi tu njenu slabost.

Nesposobnost da postane Amerikanka i ostavi bivši život iza sebe. Možda i plače. Možda je tužna baš zbog nje. Pa, šta? Nije Emmy kriva što je ona slaba. Što se nije znala izboriti za svoj status u novoj domovini. I ostaviti sve iza sebe. Zaboraviti na strahove. Razočaranja, boli i sve što je proživjela.

Emmy nema sestre ni brata. Ni oca. Samo majku i rodbinu u pradomovini. A njih ionako ne računa za stvarno postojeće. To su neki ljudi--sjenke koje ne poznaje.

Ranije je majka pokušavala pokazati joj te ljude na fotografijama koje je ponijela sa sobom. Sada se ne trudi više. Emmy to ne bi nikada priznala, ali se savršeno sjeća svake od tih pet-šest fotografija koje majka čuva zajedno u kutiji sa svojim nakitom. Iako sve rjeđe razmišlja o njima. Nema ona ništa s time, ona ima svoje snove i planove. Želi studirati, putovati, živjeti. Živjeti sada i ovdje životom kakav ona želi. Ne onako kako njena majka živi, kako bi njena majka željela da Emmy živi.

Iako Emmy već ima osamnaest godina i skoro cijeli život provela je u Americi (tako majka kaže, iako je Emmy uvjerena da se tu i rodila), nisu nikada putovali u pradomovinu. Razlog je – novac. Povratne karte koštaju cijelo bogatstvo, a ono malo što majka zarađuje jedva je dovoljno za njih dvije. Ili, bolje rečeno, za Emmy. Majci ništa ne treba, ali Emmy treba nova odjeća, obuća, knjige i još mnogo toga. Majka sanja o odlasku u pradomovinu i štedi, ali nekako se ta ušteđevina uvijek naglo smanji kad dostigne cifru koja daje nade u putovanje. Sad je opet iznos bio blizu potrebnom, ali nije bilo mjesta nadi – Emmy je potreban novac za ekskurziju, ide za dva tjedna.

Emmy je probudila zvonjava telefona. Uporno je zvonio cijelu vječnost dok se nije majka javila, a onda je promrmljala nešto na jeziku iz pradomovine i potom dugo šutjela. Emmy se učinilo da je zajecala, šmrcala ili nešto slično, ali bila je isuviše pospana da bi se zamislila o tome. Sutradan je nedjelja i dugo je spavala – kad se probudila pronašla je majku kako puši u dnevnoj sobi, što inače nije radila. Gledala je nekamo u daljinu, a onda progovorila neprepoznatljivim glasom:

- Emina, sutra ćemo zajedno otići u školu. Nećeš ići na ekskurziju. Nadam se da ću naći karte što prije, čim to sredim idemo u Bosnu. Moja majka je umrla - dodala je na kraju tišim glasom.

Emmy nije mogla vjerovati. Ma, šta to ona govori? Da ne idem na ekskurziju već u tu glupu zemlju... Ne pada mi na pamet.

- Are you crazy?* - vrisnula je.

- Dosta! - majka je uzvratila još višim tonom.

Emmy je bila šokirana. Ovo nije njena majka. Zapitala se nije li ona uzrok tome, možda su majci dosadile njene bubice, možda je ona sama kriva što je njena majka, inače tiha i pomirljiva, sada postala... Čudovište! Skoro je vrisnula od boli, jer se majčina ruka spustila na njen obraz. To je zaboljelo. Prvi put, majka ju je udarila prvi put u životu! Od iznenađenja, bijesa, bola, osjećaja povrijeđenosti nije mogla izgovoriti ni riječi. Samo je otvorila i onda opet zatvorila usta.

- Da te nisam čula! - majka je viknula. - A pogotovo da mi se nisi obratila na tom jebenom jeziku, je li ti jasno? - unijela joj se u lice.

Onda se uputila u kuhinju i pripremila doručak, baš kao i svake nedjelje.

* * *

Satima već lete. Emmy se čini da je zaboravila sve, i tko je i gdje je i kamo ide. Kao da su dani u pitanju. Pretvara se da spava. Majka to sve sigurno primijeti, ali ne obraća pažnju. Kao da je sada tu neka druga žena koja je preko noći zamijenila njenu slabu majku. Osjeća se čudno, kao da je stjerana u zamku. Ustvari, od onog šamara nije više skoro ni riječi progovorila. Majka je sredila sve u školi, Emmy nije ni otišla. Već je odlučila biti nijema i u pradomovini - ako mora biti tamo, ne mora obraćati pažnju na sve te ljude oko sebe, ni na majku, nikoga.

Stigli su kasno, vozili se taksijem nekih pola sata ili više, ne dugo. Emmy se opet pretvarala da spava, kad su stigli prešla je baštu u dva koraka i spustila se gdje je stigla. Sad joj se stvarno spavalo, nije glumila, netko je pokrio i uskoro je bila u dubokom snu.

Sunce koje joj je sijalo ravno u lice natjeralo je Emmy da otvori oči. Opsovala je, i dalje mrzovoljna. Bila je sama u sobi, a činilo se i u kući. Ustala je i pogledala oko sebe. Namještaj je bio star, ali je soba bila uredna i čista, zidovi i zavjese bijeli, stara drvena komoda, sličan stol. Pogledala je kroz prozor, ni u dvorištu nije bilo nikoga. Nije imala pojma koje je doba dana i gdje su ljudi koji su sinoć bili u kući. Izašla je na hodnik, potražila kupaonicu. Bila je kao i soba u kojoj je spavala, čista i uredna i

* Jesi li poludjela?

stara. Dvorište isto. Osjetila je dosadu. Vratila se u kuću po svoj iPhone. Na komodi je ugledala fotografije. Mnogo njih. Stare, crno-bijele. Poneka i u boji. Ratne. Neke i predratne, izgleda. Jedna je bila posebno zanimljiva. Crno-bijela ratna fotografija žene koja je izgledala kao Sophia Loren. Lijepa i elegantna, podignute glave dok prolazi pored vreća napunjenih pijeskom, vojnika i porušenoga grada u pozadini. Našminkana i s nakitom. Tko je ova žena, zapitala se. Pogledala je ostale fotografije ponovo. Izgleda da je to ista žena kao i na svim ostalim.

- Emina - zvao je muški glas i Emmy je trebalo nekoliko trenutaka da shvati da zove nju. Već je bio na vratima, mladić stariji desetak godina od nje, s plastičnim vrećicama u rukama.

- Ovo je za tebe, za doručak, a i za cijeli dan - rekao je. - Ostali su otišli obaviti još neke pripreme za dženazu.

- Ko si ti? - upitala je Emmy koristeći se jezikom pradomovine nakon cijele vječnosti.

- Komšija - rekao je, pa se nasmijao. - Nurudin, za komšije Nurko - pružio je ruku.

- Sviđa ti se fotografija gđe Safije? - upitao je, vidjevši fotografiju koju je Emmy i dalje držala u ruci.

- Gospođe Safije? - ponovila je Emmy.

- Tvoje nane - ispravio se Nurudin.

Satima joj je pričao o "njenoj" porodici. Činilo se čudno, sve to. Emmy nikada nije imala porodicu. Posebno ju je zanimalo sve o Safiji. Njenoj nani. Kojoj će sutra biti klanjana dženaza. Ta fotografija joj se urezala u pamćenje. Kao da je hipnotizirana pojavom te žene, njenim stavom, držanjem. Od Nurka je, prvi put sa zanimanjem, slušala o ratu. On je bio veoma mlad kad je rat počeo, ali su mu sjećanja bila očuvana, kao nešto bez čega dalji život nema smisla.

Emmy se u glavi sve kovitlalo, dešavanja o kojima skoro da nije imala pojma... Ipak joj je najviše pažnje zaokupljala žena s fotografije.

Činilo joj se da je njena nutrina uzburkana, kao da je svaki organ pokretljiv te se sada miče po njoj i "luta", tražeći nekakvo svoje mjesto, kao da se sve u njoj promijenilo, samu sebe nije prepoznala. Htjela je samo da joj priča. Htjela je da zna, ne nužno o sebi, ne radi sebe. Slušajući Nurudina i njegove žive uspomene počinjala je shvaćati kakve je grozote uspjela izbjeći, kako je ustvari sretna da nije morala sve to preživjeti. Teško je mogla i zamisliti stvari o kojima je on pričao. Kao kroz san vidi slike iz ratnog Sarajeva: žene dok ispraćaju muževe i sinove na ratišta s kojih

se možda nikada neće vratiti, očeve i braću koje više nikada neće vidjeti, žene koje su bile silovane, maltretirane, koje su gledale kako im odvode ili pred očima ubijaju najdraže, žene koje su rodile djecu svojih silovatelja, žene koje su ostavile dom i krenule u neizvjesnost sa svojom djecom, žene koje danima nisu imale čime nahraniti svoju djecu... Te iste žene su i u najtežim ratnim danima sačuvale dostojanstvo, uspjele imati dovoljno snage da sve prežive, dovoljno ljubavi za svoju djecu, svoju porodicu, da pomognu drugima kojima je to bilo potrebno.

- Safija se brinula o meni kao o rođenom sinu - pričao je Nurko. - Majci nije bilo lahko nakon što je otac poginuo, a kad je nju pogodio snajper... Otišla je da potraži negdje nešto za jesti, bilo je proljeće i teško je bilo doći do bilo kakve hrane - uzdahnuo je.

* * *

Kada je avion uzletio, Emmy je osjetila tugu. Već je nekoliko dana razmišljala o povratku. Shvatila je da se nešto promijenilo u njoj. Skoro neprimjetno. Izuzetno joj je prijalo Nurkovo društvo. Još ponešto u vezi s njim, svakako. Znala je da će se vratiti uskoro. Razmišljala je ponovo o svemu što je saznala u tih desetak dana boravka u Bosni. Htjela je drugu priliku da upozna tu zemlju. I znala je da će se potruditi i da je dobije. Jer, već ju je voljela. To je njena domovina.

Krist na križu*

Na križu Krist. Noge diraju zemlju.
Tri križa su podjednake dužine.
Krist nije u sredini. On je treći.
Crna mu brada visi preko grudi.
A lice nije kako ga prikazuju.
Grubo je i židovsko. Ne vidim ga
i tražit ću ga navijek sve do zadnjeg
dana, dok budem hodao po zemlji.
Klonuli čovjek podnosi i šuti.
Trnova kruna probija mu kožu.
Ne dira ga podrugivanje puka
što mnogo puta vidje gdje umire.
On ili netko drugi. Svejedno je.
Na križu Krist. Rastreseno razmišlja
o kraljevstvu kojem se možda nada,
o nekoj ženi, ne svojoj već tuđoj.
Nije mu dano vidjet teologiju,
nespoznatljivo Trojstvo, gnostičare,
Occamov nož, biskupe, katedrale,
mitru i purpur, obrede i slave,
Guthrumovo preobraćenje mačem,
inkvizicije moć, krv mučenika,
križarski rat, Ivanu Orleansku,
Vatikan koji blagoslivlje vojske.

* Usp.: Jorge Luis Borges, *Urotnici / Atlas*, izd. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1986., str. 10-11, preveo Tonko Maroević – *nap. ur.*

Znao je da bog nije, da je čovjek
što umire s danom. Ne bî mu važno.
Muči ga samo željezo čavala.
Rimljanin nije. Nije ni Grk. Stenje.
Dao nam je blistave metafore
i nauk opraštanja, koji može
dokinut prošlost. (Rečenicu tu je
u zatvoru složio Irac neki.)
Duša svršetku ide, kao da žuri.
Potamnjelo je malo. Već je mrtav.
Po nepomičnoj puti muha šeta.
A što mi vrijedi sva muka i patnja
tog čovjeka, ako ja i sad patim?

Kyoto, 1984.

Uskrsno jutro

Hoću li vidjeti kako se Sunce rađa tog Uskrsnog jutra? – pitah se u sebi, s uzbuđenjem djeteta čekajući odlazak na izvor i vidikovac. "Ovo je dan što ga učini Gospodin!" Ovo je jutro, blaženo i veličanstveno. Jutro božanske blizine. Probudih se u pravo vrijeme, taman da u osvit zore stignem do izvora. Želio sam doći do vrutka upravo na Uskrsno jutro, urešeno bjelinom cvata, dok su pašnjaci i ledine opjevane cvrkutom pjevica. Ovo je jutro otkinuto iz kutka raja. Meni darovano. Prekrižih se nad studenom vodom vrela. U zjeni izvora cakli se nebosklon obasjanog jutra, koje se budi u svoj svojoj ljepoti i raskoši. Trnje pokriveno bjelinom cvjetićâ i laticâ, trava posuta biserjem rose i injem mraza. U rukama bijela krunica, u srcu bjelina blažene predanosti molitvi – Otajstvu svjetlosti. Svjetlost vanjska i nutarnja svakog se trena povećava. Sjetih se djetinjstva, zahvalih Bogu za sav moj život, živote mojih bližnjih. Sjetih se onih koji su ovdje bili pastiri, kosci, orači; ljudi dobrote, muke i Božjega blagoslova. Suza klizi niz lice dubokim ganućem potaknuta; kane na biserje rosnih travki. O, divoto obasjanog jutra! O, blažene dražesti! Uskrsno jutro obasjava me božanskom milošću dok skrušen, radostan i predan hodočastim od izvora do vidikovca. Prate me predivni zavijutci cvrkuta zatravljene ševe. Izvodi ona preludij pjenušave kaskade, opijena ljepotom jutra, obasjanog i rosnog. Zaronih zjenama i nosnicama u miomiris rascvjetane raskošne trešnjine krošnje. O, divote! Da se srce rastoči u raskoši. Stigoh na vrhunac tik prije izranjanja Sunca iza bregova u modrom nizu. Moljah otajstvo – 'koji se za nas na brdu Taboru preobrazio!' Iz svete knjige čitah:

Bregovi, zašto skačete poput ovnova,
i vi, brežuljci, poput jaganjaca?
Dršći, zemljo, pred licem Gospodnjim,
pred licem Boga Jakovljeva.
On hrid pretvara u slap vodeni
I stijenu u izvor vode.
(Ps 114)

Mogao bih jutros napisati najljepšu pjesmu. Pišem je srcem i molitvom zahvalnicom. Sunce izroni iza plavetnih brežuljaka.

Ljubim Gospodina, jer čuje
vapaj molitve moje:
uho svoje prignu k meni
u dan u koji ga zazvah.
...
Hodit ću pred licem Gospodnjim
u zemlji živih.
...
Gospode, tvoj sam sluga,
tvoj sluga, sin sluškinje tvoje:
ti si razriješio okove moje.
(Ps 116)

Otvorih Bibliju nasumce, dok me Sunce obasjavalo na vrhuncu vidikovca:

Odmah poslije nevolje tih dana sunce će pomrčati, mjesec neće sjati, s neba će zvijezde padati i nebeska zviježđa će se uzdrmati. (Mt 24,29)

Nebo će i zemlja proći, ali riječi moje neće proći. Što se tiče onog dana i časa, o tome nitko ništa ne zna; ni anđeli nebeski, ni Sin, već jedino Otac. (Mt 24,35–36)

Zato i vi budite pripravni, jer će Sin čovječji doći u čas kad se ne nadate. (Mt 24,44)

Odjednom zrake sunca prosuše slap svjetla na smaragdno biserje rose i bijele koprene magle u dolovima – sve bijaše tako nestvarno i uzvišeno. Zrake sunca jače zasjaše, pomilovaše mi obraze. Spustih se niz rosnu padinu. Tišinu i mir resile su svojom rapsodijom ptice pjevice prepuštajući se strasnoj putanji leta i slapu cvrkuta; zacvrkutaše istovremeno ponad mene kao da slave ljepotu jutra, dobrotu i ljubav Stvoriteljevu. Prođu me srsi cijelim tijelom. Usred livade ugledah dva posebna, neobična, rijetka cvijeta orošena kapima bisernim, poklonjena zemlji. Pomilovah ih s ganućem. O, koje krasote! Imao sam osjećaj kao da su sad izronili iz zemlje, meni na dar. Klanjaju se, i ja im se klanjam. A zebe i pčelarice ponad poljane svejednako cvrkuću, slavuj zabigliše. Nema riječi da se opiše ta ljepota, to bogatstvo čuvstva koje prelijeva čašu srca. A kad se čaša moja prelijeva, naviru suze ganuća – suze radosnice, suze zahvalnice. Ovuda sam često trčao i igrao se kao dječak, kao pastir... Koračah uz otvorene brazde. Ponad oranice diže se izmaglica iz zagrijanog grumenja zemlje. Sjetih se težačkih ruku moga oca, mojih predaka. Osjetih

moć zemlje koja traje, koja obuzme čovjeka kad se predaje strasnom ritmu življenja i neuništivoj volji trajanja. "Blagoslovi, Bože, ovo sveto i patničko tlo, zalijevano suzama, krvlju i znojem", moljah raskriljenog srca. "Sjeti ih se u svom kraljevstvu, i budi blagi otac svima koji su strasno voljeli ovu zemlju i živjeli svoj život." Moć zemlje, kao neuništiva, trajna magma, ulazila je u mene; ljepota se oblikovala u zahvalu i molitvu. Zapljusnula me ljepota Uskrsnog jutra! Pored kolovoza, prije izvora, svojim me rumenim cvatom podarila breskva. Vrijeme je ovo i breskvine cvatnje. Vrijeme uskrsne radosti, ali i vrijeme trnja i patnje; jedno uz drugo idu isprepleteno, preobražavajuće. Vrhunac divote i duševne raskoši kod vrutka, pokraj 'zjene nebeske'. Sunce se pridiglo ponad trnja zagrljenog haljinom bijelom, djevičanskom. Uzeh Bibliju, otvorih, raširenih ruku u preobilju ljepote i sjaja Uskrsnog jutra. Neponovljivi vrhunac! Kairos. Takve trenutke daruje samo Duh Sveti. Osjetih njegovu puninu; dah njegov i riječ koja bijaše živa, posadašnjena i vječna. To je taj trenutak raja, mira koji nadilazi svaki razum. Moljah, čitajući. Čudesno je riječ govorila, opetovano potvrđujući riječi maloprije pročitane na vidikovcu. Od preklapanja i žive prisutnosti Uskrsloga, duša zadrhti, zahvalna i ganuta.

Tada će vidjeti 'Sina Čovječjega gdje dolazi na oblacima' s velikom moći i slavom. I on će tada poslati anđele i skupiti svoje izabranike 'od četiri vjetra, od kraja zemlje do kraja neba'! (Mk 13,26–27)

Dakle: bdijte, jer ne znate kad će doći gospodar kuće, uvečer, u ponoći, kad se oglase pijetli ili ujutro, da ne bi došao iznenada i našao vas gdje spavate. Što vama velim, to velim svima: Bdijte! (Mk 13,35–36)

Jeronim DOROTIĆ*

Borove grane

„Isto kao i zgrčena,
Krivudava težnja
Borovih grana ovih,
Je i put, čežnja čovjekova.

Jedini put je prema gore, prema suncu i nebu.
A ove krivudave grane su
Ko krivudavi – krivi puti
Što na kraju daju
Karakter i ljepotu biću!"

Prisluškujem zelene iglice
Kako u razgovoru s maestralom
Tiho šapću ovu cijelu priču,
Negdje u Cavtatu.

Cavtat, 2003.

* Rođen je u Brežicama (Slovenija) 24. kolovoza 1982. godine. Osnovnu školu završio je u Samoboru, a nakon drugog razreda Sportske gimnazije odlazi u SAD (Pennsylvania), gdje je i maturirao 2000. godine. Iste godine vraća se u Hrvatsku te u Dubrovniku upisuje American College of Management and Technology, gdje je diplomirao 2006. godine.
Za CARNetovu E-learning akademiju radi kao stalni suradnik tijekom 2007. i 2008. godine te u isto vrijeme na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu pohađa specijalistički poslijediplomski studij „Advanced Master of European Studies", nakon čega je u rujnu 2009. godine stekao akademski naslov sveučilišnog specijalista europskih studija.
Godine 2008. dobiva stipendiju Ministarstva vanjskih poslova kraljevine Nizozemske za poslijediplomski studij M. A. Analyzing Europe na Fakultetu umjetnosti i društvenih znanosti Sveučilišta u Maastrichtu, gdje stječe stupanj Master of Arts u kolovozu 2009. godine.
Od 2012. radi kao stalni suradnik na odsjeku sociologije Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu.
Od 2007. objavljuje članke za rubriku "Širom svijeta" CARNetovog web portala "Škole.hr".
Živi u Samoboru. (Ur.)

Tapšaj

Što će mi ugodne šetnje,
Lijepa mjesta, godišnja doba,
dobra knjiga, glazba ili film?

Što će mi pjev ptica,
Zalazak sunca poškropljenog morem,
Ma što će mi miris borova, metvice i lavande?

Što će mi da sve znadem,
Da sve mogu,
Ako mi ti nisi u blizini brate moj,
Sestro najdraža ?!

S vama želim dijeliti sve,
I radujem vam se kada u kasne sate
Na moja vrata kucate!
Prepun sreće pred vas stavljam
Najbolje vino, pršut, sir i masline.
I dok s vama pričam ničeg se ne bojim,
S vama se i smijem, i ljutim i plačem,
Jer znam da bez vas ja ne postojim.

Blaženi tapšaju prijateljski po mome ramenu.
Zbog tebe znam da oni koji kažu
Da život nema smisla lažu.

Dubrovnik, 2004.

Kiša u Dubrovniku

Kako je dobro kada te kapljica kiše
Podsjeti na snoviđenje.

Kada te slučajni pogled,
Il neka sasvim obična vožnja u
Gradskom autobusu podsjeti na
Veličinu svega!

Uobičajena noćna šetnja,
Kišobrani, lampe, svjetla iz kamenih prozora.
Šetalište od čempresa.

Tek tada se prisjetih da sam putnik
Što voli ovo putovanje.
Da sam stranac koji cijeni ono
Što često ne zamjećuje.

U zraku more šumi šansonu ljubavi.

Obična kaplja kiše vratila me samome sebi.

Automobili i mokra cesta,
Ljudi skriveni pod kioscima,
Očijukaju. Divota.

Dubrovnik, 2006.

Košulja od poljubaca

Skriven u svojoj glazbi
Vraćam se u djetinjstvo razasuto
Ulicama, livadama, rječici i klupama.

Svaki pogled u okruglo nebo noću mi govori:
„Tvoj prvi poljubac još uvijek traje
Tamo pod tisom na brdu, gdje vedri dječaci i dalje
Bacaju kauč pokraj vas dok se vi igrate ljubavi.
A vatra grije i pucketa."

Vjeruj mi,
Svaka naša bol, sreća i događaj sveti su
Okamenjeni i živi u isto vrijeme
Možemo ih opipati.
Nakon svih godina i dalje te
Promatram kako rukama grliš stablo u snovima

I sada tek shvaćam kako je vječnost samo trenutak
Ispisana drugačijim slovima.

Pahuljo satkana od sunčevih zraka,
Poklanjam ti košulju od poljubaca.

Samobor, 2006.

Odrastanje na brdu

Proljetno jutro.
Stare ulice pospanim suncem obojane,
Ptice pjevaju.
Lagani vjetar njiše grane,
Boje se prelijevaju,
A moje misli,
Misli su čiste dok prelazim ulicu
Ubrzanim korakom žurim
Na svoju planinu,
Gdje me pod tisom čekaju
Moji prijatelji,
Vatrom zapaljeni,
Vinom opijeni.

Tamo, zajedno se smijemo,
Pričamo i pijemo
Zajedno večer čekamo
Na ukradenoj rešetki za otiranje cipela
Ćevape pržimo.

I pjevamo, i sviramo,
Dok nam preko gitare i grla,
Pa sve kroz uši,
Odjekuje u duši
Zajednička molitva:
„Ova večer je naša večer
Ova noć je naša noć

Ovo vrijeme je naše vrijeme
Koje nikada neće proć."

I molitva bi uslišana istog trena,
Jer je vjera u srcima djevojčica i dječaka
Bila prejaka.

Samobor, 2000.

Ljetno veče u Anchorageu

Noć je.
Prelijepo je.
Gledam preveliko more.
Guguču nekakve ptičurine.
Čujem njihove zamahe krilima. Mir i toplina.
Ljudi love ribe u rječici.
Ubijam komarca rukom.
Vibrira zvuk aviona.
Čuje se bljubljučkanje mora
Kako lagano dodiruje blatnjavu obalu. Milina.
Sada vidim tri aviona i nakon dužeg vremena zvijezde.

Iza mene je grad. Obasjava ga golemi mjesec žućo.
Mirno je. Ispred viri kopno. Svježina.
Podsjeća na otoke kod kuće.

Nostalgija. Ljepota.
Lijeni brod klizi oceanom.
Vedro je. Pirka vjetrić rastrgani oblačići.
Svuda je život. Cjelina.
Ptičurina se stropoštala u more.
S desne strane svjetla, brodovi i dizalice.
Pruga i kolodvor.
Sjedim na visokoj hrpi kamenja,
A jedan čiča lovi ribu dolje ispod.
Zamahuje štapom ko mačem.
Samo mir i toplina.

Anchorage, Alaska, 2001.

Jednom kada ljudi više neće znati za naftu

Ponekad ljetni sumrak u mojoj duši
Zamiriši tako divno vraćajući veličinu najobičnijim stvarima.

Tada odlazim na mjesta gdje mogu
Slušati tišinu trijezneći se nebitnošću
Zbilje što se utapa u svemoćnom zaboravu.

Zaborav je magla koju sada gledam ispod
vrhova dok se po njoj kotrlja sunce, a avioni
preko cijelog neba ispisuju datum mog novog
rođenja i smrti.

Zaborav je sjećanje na bezbrižnost i toplinu tvojih
Koraka na ono uskršnje jutro kada smo
Išli blagosloviti jaja u crkvu
Prvi put zajedno,
Ljubavi.
Zaborav je i melodija što odjekuje u meni
Glasovi društva uz gitaru, i cijelo djetinjstvo
prije svega toga. Jeka narančastog Mediterana ljeti,
jesen, zima i proljeće uz potok,
Sve ću zaboraviti.

Dok dišem ostat će na meni samo ožiljci mog življenja
Vidljivi po kojoj sivoj dlaci, pokretu ruke, i načinu govora
i stavu tijela, pretjeranom strahu ili hrabrosti
prema određenim stvarima i osobama. Pretjeranom
suosjećanju ili nemilosti, naizgled bez razloga.

Ostat će i kanali ispod očiju prokopani suzama,
Sedam godina teškim, i sreća što sam ih napokon uspio
Isplakati nakon čega sam se posvetio kao dijete.

Znam da život često nema smisla,
I da je recept izbavljenja preživjeti ovaj dan nekako,
Snaći se, zaspati, i pronaći snage za poljubac sutrašnjem danu

Ponovo, pritom ne pitajući za pravdu, jer nju smo
Ubili odavno. Zaborav nas tu liječi da budemo sada i ovdje.

I iako je sve to istina stara tisuću života
Srećom, nije mi promaklo zamijetiti čaroliju
Koju sam osjećao onog uskršnjeg jutra s njom,
Niti sam zaboravio vibraciju Jednote doživljenu u
Svirkama s društvom.

Veličina svakog ispijanja čaja s njom subotama ujutro,
Je čin u kojem je sažeta sva dubina Svemira,
To je trenutak pred kojim se vječnost skriva,
I po kojem ćemo ona i ja ostati vidljivi kao trag žutog kometa
Na plavom nebu jednom kada ljudi više neće znati za naftu,
A kamoli za nas.

Slušaj, čitaoče,
Kaplje kiše još uvijek odjekuju najstarijim dosadnim ljubavnim šaptanjima.

Samobor, 2007.

Ivan ARMANDA

Fr. Pio Maroević – graditelj dominikanske budućnosti u Hrvatskoj

Uvod

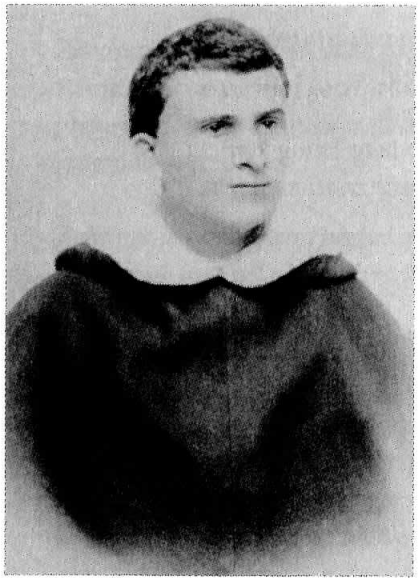

Premda je uloga dominikanca Pija Maroevića u društvenim i crkvenim zbivanjima njegova doba itekako značajna, ipak je sve do sada bila nepoznata, pa stoga i nevrednovana. O ranijim godinama njegova života nije se znalo gotovo ništa, a o zreloj dobi tek to da je obnavljao, popravljao i dograđivao samostansko-crkvene komplekse u Starom Gradu na Hvaru, u Gružu i u Splitu. No opseg tih radova uglavnom je bio nepoznat, osim proširenja splitske samostanske crkve, o čemu se već pisalo. Pri tom nitko nije kritički sagledao utjecaj njegovih graditeljskih pothvata i rada općenito na razvoj dominikanske pastoralne djelatnosti u Gružu i Splitu u drugoj polovici 20. stoljeća. Tek su rijetki spominjali njegovo ime u vezi s dominikanskim samostanom i svetištem sv. Križa na Čiovu, otporom talijanskim okupatorima otoka Hvara nakon Prvoga svjetskog rata ili početkom karitativne djelatnosti sestara dominikanki u Gružu.

Djetinjstvo i mladost

Tadej Maroević rođen je 18. listopada 1877. u Starom Gradu na Hvaru. Nakon pučke škole stupio je u dominikanski samostan sv. Petra mučenika u rodnom gradu i kod dominikanaca nastavio školovanje. U Dubrovniku je 19. siječnja 1894. obukao dominikansko odijelo i dobio redovničko ime Pio Marija. Po isteku godine kušnje, 21. veljače 1895. položio je prve

redovničke zavjete u kapitularnoj dvorani dubrovačkoga samostana. Tri godine kasnije, 13. ožujka 1898. položio je doživotne zavjete te tom prigodom promijenio redovničko ime u Pio Dominik.[1] Studij filozofije i teologije polazio je na Generalnome učilištu Dalmatinske dominikanske provincije u Dubrovniku.

Provincijal mu je 20. siječnja 1898. dopustio da od dubrovačkoga biskupa Josipa Marčelića primi tonzuru i niže redove, a 14. prosinca 1900. dopušta mu i primanje svećeničkoga reda.[2] Biskup Marčelić zaredio ga je za svećenika 22. prosinca 1900. u dubrovačkoj katedrali.[3] Mladu misu Maroević je proslavio 1. siječnja 1901. u novouređenoj dominikanskoj crkvi u Starom Gradu na Hvaru.[4]

Već 19. siječnja 1901. Maroević je, kao mladomisnik, službeno premješten iz Dubrovnika u Stari Grad na Hvar[5], a odatle koncem 1902. u Šibenik. No ni ondje nije dugo ostao, jer je 4. kolovoza 1903. ponovno premješten u Stari Grad[6], gdje je 30. siječnja 1904. imenovan samostanskim vijećnikom.[7] Samo nekoliko dana poslije, 4. veljače privremeno je, za vrijeme korizme, poslan na Lokrum i ondje postavljen profesorom na Apostolskoj školi Dalmatinske provincije sv. propovjedničkoga Reda.[8] Iduće je godine tijekom korizme propovijedao na hrvatskome jeziku u samostanskoj crkvi u Starom Gradu.[9]

Nakon dvogodišnjeg boravka u Starom Gradu Maroević je 6. listopada 1905. ponovno premješten u šibenski samostan i toga dana postav-

1 Usp. Arhiv Hrvatske dominikanske provincije u Zagrebu (dalje: AHDP), *Liber Professionum Conventus S. P. Dominici de Ragusio ab anno Domini 1888 ad 1915*, str. 24-25, 32-33, 44-45.
2 Usp. AHDP, *Liber Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum: 1894. – 1916.* (dalje: LP 2), str. 17, 37.
3 Usp. LP 2, str. 37.
4 Usp.: LP 2, str. 39; *Mladomisnik*. U: *Gospina krunica*, VII (1901) 1, str. 30-31.
5 Usp. LP 2, str. 39.
6 Usp. LP 2, 63. Dne 8. prosinca 1902. Maroević je zamolio provincijala da opozove premještaj u Šibenik ili da ga barem odgodi do nakon božićnih praznika. Molbu je obrazložio time da u roditeljskom domu u Starom Gradu ima jako bolesnu majku i jednu sestru, pa bi one njegovim odlaskom ostale bez zaštitnika i pomoćnika. (Usp. Arhiv dominikanskoga samostana sv. Katarine u Splitu /dalje: ADSS/, Pio Maroević – pisana ostavština (dalje: PM), Fr. Pio Maroević fr. Anđelu Mariji Miškovu, Stari Grad na Hvaru, 8. XII. 1902.) Budući da je 4. kolovoza 1903. ponovno službeno premješten u Stari Grad na Hvaru, moguće je da Maroević nije ni otišao u Šibenik, a službeni premještaj u tom je slučaju bio samo formalnopravno reguliranje njegova boravka u starogradskom samostanu.
7 Usp. LP 2, str. 72.
8 Usp. LP 2, str. 72.
9 Usp. LP 2, str. 104.

ljen duhovnikom sestara dominikanki.[10] Tu službu obnašao je do 1. svibnja 1907., kada ga je fr. Anđeo Marija Miškov imenovao upraviteljem šibenskih dominikanki, što je Maroević ostao do odlaska iz Šibenika.[11] Godine 1906. tijekom korizme je propovijedao u Tijesnome u Šibenskoj biskupiji.[12] Nedugo nakon njegova dolaska u Šibenik tamošnji mu je biskup povjerio upravljanje župom Dolac u gradu te je i župničku službu Maroević obnašao do odlaska iz Šibenika.[13]

Kao duhovnik i upravitelj šibenskih dominikanki Maroević se zanimao za njihovu povijest,[14] što dokazuje *Kronika samostana Gospe od Ružarija* u kojoj je na pet stranica svojom rukom opisao povijest dominikanskih trećoredica u Šibeniku.[15] Riječ je o njihovoj prvoj pisanoj povijesti, koja je, unatoč sažetosti i oskudnosti, poslužila svim kasnijim povjesničarima sestara dominikanki. Njome se vjerojatno služio utemeljitelj Kongregacije svetih anđela čuvara sestara dominikanki, fr. Anđeo Marija Miškov pri sastavljanju rukopisa *Dalmatinska Kongregacija Svetih Anđela Čuvara Sestara Dominikanka utemeljena godine 1904–5.*, ali i ss. Anđelika Prizmić i Marija Kulonja u svojim radovima o povijesti šibenskoga samostana Gospe od Ružarija te, u novije doba, dr. Jure Krišto.[16] No Maroeviću se potkrala jedna pogreška, na koju je potrebno upozoriti jer se pojavljuje i u suvremenoj historiografiji. On piše da su se dominikanke 1735. razdijelile u dvije zajednice, jednu kod crkve Sv. Duha i drugu u blizini samostana braće dominikanaca. Iz kronike samostana braće dominikanaca, koja pod datumom 26. svibnja 1733. donosi izvještaj o samostanskoj skupštini održanoj

10 Usp. LP 2, str. 102-103.

11 Usp. Arhiv samostana sestara dominikanki Gospe od Ružarija u Šibeniku, *Kronika samostana Gospe od Ružarija 1905. – 1953.*, str. 23.

12 Usp. LP 2, str. 106.

13 Usp LP 2, str. 180.

14 Zanimanje za povijest Maroević je pokazao i u slučaju svoga sumještanina i prezimenjaka franjevca Antuna Maroevića, misionara u Crnoj Gori, o kojemu je pisao u dubrovačkim novinama *Narodna svijest* (13. VII. 1926.). Na kraju članka priopćio je da namjerava tiskati brošuricu o tom franjevcu, ali to, na žalost, nije učinio. God. 1926. objavio je i članak *Progonstvo albanskih katolika pod muhamedancima* (*List Dubrovačke biskupije*, XXVI /1926/ 5–6, str. 50-52), koji je prethodno tiskao u ljubljanskom časopisu *Katolički misijoni.*

15 Usp. *Kronika samostana Gospe od Ružarija*, str. 37-41.

16 Usp.: Jure KRIŠRO: *Stoljeće služenja Bogu, Redu i narodu. Kongregacija sestara dominikanki Sv. anđela čuvara.* Zagreb – Korčula 2005., str. 16; Marija KULONJA: *Kratki povijesni pregled zajednica sestara dominikanki u Šibeniku.* U: *Ave Maria*, XVII(1998) 3, str. 35-37; Arhiv Kongregacije Sv. anđela čuvara u Korčuli, Anđeo Marija MIŠKOV: *Dalmatinska Kongregacija Svetih Anđela Čuvara Sestara Dominikanka utemeljena godine 1904 – 5.* Rukopis, s.a., str. 4-5; Anđelika PRIZMIĆ: *Prikaz povijesti samostana ss. dominikanki u Šibeniku na Gorici prigodom stote obljetnice toga samostana 7. listopada 1965.* U: *Ave Maria*, XVII (1998) 3, str. 37-40.

21. svibnja,[17] vidi se da su se sestre razdijelile u dvije zajednice tada, dakle dvije godine prije nego što kaže Maroević. Fratri su se tada dogovorili da će im iznajmiti jednu kuću za 55 lira, a za drugu, u blizini samostana braće dominikanaca, sestre će zarađivati vodeći fratrima neke kućanske poslove, sređujući samostansku crkvu i sakristiju te nabavljajući svijeće za oltar na kojemu se nalazi vječno svjetlo. Fratri su se pak obvezali da će obje kuće u kojima će sestre stanovati dolično urediti, što dokazuje da su te kuće pripadale dominikancima.[18]

Maroevića je provincijal Augustin Đivanović 16. kolovoza 1908. premjestio u Bol na Braču, gdje mu je povjerena profesorska služba na Dominikanskoj nižoj klasičnoj gimnaziji.[19] Dvije godine poslije, 16. prosinca 1910. novi provincijal Markolin Knego odlučio ga je premjestiti u Korčulu, ali je ipak opozvao već potpisani dekret o premještaju[20], pa je Maroević ostao u Bolu, gdje je 24. lipnja 1911. imenovan samostanskim vijećnikom.[21] Nedugo nakon toga sudjelovao je na katehetskom kongresu u Ljubljani.[22] Za života u Bolu bavio se i propovjedništvom, pa je tako 1913. veći dio korizme propovijedao u Vrbnju na Hvaru, a zadnje dane u Pučišćima na Braču.[23] No bavio se i karitativnim radom te utemeljio u Bolu *Pučku blagajnu* za pomoć siromasima.[24] Što se tiče dominikanskih sjemeništaraca koji su tada boravili i školovali se u Bolu, predlagao je provincijalu da se uvede praksa njihova svakodnevnog ministriranja na misama u samostanskoj crkvi, kako bi se već u ranoj dobi naučili prikladno i dostojanstveno ponašati kod oltara. Također je predlagao da se upravitelju sjemeništa zabrani ispovijedanje sjemeništaraca te da im se

17 Kroničar je zabunom umjesto 21. svibnja 1733. u tekstu izvještaja o održanoj skupštini upisao datum 21. lipnja 1732.

18 Usp. AHDP, *Fond Samostan sv. Dominika u Šibeniku, Liber Consiliorum Conventus S. P. Dominici de Sebenico ab anno Domini 1729. ad annum Domini 1939.* F. 14.

19 Usp. AHDP, *Provincialatus P. M. Fr. Augustini Gjivanović O. P. 1906-1910.* Br. 119/1908.

20 Usp. LP 2, str. 156.

21 Usp. LP 2, str. 161.

22 Usp. LP 2, str. 161.

23 Usp. LP 2, str. 171.

24 Usp. LP 2, str. 180. Podatak da je Maroević utemeljio Pučku blagajnu u Bolu spominje i Anđelko Posinković u nekrologu tiskanom u nepoznatim novinama. Naime zajedno s Maroevićevom pisanom ostavštinom u arhivu dominikanskoga samostana u Splitu nalazi se taj nekrolog, koji je izrezan iz nekih novina. Rukopisna bilješka na izresku otkriva da je autor nekrologa Anđelko Posinković, a kao mjesto objavljivanja spominju se novine Novo doba, br. 125 od 29. V. 1935. No pregledavši taj broj, kao i nekoliko sljedećih, ustanovio sam da u tim novinama nekrolog nije tiskan. Na žalost, nisam uspio ustanoviti u kojima jest. (Usp. Anđelko POSINKOVIĆ, *"†Otac Pio Maroević"*, izrezak u PM.)

imenuju dva redovita i jedan izvanredni ispovjednik.[25] Na prijedlog provincijala Markolina Knega utemeljio je početkom kolovoza 1911. u Bolu *Nadbratovštinu prve svete pričesti bl. Imelde Lambertini.*[26]

Prior u Starom Gradu na Hvaru

Dana 28. svibnja 1913. na sastanku provincijskoga Vijeća u Splitu donesena je odluka da se Pija Maroevića imenuje priorom samostana sv. Petra mučenika u Starom Gradu na Hvaru[27], što je podrazumijevalo njegovo ponovno preseljenje u rodno mjesto. Novu službu preuzeo je 4. lipnja[28] i ubrzo započeo s obnavljanjem i uljepšavanjem crkveno-samostanskog sklopa.[29] Između ostaloga, uz financijsku pomoć fr. Jerka Vlahovića podigao je 1913. u samostanskoj crkvi oltar sv. Vinka Fererskoga.[30] Daljnji rad na tom području spriječio je Prvi svjetski rat, pa se fr. Pio morao zadovoljiti radom na izgradnji zajedničkoga života u samostanu, a taj se život imao pozitivno odraziti na djelatnost redovnika izvan samostana. U vezi s time, javljajući 11. svibnja 1916. provincijalu Markolinu Knegu da mu istječe mandat priora, kaže: „Svršavam zadovoljan da nitkomu od svoje braće nijesam hotimice učinio što, što bi mu bilo neugodno ili koga u čemu uvrijedio. Ideal mog Priorata bio je da pod mojom upravom redovnici budu zadovoljni i da držim bratsku ljubav medju nami, te da radom privuku k sebi srca vjernika. Jesam li u tome uspio nek dragi Bog sudi."[31]

Po isteku prvoga mandata subraća su fr. Pija 23. lipnja 1916. opet izabrala za starogradskog priora, što je 12. srpnja potvrđeno i u provincijskom Vijeću.[32] Njegov drugi mandat protekao je u teškim društveno-političkim prilikama uslijed Prvoga svjetskog rata i neprijateljskog držanja talijanskih vlasti, koje su, na temelju tajnog londonskog sporazuma od 26. travnja 1915., između ostaloga, zaposjele i otok Hvar. Nimalo laku situaciju otežalo je preseljenje Dominikanske niže klasične gimnazije

25 Usp. PM, Fr. Pio Maroević fr. Augustinu Đivanoviću, Bol na Braču, 7. I. 1910.
26 Usp. PM, Fr. Pio Maroević fr. Markolinu Knegu, Bol na Braču, 4. VIII. 1911.
27 Usp. LP 2, str. 172.
28 Usp. *Syllabus Provinciae* bez paginacije, priložen u LP 2.
29 Usp. PM, Fr. Pio Maroević fr. Markolinu Knegu, Stari Grad na Hvaru, 9. VIII. 1913. U tom pismu iznosi planove o nekim izmjenama na samostanskoj kapeli i crkvi.
30 Usp. Stjepan KRASIĆ: *Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika u Starom Gradu na Hvaru (XV. – XX. st.).* U: *Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika u Starom Gradu na Hvaru.* Urednik Mario Marinov, Stari Grad 2006., str. 26.
31 PM, Fr. Pio Maroević fr. Markolinu Knegu, Stari Grad na Hvaru, 11. V. 1916.
32 Usp. AHDP, *Liber Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum: 1916. – 1936.* (dalje: LP 3) Str. 4.

iz Bola na Braču u Stari Grad početkom školske godine 1916/17. Budući da u samostanu nije bilo mjesta, dominikanci su za gimnaziju unajmili zgradu talijanskog udruženja *Lega Nazionale,* koju su potom preuredili.[33]

Prior Maroević bio je sklon preseljenju škole u Stari Grad, ali samo zato što je njezin opstanak u Bolu postao nemoguć. Kada se stanje i u starogradskom samostanu zbog rata pogoršalo, upozorio je provincijala da samostanski računi pokazuju velik deficit, pa uskoro neće biti novca za hranu fratrima i đacima. Stoga je predlagao da se đake pošalje kućama dok se stanje ne poboljša.[34] Dana 27. ožujka 1917. ponovno je pisao provincijalu o materijalnim teškoćama u kojima se samostan nalazi, ali i o izolaciji čitavoga otoka. Težinu situacije bar donekle ilustriraju ove Maroevićeve riječi: "Ima osam i više dana da amo na otoku nema mesa, a bojim se da će ga i biti."[35]

Osim financijskih poteškoća, rad škole ugrozile su i talijanske okupacijske vlasti. Kao veliki rodoljubi, dominikanci iz starogradskoga samostana, na čelu sa priorom Maroevićem, stali su na stranu naroda koji je otvoreno negodovao zbog talijanske okupacije. Nakon što je tadašnji ravnatelj Dominikanske klasične gimnazije dr. Anđelko Rabadan[36] jedne nedjelje održao s balkona mjesne čitaonice zanosan rodoljubni govor, bio je pozvan pred vojnu komandu, odakle su ga, nakon održane lekcije i usmenih prijetnji, pustili kući. No nekoliko dana poslije, bez ikakva objašnjenja, gimnazija je izbačena iz zgrade *Lega nazionale,* premda je ugovor o najmu bio sklopljen na pet godina. Dominikanci su tada školu smjestili u jednu privatnu kuću.[37]

U daljnjem razvoju političke situacije, 15. prosinca 1918. uza starogradsku je obalu pristala francuska topovnjača s međunarodnom komisijom koja je na licu mjesta trebala ispitati raspoloženje naroda, tj. je li voljan prihvatiti talijansku vlast ili nije. Unatoč talijanskoj zabrani bilo

33 Usp. Ivo MARTINIĆ: *Dominikanska klasična gimnazija.* Diplomski rad na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, rukopis u vlasništvu autora, Zagreb 1975., str. 17.
34 Usp. PM, Fr. Pio Maroević fr. Markolinu Knegu, Stari Grad na Hvaru, bez datuma.
35 PM, Fr. Pio Maroević fr. Markolinu Knegu, Stari Grad na Hvaru, 27. III. 1917.
36 Dr. fr. Anđelko Rabadan (Kaštel Lukšić, 13. II. 1892. – Trogir, 4. VII. 1968.) poznati je dominikanski odgojitelj, koji je, zajedno s rođenim bratom dr. fr. Reginaldom Rabadanom (Kaštel Lukšić, 31. I. 1897. – Chicago, 18. VIII. 1967.), najzaslužniji za podizanje nove zgrade za dominikansku gimnaziju u Bolu. Bio je dominikanski provincijal u dva mandata, od 1950. do 1959. Više o njemu vidi kod: Anđelko FAZINIĆ: *Dr. o. Anđelko Rabadan, u: Spomenica u povodu 500. obljetnice osnutka dominikanskog samostana u Bolu: 1475 – 1975.* Odgovorni urednik Hinko Kraljević, Bol – Zagreb 1976., str. 163-175.; Tomo VEREŠ: *Dr. o. Anđelko Rabadan – odgojitelj i obnovitelj.* U: *Danica 2001.*, str. 89-95.
37 Usp. I. MARTINIĆ: *Dominikanska klasična gimnazija*, str. 19-20.

kakvih javnih skupova okupila se grupa starogradskih rodoljúba, kojoj su se pridružili dominikanci. Uz dopuštenje svoga priora Pija Maroevića, fr. Antonin Zaninović stupio je pred međunarodnu komisiju i na francuskom jeziku prosvjedovao protiv talijanskih represivnih mjera, a na večernjoj zakusci u čast francuskoga komandanta i komisije održao je govor u ime općine i narodnog odbora. Na zakusci je bio i dr. fr. Anđelko Rabadan, koji je iskoristio priliku da prisutnim oficirima objasni da je Hvar hrvatski otok i da na njemu živi hrvatski narod.[38]

Znajući za Rabadanove i Zaninovićeve kontakte sa stranim gostima, 5. siječnja 1919. u 11.30 novi talijanski komandant mjesta došao je u samostan zahtijevajući sastanak s priorom. U razgovoru mu je rekao kako je čuo da se fratri bave politikom te da su u prvim redovima kada treba buniti narod protiv Italije, što on neće trpjeti. Nakon što je komandant njemu i ostalim fratrima zaprijetio da će ih, ako nastave kao do sada, poslati u progonstvo u Italiju, Maroević mu je smiono odgovorio: "Sve naredbe kao do sada tako i unaprijed ja i redovnici će mo poštovati i pokoravati im se, no izjavljujem da ja i svi redovnici smo Jugoslaveni i takvi će mo uvijek ostati, te gdje bude narod, tu će mo i mi u svakoj prigodi biti prvi i uvijek, u koliko ne bude očito zabranjeno svoje patriotske osjećaje će mo očitovati i za Jugoslaviju manifestirati. No bude li Providnost Božja odredila da podpadnemo pod Italiju, podložićemo se vlasti, ali nigda se nećemo odreći svojih osjećaja, kao što se nijesmo odrekli ni pod Austrijom, te kao što Gosp. Komandant ne može a da ne bude Talijanac, tako i mi ne možemo a da ne budemo osjećajima Jugoslaveni."[39] Na to mu je komandant rekao da će on osobno odgovarati za sve što učini bilo koji fratar iz samostana, a fr. Pio ga je pitao što je sa slobodom i pravom naroda na samoodređenje. Komandant mu nije odgovorio, nego je naglasio da su Talijani tu i da će tu ostati, na što je fr. Pio rekao kako vjeruje da će se to promijeniti. Time je razgovor bio završen, a Maroević je o svemu istoga dana obavijestio provincijala Anđelka Orlandinija, poručivši mu da će i dalje biti prvi koji će bez straha doprinositi narodnoj stvari, uzdajući se pri tom u Božju pomoć.[40]

Kada je u lipnju 1919. u Stari Grad stigla komisija Antante kako bi ponovno ispitala narodno raspoloženje, grupa talijanaša izišla joj je usu-

38 Usp. S. KRASIĆ: *Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika*, str. 29-30.
39 PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Stari Grad na Hvaru, 5. I. 1919. Glede njegova isticanja jugoslavenstva treba imati na umu da u to doba taj pojam još nije imao povijesni balast koji će poslije imati.
40 Usp. Isto.

sret da bi dokazala protalijansko raspoloženje u narodu. Unatoč zabrani talijanskih vlasti, starogradski rodoljubi, predvođeni dominikancima, ponovno su se okupili i održali miran prosvjed pobijajući talijanaše. Pred Antantinu komisiju ovoga je puta stupio dr. fr. Anđelko Rabadan i argumentirano govorio o tome kako je većina naroda za pripojenje matici zemlji. Kada se komisija vratila na brod, došlo je do spontanih manifestacija u čast Antante, a zapjevana je i himna *Lijepa naša*. To je razljutilo okupatore pa su pohvatali neke uglednije građane, najprije priora dominikanskoga samostana, Pija Maroevića, a potom dr. fr. Anđelka Rabadana i fr. Tomu Šeparovića. Sva su trojica od 5. do 13. lipnja bila u tamnici, a potom su torpiljarkom *Spia* odvezeni u Zadar. Sa zadarske obale vezanih su ruku odvedeni u vojni zatvor, odakle su 21. lipnja prebačeni u drugi zatvor. Mjesec dana poslije, 26. srpnja izvedeni su pred vojni sud u Zadru i osuđeni na osam mjeseci zatvora. Nakon što je 19. rujna proglašena opća amnestija, internirani su na franjevačkom otočiću Visovcu, gdje su ostali do 1. listopada. Sutradan su se vratili u Stari Grad na Hvaru.[41]

Starješina u Gružu

Kraj svojega drugog mandata starogradskog priora, 23. lipnja 1919., Maroević je dočekao u zatvoru, a nedugo nakon povratka u Stari Grad, 16. studenoga 1919. provincijal Anđelko Orlandini premjestio ga je u samostan sv. Križa u Gružu, imenovavši ga ujedno vikarom samostana.[42] Fr. Pio je službu preuzeo 8. prosinca[43] i ubrzo se posvetio raznim pastoralnim aktivnostima. Kroz korizmu 1920. propovijedao je u gruškoj samostanskoj crkvi,[44] a iduće godine u dominikanskoj crkvi u Dubrovniku.[45] Budući da se iskazao u pastoralnom radu, dubrovački biskup Josip Marčelić imenovao ga je 26. rujna 1922. pomoćnikom u župi sv. Mihajla u Gružu.[46] Kada

41 Usp.: A. FAZINIĆ: *Dr. o. Anđelko Rabadan*, str. 165; S. KRASIĆ: *Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika*, str. 31; I. MARTINIĆ: *Dominikanski klasična gimnazija*, str. 21-22.
42 Usp. LP 3, str. 54.
43 Usp. LP 3, str. 76.
44 Usp. LP 3, str. 57.
45 Usp. LP 3, str. 66.
46 Usp. PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 29. IX. 1922. Župa sv. Mihovila ili Mihajla sve do 1968. obuhvaćala je čitav Gruž i nazivala se gruškom župom. Nakon što je 1968. u Gružu utemeljena župa sv. Križa sa sjedištem u istoimenome dominikanskom samostanu, nekadašnja gruška župa postala je lapadska župa, pa se i danas tako naziva. (Usp. *Šematizam Dubrovačke biskupije*, urednik Ivan Šimić, Dubrovnik, 2011., str. 54.) U spomenutom djelu uz Maroevićevo je ime u popisu gruških, tj. današnjih lapadskih župnika umjesto akronima Dominikanskoga reda OP pogrešno upisan akronim OFM, koji označava pripadnost Franjevačkome redu. (Ondje, str. 60.)

je smrću don Nike Zlovečere[47] Gruž ostao bez župnika, Marčelić je, zbog nedostatka dijecezanskoga klera, u svibnju 1927. župničku službu privremeno povjerio Maroeviću.[48] Tu službu fr. Pio je obnašao do 31. kolovoza 1928., kada ga je, po njegovoj želji, biskup riješio župništva u Gružu[49]. No već 22. prosinca imenovao ga je neovisnim kapelanom u Pokriveniku, s napomenom da mu služba počinje od 1. siječnja 1929.[50] Na toj službi Maroević se zadržao do odlaska iz Gruža.

Koliko je bio aktivan u pastoralnom radu, svjedoče vjernici, koji su svake godine u sve većem broju dolazili na bogoslužje u samostansku crkvu, pa fr. Pio 12. siječnja 1929. svom provincijalu samosvjesno poručuje: "Na dolazku godine 1919. našao sam crkvu veliku za Gruž, a godine 1929. ostavljam je malenu."[51]

Kao privremeni gruški župnik Maroević je predvidio razvoj Gruža i porast broja njegovih stanovnika, odn. potrebu osnivanja još jedne župe, pored one sv. Mihajla. Smatrao je logičnim da se ta župa povjeri dominikancima sa sjedištem u njihovu samostanu sv. Križa. Dapače, nadao se da će se to dogoditi još za njegove uprave samostanom, ali kako do toga nije došlo, morao se utješiti činjenicom da su dominikanci, kao što on kaže, "moralni župnici Gruža".[52] Stoga je, prije odlaska iz Gruža, upozorio provincijala Anđelka Orlandinija da izbor Vinka Carevića za gruškoga vikara nipošto nije dobar. Maroević nije sumnjao u njegove redovničke i moralne vrline, ali je isticao da je Carević šezdesetpetogodišnjak lošega zdravlja, pa zbog toga neće moći prikladno odgovoriti na pastoralne potrebe, koje je fr. Pio uspješno obavljao u nadi da će dominikanci dobiti župu u Gružu. Ako opadne pastoralna djelatnost dominikanaca u Gružu, propast će i mogućnost skoroga dobivanja župe u tom mjestu, te Maroević predlaže provincijalu da nekome drugome povjeri upravu gruškim samostanom.[53] Provincijal je upravu ipak povjerio fr. Vinku Careviću, nakon čega su se ostvarile Maroevićeve bojazni glede opadanja pastoralne aktivnosti, što su nastojali popraviti Carevićevi nasljednici. Na

47 Niko Zlovečera (Lopud, 2. II. 1864. – Dubrovnik, 8. V. 1927.) upravljao je gruškom župom od rujna 1904. God. 1927. teško se razbolio, pa ga je Maroević primio u gruški samostan, odakle je nakon pogoršanja zdravlja prevezen u bolnicu, gdje je i preminuo. (Usp. *Šematizam*, str. 346.)
48 Usp.: LP 3, str. 117; PM, Msgr. Josip Marčelić fr. Anđelku Orlandiniju, Dubrovnik, 18. V. 1927.
49 Usp. PM, Fr. Pio Maroević don Vinku Desiću, Gruž, 20. VIII. 1928.
50 Usp. PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 31. XII. 1929.
51 PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 12. I. 1929.
52 PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 12. I. 1929.
53 Usp. PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 4. X. 1929.

žalost, njihov rad prekinuo je Drugi svjetski rat, posebice bombardiranje Gruža 28. studenoga 1943., pri čemu je crkva razorena, a samostan teško oštećen, pa su ga dominikanci bili prisiljeni napustiti. Vratili su se tek 1964. godine, a četiri godine poslije, 24. ožujka 1968. ostvario se san fr. Pia Maroevića o osnivanju župe sa sjedištem u dominikanskom samostanu sv. Križa u Gružu.[54]

Nakon što je Maroeviću istekao prvi mandat, 6. prosinca 1922. provincijal Orlandini ponovno ga je imenovao vikarom u Gružu.[55] a 12. siječnja 1926., prema odluci provincijskoga Vijeća od 23. studenoga 1925., upravu gruškim samostanom povjerio mu je i treći put.[56] Nakon isteka trećega mandata javio mu je 12. siječnja 1929. da nastavi upravljati samostanom do imenovanja novoga vikara.[57] Nekoliko mjeseci kasnije, 31. kolovoza 1929. imenovao ga je ekonomom gruškoga samostana.[58] Tu službu Maroević je obnašao do odlaska u Split.

Kao vikar Sv. Križa u Gružu Maroević je neprestano obnavljao i uređivao samostan i crkvu. Tako je, npr., koncem 1923. nabavio novi tabernakul i dao popraviti harmonij, a namjeravao je nabaviti i još jedno zvono za crkvu, što mu ipak nije pošlo za rukom.[59] U narednim godinama produžio je sakristiju, dobivši tako višenamjensku prostoriju za razne susrete, predavanja i sl.; nabavio je novi harmonij jer je to bila "apsolutna potreba za gružku crkvu", a iz samostanskog hodnika otvorio je prozor u crkvu radi dovoda svježeg zraka i radi prirodne ventilacije u ljetnim danima. Budući da je crkvenom krovu prijetilo urušavanje, namjeravao ga je promijeniti, ali nije stigao, pa je to stavio na srce svome nasljedniku u upravi samostanom.[60]

Čim je Maroević razvio svoje graditeljske pothvate u Gružu, tadašnji dominikanski provincijal Anđelko Orlandini poslao je onamo, sredinom 1926., Vjekoslava Matijacu za samostanskog ekonoma, s naputkom da kontrolira i, koliko je moguće, reducira Maroevićeve graditeljske pothva-

54 Više o povijesti gruškoga samostana i župe vidi kod: Stjepan KRASIĆ: *Dominikanski samostan Sv. Križa u Gružu (1437 – 1987)*, u: *Croatica Christiana Periodica*, XI (1987) 20, str. 184-199; *550 godina crkve i samostana Sv. Križa u Gružu (1437 – 1987)*. Gruž 1987.
55 Usp. LP 3, str. 87.
56 Usp. LP 3, str. 107-108, 111.
57 Usp. AHDP, Protokol Provincijalata Dalmatinske dominikanske provincije (dalje: PP), br. 6/1929. od 12. I. 1929.; PM, Fr. Anđelko Orlandini fr. Piju Maroeviću, Split, 12. I. 1929.
58 Usp. PP, br. 318/1929. od 31. VIII. 1929.
59 Usp.: PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 21. XI. 1923.; PM, Fr. Anđelko Orlandini fr. Piju Maroeviću, Split, 4. XII. 1923.
60 Usp. PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 18. VII. 1928.

te. Htio je uštedjeti novac, kako bi ga potom uložio u školovanje mladih redovnika. Vjekoslav Matijaca u kronici splitskoga samostana bilježi i riječi koje mu je o tome provincijal uputio prigodom jedne kanonske vizitacije: "Zauzdaj, koliko možeš, o. Pija, da ne troši u gradnje, meni treba za odgoj mladeži novac od kirija (fita)."[61] No unatoč provincijalovu stavu Matijaca je, po svemu sudeći, Maroeviću bio velika potpora. Premda je veći dio godine bio odsutan zbog pučkih misija, ipak se i u Gružu angažirao koliko je mogao. O tome sam piše: "Prispjevši u Gruž pomagah P. Piju u svemu, što sam mogao. Bilo mu je ugodno. Uzeo sam mu i dijel vjeronauka u p. [pučkoj] školi I. i II. razred."[62]

Maroevićevi graditeljski pothvati ipak nisu bili nauštrb sredstava potrebnih za školovanje mladih redovnika, što priznaje i sam provincijal Orlandini kada mu, nakon isteka trećega mandata starješine u Gružu, 12. siječnja 1929. piše: "Ovom prigodom potpisani smatra svojom dužnošću, da Vam izrazi priznanje i zahvalu za sve ono, što ste svojim marom i rijetkom požrtvovnošću učinili za napredak i poboljšanje tog našeg samostana, a osobito za ures naše crkve, za unapregjenje bogoslužja u istoj i za procvat crkvenog pjevanja. – Vašim nastojanjem taj je samostan poboljšao svoje prihode, pak to potpisani rado hoće da istakne, jer čisti prihod svega ide za Provinciju, t. j. za uzdržavanje i uzgoj našeg pomlatka; i radi toga Vam dakle hvala i priznanje!"[63]

Osim što je popravljao samostan, Maroević je nastojao osnažiti dominikanski identitet u Gružu i prisutnost među gruškim pukom. U tu je svrhu 1924. utemeljio u Gružu zajednicu Trećega dominikanskoga reda[64], a 1928. na njegov poziv u Gruž su došle sestre dominikanke iz Korčule. Naime na Maroevićev poticaj dominikanska trećoredica Nika Lopižić oporučno je ostavila sestrama dominikankama svoje nekretnine u Gružu i dosta dragocjenosti kako bi se sve to iskoristilo za osnivanje zakloništa za djecu. Gospođa Lopižić preminula je 4. kolovoza 1927., nakon čega je fr. Pio odmah počeo raditi na realizaciji njezine oporuke. Vrhovna poglavarica sestara dominikanki poslala je 29. kolovoza u Gruž s. Reginaldu Munitić sa zadatkom da službeno preuzme ostavštinu te pripremi kuću za useljenje sestara i uređenje dječjega zakloništa. Nakon što su dobile dozvolu od civilnih vlasti i odobrenje od Ministarstva prosvjete, 7. lipnja

61 ADSS, *Ljetopis dominikanskog samostana sv. Katarine Djevice i Mučenice u Splitu od 30. prosinca 1942. do 9. ožujka 1955.* (dalje: Ljetopis 1942.-1955.) Str. 66.
62 *Fond Vjekoslav Matijaca*, Vjekoslav MATIJACA: [Dnevnik], svezak 2, bez paginacije.
63 PM, Fr. Anđelko Orlandini fr. Piu Maroeviću, Split, 12. I. 1929.
64 Usp. PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 5. III. 1924.

1928. svečano je otvoreno Zaklonište Lopižić[65], u kojem su se dominikanke brinule za siročad i odgajale malu djecu te vodile pučku kuhinju za siromašne radnike, koju je otvorio Maroević.[66] U doba Drugoga svjetskog rata sestre su u prostorima Zakloništa otvorile i žensku realnu gimnaziju, koja, nažalost, nije bila dugoga vijeka.[67]

Na koncu svoje uprave gruškim samostanom Maroević je smatrao potrebnim da svome nasljedniku posebno stavi na srce djelo svojih "patnja, žrtava, suza i jada za punih devet godina t. j. Zaklonište i naše sestrice [dominikanke, o.p.]".[68] U nastavku pisma potiče ga: "... nek se žrtvuje da proslijedi taj moj rad, nek ga usavrši, jer naše dominikanke u Gružu još trebaju bratske i očinske brige dok se potpuno ne stave na noge. Zaklonište pod upravom naših sestara treba usavršiti, i stalno se nadam da će me moj nasljednik na tom polju slijediti, a zato će od Boga platu dobiti."[69]

Vidjeli smo da je 1913. g. premještaj fr. Pija iz Bola u Stari Grad uvjetovalo njegovo imenovanje priorom samostana u rodnom gradu, a devet godina poslije je zbog imenovanja vikarom gruškoga samostana morao napustiti Stari Grad. Slična sudbina zadesila ga je i 1929. kada je izabran za priora u Splitu, zbog čega je morao napustiti Gruž. Budući da je narod otvoreno žalio zbog njegova odlaska, i fr. Piju je bilo teško otići, pa je provincijalu poručio: "Idem ufanjem, da kad više ne budem mogao da služim provinciji i budem nesposoban za rad, ako starješine ne budu protivne, idem da se vratim i zaklopim moje oči pod sjenom gruškog Sv. Križa."[70]

Graditeljski pothvati u Splitu

Izbor Maroevića za priora splitskoga samostana nije se dogodio slučajno. Subraća su ga izabrala nadajući se da će on započeti obnovu samostana i crkve – obnovu o kojoj se godinama pričalo, ali nije bilo ozbiljnijih pothvata u tom pravcu. Tu pozadinu vjerno je opisao fr. Vjeko-

65 Usp. Arhiv Kongregacije sestara dominikanki svetih anđela čuvara, Korčula, *Kronika Kongregacije Svetih anđela čuvara 1922. – 1942.*, nepaginirano, dne 29. VIII. 1927. i 7. VI. 1928.
66 Usp.: J. KRIŠTO: *Stoljeće služenja*, str. 101-102; ADSS, *Fond Vjekoslav Matijaca*, Vjekoslav MATIJACA: *Dominikanski samostan u Splitu i rad njegovih članova u proširenju sv. Ruzarija.* Rukopis, Split 1953., str. 38-39.
67 Više o toj gimnaziji pisao sam u članku: *O djelovanju realne gimnazije sestara dominikanki u Gružu (1943. – 1944.)*, u: *Ave Maria*, XXIX (2010) 1, str. 57-59.
68 PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 12. I. 1929.
69 PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 12. I. 1929.
70 PM, Fr. Pio Maroević fr. Anđelku Orlandiniju, Gruž, 4. X. 1929.

slav Matijaca, koji je svim silama radio na izboru Maroevića za priora. Shvativši da je pravi trenutak za obnovu i nadogradnju crkve i samostana, predložio je fr. Dominiku Šantiću da za priora izaberu Maroevića jer će jedino on imati energije upustiti se u to. Šantić je pristao glasovati za Maroevića, ali je Matijaca za apsolutnu većinu trebao osigurati još dva glasa. Zato je razgovarao s dvojicom starije subraće, Anđelom Novakom i Jerkom Vlahovićem. Novak je pristao glasovati za Maroevića ako će mu i Vlahović dati svoj glas, pa je Matijaca izložio sve Vlahoviću, koji mu je rekao: "Ben, kad je za gradnju nikoga nego njega."[71] Time je sve bilo riješeno i prije izbornoga kapitula, na kojemu je Maroević uistinu dobio većinu glasova. Premda nije bio zadovoljan izborom, jer je vjerojatno slutio da će se Maroević dati u graditeljske pothvate, koji će smanjiti priljev sredstava potreban za dovršetak gradnje i uređenje novoga zagrebačkoga samostana, provincijal Anđelko Orlandini ipak je 18. listopada 1929. g. izbor potvrdio.[72]

Slutnje svih onih koji su se nadali, ili pribojavali, da će Maroević započeti temeljitu rekonstrukciju crkveno-samostanskoga kompleksa u Splitu ubrzo su se obistinile.[73] Prema riječima Vjekoslava Matijace prvi razgovor što ga je Maroević kao novoizabrani splitski prior vodio s provincijalom Orlandinijem odnosio se upravo na proširenje crkve i samostana. Provincijal mu je rekao da je i prije bilo sposobnih priora u Splitu, koji su planirali isto, ali nisu uspjeli ništa napraviti, pa vjerojatno neće ni on. Kada je vidio da je Maroević ipak ustrajan u svojim planovima, počeo mu je nabrajati koliko bi novca trebalo za sve što on planira, no Maroević ga je prekinuo riječima: "Ako vi uzmete papir i olovku, pa pišete 100 hiljada za ovo, 200 hiljada za ono, ništa nećete učiniti. To se uzme i gradi."[74]

Maroević je provincijalu dao do znanja da ne namjerava odustati od ideje o temeljitoj obnovi samostana i crkve, ali je također za svoj projekt nastojao pridobiti naklonost ostalih redovnika u Provinciji, pa je u veljači i ožujku 1931. obišao gotovo sve dominikanske samostane u Hrvatskoj savjetujući se sa subraćom i iznoseći im svoje planove. Splitsku subraću

71 Ljetopis 1942.-1955., str. 65.
72 Usp. LP 3, str. 129.
73 O Maroevićevim graditeljskim pothvatima na splitskom crkveno-samostanskom kompleksu najopsežnije je pisao Franko OREB u svm magistarskom radu *Crkva i samostan sv. Dominika u Splitu*, (Split 1980.), te u člancima: *Proširenje crkve sv. Dominika u Splitu od 1932-1934.* U: *Kulturna baština*, VIII (1982) 13, str. 125-130; *Crkva i samostan sv. Dominika u Splitu.* U: *Crkva i samostan dominikanaca u Splitu (fotomonografija)*. Urednica Deša Diana, Split 1999., str. 31-36. U svom članku služio sam se navedenim Orebovim radovima, ali i izvornom arhivskom građom.
74 Ljetopis 1942.-1955., str. 67-68.

usmeno je izvijestio o rezultatima svojih putovanja i razgovora te 16. ožujka 1931. iznio pred samostansko vijeće elaboriran prijedlog da se samostanska crkva proširi s jedne na tri lađe i da se izgradi novi, četverokatni samostan. Samostansko je vijeće prijedlog prihvatilo, čime je omogućeno poduzimanje prvih konkretnih koraka u tom pogledu, prvenstveno izrada izvedbenoga projekta i podizanje kredita u Hipotekarnoj banci, pri čemu bi jedan od dominikanskih samostana trebao biti jamac.[75] Spomenimo i da je Maroević u svibnju 1930. posjetio splitskoga gradonačelnika te mu je on obećao pomoć pri obnovi samostana i crkve, kao u kolovozu i ban, koji mu je obećao pomoći i oko dobivanja zajma u Hipotekarnoj banci.[76]

Nakon toga izrađeni su nacrti za proširenje. Taj posao obavio je ing. Kuzma Gamulin, prema čijemu se projektu postojeća barokna crkva trebala sačuvati i inkorporirati u novu crkvu, koja bi sa sjeverne i južne strane bila proširena po jednom lađom. Nove lađe bit će široke 6 m, a crkva će se proširiti i iza glavnoga oltara, za 5 m u smjeru istoka. Planirano je i podizanje novoga zvonika, visokog 42 m, te novoga samostana i uza nj stambene zgrade s deset stanova i prizemnim prostorima za iznajmljivanje.[77]

Provincijsko je Vijeće 29. travnja 1931. prihvatilo Gamulinov izvedbeni projekt, uz opaske da treba smanjiti visinu zvonika i odustati od balkona na samostanskoj zgradi prema Hrvojevoj ulici. Također je dopušteno samostanu da u Hipotekarnoj banci digne zajam od 2 milijuna dinara, pri čemu će se kao jamstvo upisati zgrade gruškoga samostana.[78] Malo je teže bilo sa splitskim Općinskim vijećem, koje je 24. rujna 1931. raspravljalo o proširenju dominikanske crkve i samostana te ipak odlučilo po povoljnoj cijeni prodati dominikancima manje komade zemljišta uza sjeverni i istočni dio njihova posjeda, bez čega bi proširenje bilo nemoguće.[79] Gamulinov projekt gradske su vlasti konačno odobrile 10. siječnja 1932.[80]

Projekt nove crkve i samostana poslan je 14. listopada 1931. u Rim na odobrenje generalu Dominikanskoga reda, s molbom da odobri i planirano zaduženje radi izvođenja poslova. Četiri dana poslije projekt nove crkve javno je predstavljen splitskome puku u samoj crkvi. Prior Maroević pozvao je 30. siječnja 1932. Splićane da, prema mogućnostima, pomognu u

75 Usp.: ADSS, *Ljetopis Samostana Sv. Katarine D. M. Oo. Dominikanaca u Splitu od god. 1924 – 31/7 1932.* (dalje: Ljetopis 1924.-1932.) Str. 125-128; F. OREB: *Crkva i samostan*, str. 31-32.
76 Usp. Ljetopis 1924.-1932., str. 75-76, 93.
77 Usp. F. OREB: *Proširenje crkve*, str. 126.
78 Usp. F. OREB: *Crkva i samostan*, str. 32.
79 Usp. Ljetopis 1924.-1932., str. 145-146.
80 Usp. Isto, 1924.-1932., str. 162.

proširenju crkve.[81] Sredinom svibnja te godine počeli su pripremni radovi na proširenju crkve, tj. sređivanje terena, a 23. svibnja kopanje temelja za dvije nove crkvene lađe, pri čemu se neprestano nailazilo na grobove različite starosti. Sutradan, 24. svibnja pristupilo se rušenju staroga zvonika. Tom prilikom pronađeni su fragmenti staroga oltara sv. Katarine, koji je u 15. stoljeću izgradio majstor Andrija Aleši. Mjesec dana poslije, 20. lipnja radnici su počeli lijevati betonske temelje za sjevernu crkvenu lađu, a dva dana zatim porušeno je jedno samostansko stubište i dio hodnika, da bi se na tome mjestu izgradila južna crkvena lađa. Kako se kroz taj hodnik ulazilo u samostan, trebalo je napraviti novi, privremeni samostanski ulaz sa stubama. Nekoliko dana poslije, 27. lipnja zemljom je zasuta gustirna za kišnicu, izvan upotrebe još od 1925., a početkom srpnja saliveni su temelji za južnu crkvenu lađu, novu sakristiju i kapitularnu dvoranu.[82]

Nešto više od mjesec dana poslije, na blagdan sv. Dominika, 4. kolovoza 1932. blagoslovljen je i postavljen kamen temeljac za proširenje crkve i gradnju novoga samostana. Prior Maroević, u nazočnosti subraće i mnoštva splitskoga puka, održao je prigodni govor, a dr. fr. Vinko Kuničić pročitao je pergamenu koja će biti položena u kamen temeljac.[83]

Dok su radovi bili u punom jeku, Maroeviću je istekao mandat prora, ali su ga subraća 26. listopada 1932. ponovno izabrala, što je potvrdio i novi provincijal Markolin Knego,[84] pa je Maroević 31. listopada opet preuzeo upravu splitskim samostanom.[85] Tako mu je omogućeno da nastavi s graditeljskim pothvatima, što je on marljivo i činio. Proširenje crkve dovršeno je 1934. Prema Gamulinovu projektu, stara barokna crkva proširena je dvjema lađama, i to tako da su na njezinu sjevernom i južnom zidu na mjestima pobočnih oltara (po tri na svakom zidu) probijeni zidovi, čime je ostvarena komunikacija između svih triju lađa, oltarnoga prostora i pjevališta. Oltari koji su radi probijanja zidova uklonjeni premješteni su uza zidove novoizgrađenih lađa. Zbog proširenja crkve porušeno je sjeverno samostansko krilo, a na njegovu mjestu podignuta je južna crkvena lađa i uz nju novo krilo. Na žalost, za podizanje novoga samostanskog krila bilo je potrebno iskoristiti dio vrta, koji je stoga znatno smanjen i

81 Usp. Isto, str. 149-150, 164.
82 Usp. Isto, str. 179-187.
83 Usp. F. OREB: *Crkva i samostan*, str. 33-34.
84 Usp. LP 3, str. 154.
85 Usp. *Catalogus conventuum et fratrum Provinciae Dalmatiae Ordinis fratrum Praedicatorum.* Zagreb 1933., str. 9.

uništen.[86] Sjeverna pak crkvena lađa podignuta je u dijelu gradske ulice, ali i na prostoru maloga trokutastog parka koji se nalazio uza sjeverni zid stare crkve. Obje nove lađe imaju ravan betonski strop, a pročelja su im obložena bijelim kamenim pločama.[87]

Prilikom proširenja crkve srušen je stari barokni zvonik, a novi je zvonik, na žalost, ostao nedovršen. No to nije jedini primjer nepoštivanja Gamulinova nacrta. Naime na zapadnoj crkvenoj fasadi, koja gleda prema Hrvojevoj ulici, nisu izvedene planirane trifore na novoizgrađenim lađama, kao ni bifore na središnjoj lađi s jedne i druge strane rozete. Do nepoštivanja Gamulinova projekta vjerojatno je došlo zbog nastojanja da se što više uštedi, jer tridesete godine prošloga stoljeća, u političkom i gospodarskom pogledu, bile su jako nepogodne za opsežne graditeljske pothvate, kakve je Maroević planirao izvesti na crkveno-samostanskom kompleksu u Splitu. Zbog sveopće ekonomske krize i krize bankarskog sustava radovi su često zastajali, a izvođači su neredovito isplaćivani, što je utjecalo na kvalitetu rada, ali je i uzrokovalo odustajanje ne samo od nekih dijelova projekta nego čak od izgradnje novoga, četverokatnoga samostana i stambene zgrade do njega.[88] Tako je Maroevićev plan obnove i dogradnje crkveno-samostanskoga kompleksa u Splitu samo djelomično ostvaren. Unatoč tome Maroević je svojim graditeljskim pothvatima zadužio subraću, jer je proširio crkvu na tri lađe, bez čega bi u današnjim prilikama bila nedostatna za pastoralne potrebe, posebno nakon što je 1967. postala župnom crkvom. Očito je, slično kao u Gružu, i u Splitu pokazao dalekovidnost glede razvoja apostolata i pastoralne djelatnosti svoje subraće u budućnosti, te im osigurao prostore primjerene tom razvoju.

Maroević se također brinuo za nabavu liturgijskoga posuđa i ruha za samostansku crkvu. Tako je u kolovozu 1931. nabavio novi kalež od pozlaćenoga srebra[89], a koncem te godine kod Školskih sestara franjevki na splitskom Lovretu naručio novi barjak Gospe od Ružarija.[90]

Za Maroevićeva priorata u prvi plan je isplivalo i pitanje prioralnoga statusa splitskoga samostana. Naime, prema onodobnim obnovljenim dominikanskim konstitucijama, da bi neki samostan imao status prioral-

86 Izgled samostanskoga vrta prije navedenih gradnji moguće je vidjeti na slici fr. Vinka Draganje, koja se čuva u splitskome samostanu.
87 Usp. F. OREB: *Crkva i samostan*, str. 35.
88 Usp. Isto, str. 34.
89 Usp. Ljetopis 1924.-1932., str. 143.
90 Usp. Isto, str. 162. Taj barjak Gospe od Ružarija Vjekoslava Sokol je netočno datirala u drugu polovicu 19. stoljeća. (Usp. Vjekoslava SOKOL: *Crkveno ruho*. U: *Crkva i samostan dominikanaca*, str. 53-54.)

noga, morao je imati najmanje osam doživotno zavjetovanih redovnika zajedno sa priorom. U skladu s time, te nakon što je general Reda Martin Stanislav Gillet obavio kanonsku vizitaciju Dalmatinske dominikanske provincije, povela se rasprava o statusu splitskoga samostana, u kojemu je u to doba bilo samo pet doživotno zavjetovanih redovnika uključujući priora. Premda je u samostanu rezidirao i provincijal, on se nije ubrajao u minimalnu kvotu koja bi samostanu omogućila zadržavanje prioralnoga statusa. Namjera je generala Reda bila da se splitski samostan liši toga statusa u korist zagrebačkoga samostana, koji je utemeljen 1927. te je ubrzo razvio bogatu pastoralnu, znanstvenu i izdavačku djelatnost. Splitski dominikanci, na čelu s priorom Maroevićem, ideju su da se njihovu samostanu oduzme prioralni status doživjeli kao uvredu, pa su 17. studenoga 1933. uputili provincijskome Vijeću dopis u kojemu pišu da je samostan sv. Katarine od svoga utemeljenja uvijek bio prioralni, a nerijetko i sjedište provincijala. Ističući povijesne zasluge i važnost splitskoga samostana, njegovi članovi i sami žale što je sveden na samo pet redovnika, od kojih je prior Maroević prezaposlen na proširenju crkve i izgradnji novoga samostana, Rozarije Jerković vjeroučitelj je u školi, Anđeo Novak u 83. je godini, Vjekoslav Matijaca često izbiva zbog pučkih misija, a slično je i s provincijalom, koji stanuje u samostanu, ali je često odsutan zbog obilaska drugih samostana u Provinciji. Jedino je Dominik Šantić svakodnevno na raspolaganju vjernicima, što je nedovoljno jer je samostanska crkva, zbog povoljnoga položaja, jedna od najposjećenijih u Splitu. Stoga splitski dominikanci na čelu s priorom Maroevićem mole provincijsko Vijeće da osigura samostanu najmanje osam doživotno zavjetovanih redovnika, čime bi zadržao prioralni status.[91] Umjesto toga Vijeće je 10. studenoga 1933. uputilo molbu generalu Reda da uzdigne zagrebački samostan na status prioralnoga i prvim priorom imenuje utemeljitelja samostana, Anđelka Orlandinija. General je 19. studenoga u cijelosti udovoljio molbi.[92] Splitskom pak samostanu Vijeće nije osiguralo potrebnih osam redovnika, pa je prešutno bio osuđen na gubitak prioralnoga statusa.

Rasplet u vezi sa statusom splitskoga samostana ubrzala je teška bolest, a potom i smrt, priora Maroevića. Vjekoslav Matijaca piše da je Maroević još za boravka u Gružu obolio od melanoma na nozi, ali se, nakon uspješne operacije, oporavio. God. 1934. tijekom korizme je propovijedao u Pučišćima na Braču i, govoreći o muci Kristovoj, iznenada

91 Usp. F. OREB: *Crkva i samostan*, str. 36.
92 Usp. LP 3, str. 165.

promukao. Ispostavilo se da boluje od karcinoma grla, koji ga je ubrzo prikovao za krevet. Okrijepljen svetim sakramentima, preminuo je u teškim mukama 29. svibnja 1935. u svojoj samostanskoj sobi u 58. godini života. Dva dana poslije, 31. svibnja pokopan je u dominikanskoj grobnici na Sustipanu, odakle su njegovi posmrtni ostaci u ožujku 1959. preneseni u novu dominikansku grobnicu na Lovrincu.[93] Budući da je samostan već bio izgubio status prioralnoga, splitski dominikanci nakon Maroevićeve smrti više nisu imali pravo birati novoga priora, nego je provincijal 22. srpnja 1935. superiorom samostana imenovao Dominika Šantića.[94] Tako je splitski samostan Maroevićevom smrću izgubio zadnjega priora, sve do 1969. godine, kada je provincijal Drago Kolimbatović 28. siječnja vratio samostanu prioralni status.[95]

Maroevićeva smrt odjeknula je i u onodobnom tisku. *Novo doba* donijelo je nekrolog iz pera fr. Anđelka Posinkovića koji, između ostaloga, piše: "Bio je blage i vedre ćudi, pun iskrene i poštovane ljubavi prema Braći; susretljiv i mio sa vanjskim osobama, a milosrdan i darežljiv prema siromasima. Resila ga je iskrena i živa vjera, te je i zadnju bolest podnosio rijetkom ustrpljivošću."[96] *Narodna svijest* hvali njegove redovničke vrline te pastoralnu i karitativnu djelatnost, osvrćući se posebno na godine koje je proveo u Gružu. Ističući kako je "svojim zauzimanjem mnogom radniku i siromašnoj obitelji pomogao", nepotpisani autor piše i o njegovim graditeljskim pothvatima u Gružu i Splitu te o tome kako su njegovim zauzimanjem u Gruž došle sestre dominikanke, koje su preuzele vođenje pučke kuhinje, podučavanje djece i brigu za siročad. Ne zaboravlja spomenuti ni Maroevićevo rodoljublje, posebno do izražaja došlo za talijanske okupacije Staroga Grada, te dodaje: "U kratko O. Pijo je bio dobar svećenik i redovnik, promicatelj svakog dobrog pothvata za narod medju kojim je živio."[97]

Oduševljen Maroevićevom pobožnošću, don Mladen Alajbeg piše: "Pobožnost njegova uprav me je zadivila. Dok sam bio na župi, zamolio sam ga, da mi održi propovijed na Veliki petak. Rado se je odazvao jer je

93 Usp. LP 3, str. 180-181; ADSS, *Ljetopis dominikanskog samostana sv. Katarine u Splitu: 1955. – 1965.* Str. 84-87; V. MATIJACA: *Dominikanski samostan*, str. 44.
94 Usp. *Catalogus conventuum et fratrum ac summarium fraternitatum Tertii Ordinis Provinciae Dalmatiae Ordinis fratrum Praedicatorum.* Zagreb 1937., str. 11.
95 Usp. *Podignuće splitske zajednice na prioralni samostan.* U: *Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije,* VI (1969) 14, str. 3-4.
96 A. POSINKOVIĆ: *†O. Pjio Maroević.*
97 *†O. Pjio Maroević.* U: *Narodna svijest*, XVII (1935) 22, str. 4.

bio sama dobrota i uslužnost. Kad sam imao otići u crkvu, pođem u sobu, da se dogovorimo, kad će on doći: Našao sam ga da kleči na podu, a pred njim na sjedalici pisana propovijed."[98]

Pozitivan o Maroeviću sudi i njegov subrat Vjekoslav Matijaca, koji ga u mjesečniku *Gospina krunica* opisuje kao čovjeka koji je, "obdaren bujnom maštom, pronicavošću, jakošću", uspješno svladavao razne zapreke te dodaje: "U silnoj mašti stvarao je planove i što stvorio, to bi i ostvario."[99] Osim poduzetničkoga duha, bio je i čovjek "milostiva i podatljiva srca", te je stoga "otro mnogu suzu sa lica radnika i utješio i spasio od gladi mnogu obitelj".[100] U nešto dužem nekrologu u novinama *Hrvatska straža* Matijaca piše: "U dugoj bolesti još je radio, pisao, svjetovao i diktirao drugima nove planove za dogradnju crkve u Splitu. U svoj svojoj bolesti uvijek je bio vedar, miran, podvržen volji Božjoj. Smrt oca Pija oplakuju mnoge sirote, mnogi radnici, mnoga siromašna obitelj u Splitu i Gružu. Osobito smrt njegovu oplakuju redovnička dominikanska braća i sestre."[101]

Štovatelj čudotvornoga sv. Križa na Čiovu

Maroevićeva smrt bolno je odjeknula kod čiovskih hodočasnika, o čemu svjedoči fr. Rajmund Franetović u dopisu za *Novo doba*: "Dirljiv je bio čas, kad je to silno mnoštvo (hodočasnika, o.p.), na poziv svećenika pri svrsi govora, jednodušno na glas zavapilo: Pokoj vječni daruj mu, Gospodine, itd., blagopokojnom O. Piju Maroeviću, prijoru splitskog Dominikanskog Samostana, komu se u Splitu obavljao sprovod baš dok je bila pobožnost (na Čiovu, o.p.)."[102]

Poseban spomen pokojnika u molitvama čiovskih hodočasnika i njihova ožalošćenost posljedica je činjenice da je upravo Maroević obnovio zamrlu tradiciju hodočašća u dominikanski samostana sv. Križa na Čiovu. Naime, u doba obnove redovničkoga života unutar Dominikanskoga reda, čiovski samostan sv. Križa utemeljio je 1432. g. trogirski dominikanac Nikola Milinović, koji je odmah započeo gradnju crkve i samostanske zgrade. Osnivač i prvi starješina čiovskoga samostana preminuo je 11. srpnja 1451. te bio sahranjen u samostanskoj kapitularnoj dvorani. Oni

98 Mladen ALAJBEG: *†O. Pjio Maroević*. U: *Katolička riječ*, I (1935) 11, str. 4.
99 Vjekoslav MATIJACA: *†O. Pio Maroević*. U: *Gospina krunica*, XIX (1935) 8, str. 189.
100 Isto, str. 189.
101 Vjekoslav MATIJACA: *O. Pijo Maroević*. U: *Hrvatska straža*, VII (1935) 126, str. 6.
102 Rajmund FRANETOVIĆ: *Sa Čiova kod Trogira*. U: *Novo doba*, XVIII (1935) 133, str. 2.

koji su ga poznavali i živjeli s njime isticali su da je bio čovjek sveta života, zbog čega su ga subraća, ali i vjernički puk, nakon smrti štovali kao sveca. Njegove posmrtne ostatke prenijeli su pred crkvu i pokopali ispod ploče s epitafom i uklesanim reljefom pokojnika, pri čemu su mu oko glave urezali zrake kao znak svetosti. No, premda ga je puk nazivao blaženim, budući da nikada nije bio pokrenut postupak za njegovu beatifikaciju, štovanje Milinovića crkvene vlasti nikada nisu službeno odobrile. Zbog toga, ali još više zbog činjenice da je čiovski samostan 1852. zatvoren štovanje utemeljitelja zamrlo je, baš kao i hodočašća na tzv. suhi petak[103] čudotvornomu križu u samostanskoj crkvi, koji je 1. travnja 1600. navodno prokrvario. Hodočašća i štovanje Nikole Milinovića nisu se obnovili ni nakon što su dominikanci 1862. ponovno nastanili čiovski samostan, zadržavši se u njemu do 1920., kada su ga ponovno napustili.[104]

Nakon dolaska u Split Maroević je rado odlazio u čiovski samostan na odmor. Ondje se tada nalazilo antimalarično liječilište za djecu. S medicinskim osobljem tu su radile i sestre dominikanke, s kojima je Maroević, kako smo vidjeli, bio povezan još iz šibenskih dana te iz doba utemeljenja Kongregacije svetih anđela čuvara. Česti boravci na Čiovu potaknuli su ga da obnovi štovanje Nikole Milinovića i čudotvornoga križa u samostanskoj crkvi. Tako je u suradnji sa subratom Dominikom Šantićem 31. srpnja 1932. organizirao prvo hodočašće dominikanskih trećoredaca i trećoredica čudotvornome čiovskome križu. Osamdesetak hodočasnika brodom je u pratnji Dominika Šantića stiglo iz Splita do Arbanije na Čiovu, u kojoj su ih dočekali vjernici Arbanije i Žednoga sa sestrama dominikankama i Piom Maroevićem. Odatle su se u procesiji uputili u samostan sv. Križa, gdje je Maroević pred crkvom održao prigodni govor, a misu u crkvi predvodio je Šantić. Nakon toga hodočasnici su brodom otišli u Trogir, odakle su se navečer vratili u Split. Zadovoljan hodočašćem, Maroević u dopisu provincijalu kaže da je ono "preko očekivanja uspjelo."[105]

103 Riječ je o prvom petku nakon svetkovine Kristova uzašašća.
104 Više o povijesti čiovskoga samostana i o njegovu utemeljitelju vidi kod: Dominik DOMIĆ: *Kratke povjesne crtice "Svetoga Križa" na otoku "Čiovo" (Insula Bovis)*. Rukopis u AHDP, *Fond Dominik Domić*; Stjepan KRASIĆ: *Dominikanski samostan sv. Križa na otoku Čiovu* (1432.-1852.), u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, (1991) 31, str. 79-95; isti: *Dominikanci. Povijest Reda u hrvatskim krajevima*. Zagreb 1997., str. 157-158.
105 Usp. PM, Fr. Pio Maroević Provincijalatu Dalmatinske dominikanske provincije, Split, 2. VIII. 1932.

Ohrabreni uspjehom prvoga hodočašća, Maroević i Šantić već su 21. kolovoza 1932. organizirali novo, i to po želji dominikanskih trećoredica i trećoredaca iz Splita. Slično kao prvi put, hodočasnici su brodom stigli iz Splita u pratnji Dominika Šantića, ali i iz Trogira, odakle ih je dopratio don Frane Coce. Zbog mnoštva hodočasnika misa je održana na otvorenome, a ne u samostanskoj crkvi, koja ne bi mogla primiti sve vjernike. Improviziran oltar za tu su prigodu uredile sestre dominikanke. No hodočasnici iz čiovskih mjesta i iz Trogira pristizali su brodovima, autobusima i pješice i u popodnevnim satima, kada je održana procesija s presvetim oltarskim sakramentom, koja je išla od samostana do Arbanije jednim putem i vratila se drugim. U procesiji je sudjelovalo oko 700 vjernika.[106]

Budući da je gotovo cijelo ljeto 1932. proveo u čiovskome samostanu, Maroević je uznastojao pronaći posmrtne ostatke njegova utemeljitelja Nikole Milinovića. Nakon što mu je to pošlo za rukom, 4. listopada 1932. o svemu je izvijestio provincijala. U dopisu kaže kako je Milinović nedvojbeno bio pokopan u samostanskoj kapitularnoj dvorani, a ne u crkvi ili ispred nje, jer je crkva u trenutku njegove smrti bila u izgradnji. Nakon njezina dovršetka fratri su Milinovićeve kosti pokopali ispred crkve da bi bile dostupnije vjerničkom štovanju, a pokrili su ih već spomenutom pločom s reljefom pokojnikova lika. Tu ploču šezdesetih je godina 19. stoljeća podigao samostanski starješina fr. Franjo Baldić[107] i otkrio da se ispod nje nalazi malo kostiju, koje su nedvojbeno pripadale Milinoviću. Maroević pritom napominje da je ispod ploče bio kamen živac i praznina koja je toliko mala da se u nju nikoga ne bi moglo pokopati. To dokazuje da su Milinovićevi posmrtni ostatci tamo preneseni nakon nekog vremena, ali i da nitko drugi nije bio pokopan uza nj. Da je grob nedvojbeno njegov, dokazuje epitaf na nadgrobnoj ploči koji jasno kaže da tu počivaju kosti Nikole Milinovića, utemeljitelja čiovskoga samostana. Otvorivši grob i pronašavši kosti, Franjo Baldić prenio ih je ispod opeka na oltarnom prostoru u crkvi. No opeke su poslije zamijenjene betonskeimpločama, bez oznake mjesta gdje se nalaze utemeljiteljeve kosti. Maroeviću je u njihovu lociranju pomogao fr. Alojz Žižak, koji je bio prisutan kada ih je Franjo Baldić sahranio u crkvi.[108] Žižak je, prema sjećanju, pokazao gdje

106 Usp. PM, Fr. Pio Maroević Provincijalatu Dalmatinske dominikanske provincije, Split, 22. VIII. 1932.

107 Više o fr. Franji Baldiću pisao sam u članku: *Fr. Franjo Baldić O. P. – čiovski pustinjak.* U: *Marulić*, XLIV (2011) 3, str. 114-131.

108 Fr. Alojz Žižak je rođen 1849., što znači da je šezdesetih godina 19. stoljeća, kada je Baldić prenio Milinovićeve kosti, imao između 17 i 20 godina.

bi kosti trebale biti i, nakon dizanja betonskih ploča, Maroević ih je uistinu pronašao ondje. Bilo je to 23. rujna 1932., točno na 500. obljetnicu utemeljenja čiovskoga samostana. Obavještavajući provincijala o svemu tome, Maroević mu je dostavio detaljan izvještaj s potpisanim izjavama očevidaca događaja.[109]

Nastojeći obnoviti i hodočašća čudotvornome križu u čiovski samostan i štovanje Nikole Milinovića, Maroević je tiskao sličice čudotvornoga križa te u novinama *Hrvatska straža* 1932. objavio kratak članak o povijesti čiovskoga samostana i o njegovu utemeljitelju.[110] U posebnu pak bilježnicu zapisao je izvještaj o pronalasku kostiju Nikole Milinovića te bilježio izvještaje o hodočašćima u samostan sv. Križa. U tu je bilježnicu zalijepio novinske napise o hodočašćima na Čiovo te više fotografija koje prikazuju hodočašća, samostan, nekadašnju nadgrobnu ploču Nikole Milinovića s njegovim reljefom, djecu iz antimalaričnoga liječilišta s medicinskim osobljem i sestrama dominikankama. Bilježnica je bez naslova i paginacije, a čuva se u arhivu dominikanskoga samostana u Splitu. Dominikanci su u nju nastavili zapisivati kratke izvještaje o hodočašćima na Čiovo i nakon Maroevićeve smrti, sve do 1950., kada su hodočašća ponovno zamrla.

O tome koliko je sam Maroević štovao čudotvorni čiovski križ svjedoči dominikanka Gabriela Batistić, koja 31. svibnja 1980. fr. Anđelku Huljevu piše kako je zahvaljujući Maroevićevu posredovanju stupila u Kongregaciju Svetih anđela čuvara, ali se poslije razboljela, zbog čega je 1933. morala prekinuti školovanje, a neizvjesno je bilo i hoće li joj, zbog bolesti, biti dopušteno da položi doživotne redovničke zavjete. Riječ prepuštamo s. Gabrieli: "Mp. O. Pijo me preporučio Sv. Križu. Uzeo je moju pobradicu, počelicu i kapicu (dijelovi pokrivala glave pri staroj nošnji) te je to položio na oltar ispod oltarnjaka kojim je bio pokriven oltar pred Sv. Križem na Čiovu. Na tom oltaru je prikazao Sv. Misu u čast Sv. Križu za moje ozdravljenje. Iza tog čina poslao mi je dijelove te odjeće i preporučio mi da se molim Sv. Križu... Meni je bivalo sve bolje te sam 1934. završila učiteljsku školu u Sarajevu sa odličnim uspjehom. Međutim se Mp. O. Pio razbolio od raka u grlu te je 29. 5. 1935. preminuo. Prije smrti mi je pisao da će u nebu učiniti za mene što nije mogao na zemlji."[111]

109 Usp. PM, Fr. Pio Maroević Provincijalatu Dalmatinske dominikanske provincije, Split, 4. X. 1932. Dopis sadrži četiri priloga.

110 Usp. Pio MAROEVIĆ: *Jedna 500-godišnjica.* U: *Hrvatska straža*, IV (1932) 230, str. 5. Isti članak pretiskan u: *Seljačke novine*, XV (1932) 41, str. 5-6.

111 Gabriela BATISTIĆ: *Mnogopoštovani Oče Anđeliko!* U: *Ave Maria*, XVII (1998) 1, str. 46-47.

Život starogradskoga dominikanca Pija Maroevića uglavnom je bio nepoznat i potpuno neistražen, zbog čega je izostao i kritički osvrt na njegovu djelatnost. Služeći se prvenstveno arhivskim izvorima, u ovom članku prikazali smo njegov lik i djelatnosti u Crkvi i društvu. Otpor koji je pružio talijanskim okupatorima Hvara dokaz je njegova rodoljublja, kao i činjenice da je osjećao i živio s narodom. U Gružu se trudio što više razviti pastoralnu djelatnost, kako bi dominikanski samostanski kompleks postao sjedištem nove župe, što se dogodilo tek godinama nakon njegove smrti. Također je omogućio sestrama dominikankama da otvore filijalu u Gružu i razviju ondje karitativni rad. Posebne zasluge stekao je kao prior splitskoga samostana. Pastoralni rad današnje dominikanske župe u Splitu bio bi teško zamisliv bez trobrodne crkve koju je upravo Maroević s jedne proširio na tri lađe. Osim toga sve do nedavne temeljite rekonstrukcije splitski su dominikanci uglavnom živjeli u onom dijelu samostana koji je Maroević podigao. Sve te činjenice jasno svjedoče da je fr. Pio Maroević gradio dominikansku budućnost u Hrvatskoj.

Dubravko MARIJANOVIĆ*

balada o belotu i prijateljstvu

bili smo cimeri i prijatelji pa se udaljili
a ti si mi bio svjetionik, orijentir i međaš
u svim prilikama i neprilikama,
ljubavnim jadima, prometnim udesima, gorskim nesrećama
volio si toplinu i sigurnost
a ja vjetar i neizvjesnost
kupovao si rezervaciju za Podravku
a ja sam birao sjedalo u prvom vagonu
koji je uvijek bio poluprazan i nerezerviran
ti znaš kafić u Rovinju gdje je kava četiri kune
a ja znam Milmana u Rijeci na rivi
odmah kraj gumenjaka i taxi stajališta
gdje sve miriše na kavu od tri kune
uvijek si znao pravila i temelje
i utemeljio kuću stan i vikendicu
pa sad nudiš ključeve ali ne i za moje ljubavnice
ljubav i seks dozvoljeni su samo sa zakonitim komadima
jer nisu tvoje kuće kupleraji
a i što bi ti rekla i učinila žena da sazna
i hvala ti na ponudi prihvaćam ju rado
i želim sjesti s tobom u tvoj čamac
i zaploviti iz Zimske luke prema Crnom moru
ali samo do Aljmaša, Batine ili Erduta
ja plaćam rizling koji smo popili i popišali
a slio se kroz Savu, Dravu i Dunav u Crnomorski sliv
i plutat će za nama bundeve, žirovi, listovi i srceta

* Ovim opsežnijim izborom iz "zbirke slobodnog stiha" najavljujemo novu knjigu autorovih poetskih tekstova *Pustarašica*, koja će zaokružiti prva dva desetljeća od objavljivanja Marijanovićeve prve knjige *Staza u magli* (haiku), vlastita naklada, Zagreb 1993.
Za razliku, recimo, od infektologa Tomislava Maretića koji je i medicini vjeran, otorinolaringolog Dubravko Marijanović napušta medicinu nakon rata 1992. godine.
Čitateljsku bi publiku D. Marijanović mogao obradovati i tekstovima u kojima bi bilo zanimljivo vidjeti tematizirano ponešto od alpinističkoga iskustva (pentrao se vrhovima Alpa i Anda), kao i od iskustva običnog radnika u sibirskoj tajgi. (Ur.)

¿kako si gospo? zvijezdo zagrobnog života?
nesmiljena kopačice zemljanih grobova mora

¿jesi li iskopala novu prastaru kopču?
¿jesi li razgrnula raspadnute skute
i prikazala divan ženski kostur
star 2-3 tisućljeća u dobi od 39 godina?
¿ili si otkrila novi lik na zlatniku?
¿ili izvukla iz gline dječju lubanju od Krista stariju?

otkrij mi značenje i učenje raskopanih grobova
da znam što ću i kako ću danas i sutra
da ne lutam i ne skitam se i ne gubim se
jer stranputice i krivovjerja i krivokletstva
razbili su mi glavu kad god se digla iznad ramena
kad god sam pogledao preko ograde
kad god sam skrenuo iza ćoška

dobro je i bez arheologije i bez pljačkaša grobova
glava je još u torbi i na ramenima
a klatno se klati i krivuda
bez urologa i kardiologa i psihologa

vidimo se u ravnici kod limesa na linjolu
tamo gdje tražiš novi žrtvenik Liberu i Liberi

moj auto Tuto Vito *Fiat Marea karavan ZG1020MT*
počinio je samoubojstvo samozapaljivanjem i samospaljivanjem

?zašto je to učinio?
na dan svetog Jurja na Veliku subotu

na Svjetski dan knjige i autorskih prava
na 54. rođendan moga brata Stanislava
na dan smrti Sai Babe avatara
dva dana nakon što ga je popravio moj prijatelj
majstor automehanike profesor doktor autoelektrike

ne znam ni ja ni moja ljubomorna žena
prava parapsihološka psihoterapeutska vještica

tog dana uredno me provozao preko 400 kilometara
Zagreb-Prizna-Žigljen-Novalja
bio je prvi na trajektu pri povratku na kopno
i dovezao me Jadranskom magistralom do Istre u Kršan
i tu u vožnji planuo oko 21.10

bio je to njegov i moj prvi pravi uskršnji jurjevski krijes

mladi dobri čovjek koji mi je i blicao da stanem
gasio ga je malim pa velikim vatrogasnim aparatom
no to nije zaustavilo vatru buktinju oganj Agni
krijes su gledali i snimali brojni putnici namjernici
a osiguravale ga policajke i policajci
čim su stigli vatrogasci su ga u trenu ugasili
i to je bio kraj vatre i kraj fešte

čovjek iz vučne službe povukao je Vitu na prikolicu
i odvezao ga na parking policijske postaje u Labin

gdje čeka vještake da ga pregledaju i utvrde uzrok požara
i veličinu totalne štete mada auto nema kasko osiguranje

obvezno osnovno osiguranje od autoodgovornosti
ne pokriva autoubojstvo ni autosamoubojstvo

od mene do tebe lete riječi
a dječaci u plavo
to jest žuto obojenih kosa
razmjenjuju ih gledajući naljepnicu
na blatobranu motorkotača
ne znajući kao ni ja
njihovo značenje ni tumačenje
a kupačice u prolazu

beru zlarinske šljive
i stavljajući ih u usta
otapaju njihove okuse
sve dok vjetar u granama
kanadskih cedrova
bijelih borova
otočkih narova
zatomljuje njihovo zelenilo

a kad se javi ćelavi susjed
svi nestajemo jer vrt je njegov

poslije večernje proslave suncostaja
žuti su mravi nahrupili na med i ječam
u koje ugazih potplatom papuča iz Kopitarne
na terasi hotela Korinjak
i slade se slade i slade

u prolazu konobe Kod babe Dare
muzikaši sviraju violine, kontrabas, cimbal
stare slovačke, mađarske, panonske pjesme
slušatelji se slade i slade

koji vinom, koji pivom, koji travaricom

razlivena kao različak
u tirkizno zelenoj odori
konobarica plave kose i plavih očiju
trese stolnjak i ljulja obline
a oči se slade i slade

a ti draga nepoznata
i ja tvoj neotkriveni mili
čime bismo se mi zasladili?
Double King Ledo!
Double King! Double King!
sladi sladi i hladi

prije samog zalaska sunca
sa svoja dva sina od dvije majke
popeo sam se na Stražu vrh otoka Ista
do crkvice na 174 metra nadmorske visine

a zašto smo se popeli?

vidjeti zalazak sunca, nebo, more, otočje, hridi, pučinu
vidjeti crkvicu i pomoliti se
vidjeti našu zastavu koja nedaleko vijori i lepeće u vjetru
vidjeti sebe u prozoru skrivenom u vratima crkvice
vidjeti svoju sjenu na stupu u svetištu
vidjeti klupe i oltar i ikonu svetog Nikole
vidjeti uspon i silazak
biti sa svojim dječacima
biti sa svojim tatom

tebi obećati da ćemo se ovamo popeti u jedan suton

174 metra nadmorske nizbrdice
traje silazak po kozjoj stazi
do prve gostionice na morskoj obali

moj stariji sin je hodočasnik
hoda bos između bodljikavog korova
po kamenju i kamenčićima

mlađi sin je nogometaš
prati putanju loptice koja krivuda
pokretana udarcima njegovih tenisica

ja između njih radosno silazim

pobijedio sam u gađanju loptom na male golove
na terasi ispred crkvice

sad moraju platiti
svaki po rundu piva za nas trojicu
maloljetnoj punačkoj ljepuškastoj plavokosoj konobarici

a meni ***pravom kosom***
pokosili *trave i cvijeće i korove*

tješim se da nije bilo brujanja
ni mirisa benzina iz kosilice
nego samo snažni zamasi kosca
sad kosovi skakuću dvorištem i kljucaju kukce

a mačka ih izdaleka vreba

moram platiti kosca
i popiti s njim Velebitsko pivo
i sve to bi bilo u redu
da Vesna nije otputovala na otok Ikariju
a već mi nedostaje njen stas i glas

hvala ti za pjesme ludi prijatelju
sretan bio i veseo i radostan

iznad ravnice sve je bijelo
sniježi na zemlji i na vodi
bjelina skriva plavu močvaru
klize kotači po pustom drumu

na propupale grane jabuke
i dalje padaju pahulje
suhi list na orahu miruje
kuja ni na koga ne laje

mjesečina prekriva bjelinu

sa svoda sipi smrznut snijeg
sova prelijeće pustopoljinu
susjeda zatvara živinu

šum krila odnosi u daljine
dvije nevidljive divlje guske

velebitska flora i fauna

nad stijenama lete gavrani
uz cestu naslagani balvani

iznad ruba istočne litice
nikle divlje vinove vitice

za ovnom penjač uz brid se vere

medvjedica slad kupina bere

niz stazu silazi magarica
pod tovarom bukovih grančica

za bujičnjak kiša dozrijeva
dah daždevnjaka krš prolijeva

vučica vuče bremenit trbuh
domar iz peke vadi crni kruh

na dno ponikve kraj suhe lokve
iz kljuna orla pada list smokve

netko u kamen zabija brokve

Darinka i Tvrtko KLARIĆ

Rabljani u popisu članova HKD-a sv. Jeronima

Razmišljajući o mogućem osobnom doprinosu obilježavanju stoipedesete (150.!) godišnjice djelovanja HKD sv. Jeronima, učinilo nam se da bi moglo biti zanimljivo, ali i korisno, podsjetiti na tolike koji su godinama i desetljećima prije nas provodili u djelo utemeljiteljevu zamisao o *kući dobre štampe.*

O nekima od njih pišu se, ili su već objavljene, doktorske disertacije. Njihov broj jedva da iscrpi prste dviju šaka. No što je s tisućama nepoznatih kupaca i konzumenata iste te dobre štampe?

Na sreću, u prostorijama Društva, na zagrebačkom Trgu kralja Tomislava, sačuvani su popisi članova. U spomen na sve njih, s osjećajem duboke zahvalnosti, doslovno smo razgrnuli prašinu, ne bismo li barem pokušali istrgnuti ih od zaborava.

A kako je, zapravo, sve započelo šezdesetih godina XIX. (devetnaestoga!) stoljeća?

Prve stranice *Ljetopisa društva svetojeronimskoga,* objavljene u prvom godištu *Koledara i ljetopisa* 1869. godine, ispisao je Juraj Posilović[1], tadašnji njegov bilježnik i jedan od devet članova upravnoga odbora na čelu s predsjednikom Tomo Gajdekom.[2]

Prvom rečenicom toga *Ljetopisa* autor nas podsjeća da se knjiga "u našem narodu uviek cienila", zaključujući prvi ulomak riječima: "Što su naši starci cienili, zar mi za to da se nebrinemo?"[3] U drugom ulomku doznajemo kako u tom pogledu stvari stoje u susjedstvu: "Narodi što su okolo nas: Talijani, Magjari i braća naša Slovenci hoće da nas daleko nadmaše. U njih je malo tko, koji nebi čitati umio. Imaju i knjiga i novina, koje ih poučavaju svemu, što im treba znati kao ljudem, kršćanom, gra-

1 U to vrijeme mlad svećenik (35 godina) s bečkim doktoratom teoloških znanosti, postat će i prvi dekan zagrebačkoga Teološkoga fakulteta, a nešto kasnije (1894. godine) i zagrebački nadbiskup.

2 Najprije je (1832. godine) imenovan kapelanom u Zagorskim Selima, gdje je samoinicijativno otvorio školu, ispočetka poučavajući sam, ali i kupujući đacima knjige i sve ostale školske potrepštine; zatim (u svibnju 1845.) postaje župnikom u Velikoj Erpenji, odakle biva premješten (1856. godine) na župu Marija Gorica. U vrijeme ostvarenja zamisli o osnivanju Društva sv. Jeronima (1863. – 1870.) Tomo Gajdek je na službi rektora bogoslovije.

3 Vidjeti: *Koledar i ljetopis Društva svetojeronimskoga* za prostu godinu 1870., na sviet izdalo Društvo s. Jeronima, u Zagrebu 1869., str. 1.

djanom i sinovom svojega naroda."[4] U nastavku ljetopisac ističe prirodnu znatiželju i naše školske dječice. "Ona su željna koristna i liepa čitanja."[5] Za ostvarenje takve zamisli nisu dovoljne plemenite želje i sposobnosti jednoga čovjeka – "Pojedinac ma i najvrliji malo može (...)".

Zato: "Uzoriti gospodin kardinal-nadbiskup zagrebački Juraj Haulik, zabrinut očinski za sreću našega puka, odluči osnovati takvo društvo."[6]

Na prvom sastanku, održanom 16. siječnja 1867. godine po nadbiskupovoj preporuci, okupilo se "preko 20 svećenika grada Zagreba, da se o tom posavjetuju". Premda se društvene okolnosti nisu "baš zgodne činile", s velikim pouzdanjem "u mnoge prijatelje našega puka osobito u naše prečastne biskupe", okupljeni svećenici izabraše "odmah izmedju sebe šestoricu, koji će sastaviti takovu društvu pravila". Pravila Društva potvrđena su 27. ožujka 1868. godine, a ljetopisac s olakšanjem zaključuje: "Po tih pravilih svrha je društvu izdavati i širiti pučke spisove, a ime mu: društvo s. Jeronima."[7]

Prva tri poglavlja *Pravila* definiraju svrhu (čl. 1) i ustroj društva (čl. 2-7), te "prava i dužnosti odboru" (čl. 8-14) . Četvrto poglavlje (čl. 15-26) u cijelosti je posvećeno članstvu ("članovi društveni"). Prema visini uplaćenoga godišnjeg iznosa, članstvo se dijeli u četiri reda: "Razlikuju se utemeljitelji; zatim članovi prvoga, drugoga i trećega reda."[8]

Imena članova ispisana su ručno, perom i crnom tintom, na tiskanim obrascima (280 x 358 mm), presavijenima po dužini i pohranjenima u posebne kutije (150 x 375 mm), raspoređene abecednim redom mjesta u kojima je djelovalo povjereništvo.

U zaglavlju obrasca od četiri stranice smještene su – vodoravno – rubrike: povjereništvo i povjerenik na lijevoj polovini, a zadnja pošta i zemlja – u desnoj. Prve dvije okomite rubrike, naslovljene "upisan", sadržavaju godinu te dan i mjesec upisa pojedinoga člana. Opširnija rubrika s naslovom "člana" predstavlja "prezime, ime, nadimak, stalež i kuće broj". Odmah je do nje i rubrika "boravište" s opaskom u zagradi – "ako nije u mjestu povjereništva". Zatim je predviđen prostor za oznaku "reda članstva", tj. je li dotična osoba član utemeljitelj ili je pak u jednom

4 *Isto*, kao gore.

5 *Isto*, str. 2.

6 *Isto*, kao gore.

7 *Isto*, str. 3. Prvi članak *Pravila društvu svetojeronimskomu* glasi: „Svrha je društvu s. Jeronima izdavati i uz jevtinu cienu širiti pučke spisove dobrim duhom pisane, zabavno-poučne struke" – usp. *nav. dj.*, str. 27.

8 Usp. *nav. dj.*, str. 29., a u podrubnoj bilješci istaknuto je upozorenje: „Pazi! Tko jedan put za svagda plati (...) postane član 1. ili 2. ili 3. reda."

od tri pravilima Društva predviđena reda članstva. Zatim slijede dvije rubrike s oznakom "bilješke za", od kojih bi se prva trebala odnositi na povjerenika, a druga na člana (promjena boravišta itd.).

Prva od četiri kutije u kojoj su pohranjeni podaci o članovima s otoka Raba na sebi ima oznaku 182. U njoj nalazimo podatke za članove u razdoblju od 1908. do 1935. godine, kada je povjereništvo bilo u Biskupskom provikarijatu.

Druga, s numeričkom oznakom 21, pripada povjereništvu koje od 1913. godine u župnom uredu Barbat vodi župnik Ivo Oršić, a kasnije i njegov nasljednik Dragutin Hlača.

Od 1917. godine otvara se povjereništvo u župnom uredu Banjol, numerička oznaka kutije 19, gdje novoupisane članove bilježi župnik Pater Žica, a nakon njega, od 1928. godine i njegov nasljednik Dragutin Hlača.

Od 1918. godine djelovalo je i povjereništvo u Franjevačkom samostanu u Kamporu a vodio ga je župnik o. Ljudevit Matković.

Na posebnom obrascu popisani su članovi iz Drage Supetarske – od 1921. godine, kada je povjereništvo vodio župnik (*pop*, kako stoji u izvorniku) Dinko Vlakančić.

Kod prijepisa članstva priklonili smo se abecednom redoslijedu, dodavši u uglatim zagradama numeričku oznaku ukupnog broja članova za proučeno područje, a na kraju ističemo godinu učlanjenja.

[1] **Andrić** Ive Ivov (**1935.**);
[2] **Andrić** Josip Josipov (**1927.**);
[3] **Antešić** Milan pok[okojnog] Josipa[9] (**1917.**);
[4] **Bačić** Antun pok[ojnog] Josipa (**1911.**);
[5] **Bačić** Antun od Franje (**1917.**);
[6] **Bačić** Joso Klement Antonov (**1925.**);
[7] **Bakota** Fran, Rab (**1928.**);
[8] **Balen** Josip Antunov (**1917.**);
[9] **Barčić** Antun, polj[odjelac], Kampor [10] (**1907.**);

9 Također i na popisu članova biskupisjkoga provikarijata u Rabu, a od 1918. godine na onom u – „u Kampor 16/II 1918 br. 1033".

10 Upisan najprije 1907. godine u povjereništvu koje je djelovalo u rapskom biskupijskom provikarijatu, a kasnije, kao mještanin Kampora, 'prepisan' u novoosnovano povjereništvo sa sjedištem u tamošnjem Franjevačkom samostanu, o čemu govori i bilješka: „Kampor 16/II 1918. – br. 1033". A iz bilješke na kamporskom popisu doznajemo i za godinu smrti – 1924.: „Iz Raba ovamo. Umro vidi broj 2393/924."

[10] **Barčić** Ivan Antov (**1920.**);
[11] **Bastiančić** Branislava Antuna, Kampor[11] (**1924.**);
[12] **Belja** Bibiana rođ[ena],. Karlić [12] (**1907.**);
[13] **Blagdan** Anica pok[ojnog] Jera (**1917.**);
[14] **Blagdan** Josip Franov, Kampor (**1925.**);
[15] **Blagdan** Josip[13] Josipov (**1922.**);
[16] **Bolković** Adolf Marinov, Rab[14] (**1932.**);
[17] **Bolković** Gašpar, sudb[beni], pisar (**1907.**);
[18] **Bon** Andro, pop[15] (**1908.**);
[19] **Cok** Josipa, žena Ivana, Rab (**1931.**);
[20] **Debelić Antun** pok[ojnog] Mate (**1917.**);
[21] **Debelić** Josip, +Ivana, Kampor-Rab (**1930.**);
[22] **Debelić** Josip od Petra (**1922.**);
[23] **Debelić** Josip Štokalo Josipov, Barbat (**1935.**);
[24] **Debelić** Šime Šimin, Barbat (**1927.**);
[25] **Debelić Ivčić** Ante od Ivana (**1924.**);
[26] **Deželjin** Anica, Antova (**1917.**);
[27] **Dežel[j]in** Antun (Žuža), Kampor (**1919.**);
[28] **Deželjin** Ive Ivanov, Barbat (**1930.**);
[29] **Deželjin** Josip, Antin (**1916.**);
[30] **Deželjin** Josip, p.[okojnog] Josipa, Barbat (**1934.**);
[31] **Deželjin** Josip Josipov, Barbat (**1935.**);
[32] **Deželjin** Marija Josipova, Barbat (**1935.**);
[33] **Deželjin** Stipe Martinov, Barbat (**1935.**);
[34] **Djevojačko** društvo, Kampor (**1917.**);
[35] **Dobrilović** Tereza p.[okojnog] Petra (**1907.**);
[36] **Fafanđel** Antun Petra, D[raga] Supetarska (**1928.**);
[37] **Fafanđel** Ivan Ivana, D[raga] Supetarska (**1928.**);
[38] **Frelić** Pančić Ružarija (**1926.**);
[39] **Franjevački** samostan, Kampor[16] (**1908.**);

11 Vjerojatno zbog opaske istaknute u bilješci „nastanjena u Rabu" ime je na kamporskom popisu precrtano suhom crvenom olovkom.

12 Od 1928. godine vodi se na popisu članova u Zagrebu.

13 Napomena u bilješci: „naknadno plati članarinu".

14 Riječ je o članu I. reda, a u bilješci čitamo i da je uplatio „600 D.".

15 Nakon početnoga članstva u Rabu 1908., od 1914. godine na popisu članova u Iloviku („u Ilovik 3/XII 1914. : br. kupona 15/XII 1914.") .

16 Franjevački samostan najprije se upisao 1908. godine u povjereništvu buskupijskoga provikarijata, a od 1918. godine povjereništvo djeluje i u tom samostanu – „u Kamporu 16/X 1918. br. 1033/1918.".

[40] **Gabrić** Ivo Perov, Kampor (**1917.**);
[41] **Galzigna** Koncepta, opatica Klarisa, Rab (**1928.**);
[42] **Godinić** Stanko od Antuna (**1918.**);
[43] **Grce** Ivo Ivanov, Barbat (**1934.**);
[44] **Grce** Josip, Barbat (**1934.**);
[45] **Grce** Zvonko Androv, Barbat (**1934.**);
[46] **Guščić** Josip pok[ojnog] Josipa (**1923.**);
[47] **Guščić** Matija od Iva (**1923.**);
[48] **Guščić** Vidas Anto Barov (**1917.**);
[49] **Gvačić** Anica Petrova, Kampor (**1924.**);
[50] **Gvačić** Ivan od Josipa (**1923.**);
[51] **Gvačić** Krsto Antov (**1917.**);
[52] **Halović** Milka pok[ojnog] Frana (**1923.**);
[53] **Herenda** Anton Josipov (**1909.**);
[54] **Herenda** Vinko[17] Josipov (**1913.**);
[55] **Hlača** Don Dragutin, župnik (**1924.**);
[56] **Hlača-Brdar** Anica (**1924.**);
[57] **Ilijić** Volinić Antun od Petra (**1923.**);
[58] **Ivče** Ante (**1925.**);
[59] **Ivče** Kažimir (**1925.**);
[60] **Jadrošić** Josip, župnik, Lopar na Rabu[18] (**1931.**);
[61] **Jaška** Stjepan, D[raga] Supetarska (**1929.**);
[62] **Javoran** Josip od Petra (**1917.**);
[63] **Jureša** Frane p.[okojnog] Frana, Barbat (**1935.**);
[64] **Jureša** Frane Šimov, Barbat (**1929.**);

U kutiji s popisom članova ubilježenih u povjereništvu Franjevačkoga samostana u Kamporu čuva se i dopisnica iz 1918. godine adresirana: Slavna Uprava / Svetojeronimskoga Društva / Zagreb. Tekst na toj dopisnici, pisan perom i crnom tintom, glasi:

Slavna Upravo!

Oprostit ćete mi, ali ste pogriješili nepoznavajući naše mjesne prilike. Držim da ćeze Povjereništvo prenijeti – kako sam ja želio – na samostan i to odmah za mjesto Kampor: prvo jer je Kampor dvije ure daleko od grada Raba, a drugo što je Kampor zasebna župa sa župnikom u Samostanu, a treće što će Kampor do godinu dvije sa članovima pretećі i grad Rab. A što su neki iz Kampora već pod povjereništvom Provikarijata, to je stoga što ovdje nije bilo zauzetog župnika.

U najdubljem poštovanju
o. Ljudevit Matković
župnik
u Kamporu 10/12 1918.
ot. Rab

17 Iz bilješke doznajemo da je od 1928. godine na popisu članova u Splitu.
18 U bilješci je dopisano: „iz Baške na Krku amo 1929.".

[65] **Jureša** Rudolf Šimin, Barbat (**1930.**);
[66] **Jureša Miknić** Josip Antov, Barbat (**1933.**);
[67] **Jureša Peran** Ivan Josipov, Barbat (**1931.**);
[68] **Kaldana** Dušan Josipov, Rab (**1928.**);
[69] **Kaločira** Franjica p.[okojnog] Antuna (**1907.**);
[70] **Kaločira** Miro Josipov, Rab (**1928.**);
[71] **Kamalić** Vojno Ivanov, Rab (**1931.**);
[72] **Kandić** Mirko[19], Barbat (**1927.**);
[73] **Kaštelan** Dušan Josipov, Barbat (**1936.**);
[74] **Kaštelan** Josip Stipin (**1916.**);
[75] **Kaštelan** Josip[20], listonoša (**1927.**);
[76] **Kaštelan** Lovro Lovrov (**1930.**);
[77] **Kaštelan-Grivičić** Ante Antov, Barbat (**1929.**);
[78] **Kaštelan-Miknić** Niko Josipov (**1931.**);
[79] **Keko-Gružić** Dragica Matina, Barbat (**1929.**);
[80] **Kordić** Janić Frane p.[okojnog] Šima, Barbat (**1927.**);
[81] **Kordić** Janić Mate Petrov, Barbat (**1927.**);
[82] **Kordić** Mirko Andrijin (**1913.**)
[83] **Kurilić** Jerolim[21] od Ivana (**1915.**);
[84] **Lupić** Josip Petrov, Kampor (**1925.**);
[85] **Lupić** Marija Josipova, (**1917.**);
[86] **Lupić** Petar pok[ojnog] Petra (**1917.**);
[87] **Marčić** Živko, Rab (**1928.**);
[88] **Marijan** Franjo od Šima (**1918.**);
[89] **Marinculić** Dinko, kurat, Banjol[22] (**1907.**);
[90] **Maškarin** Ante pok[ojnog] Josipa, Kampor (**1925.**);
[91] **Matić** Anton pok[ojnog] Josipa (**1925.**);
[92] **Matrdić** Ive Ivanov, Kampor (**1925.**);
[93] **Matušan** Ivan od Bara (**1918.**);
[94] **Matušan** Josip od Josipa (**1917.**);
[95] **Matušan** Antica pok[ojnog] Joza (**1917.**);

19 Suhom crvenom olovkom precrtano te izrijekom naglašeno „ne postoji"!
20 Kao i u Kandićevu slučaju – suhom crvenom olovkom precrtano te izrijekom naglašeno „ne postoji"! Potvrdu da se radi o istoj osobi koja je na popisu članova rapskoga provikarijata nalazimo u popisu don Drage Hlača, koji uz Kaštelanovo ime ispisuje napomenu 'upisan već spreda'.
21 Na službenom obrascu Popisa članova rukom Don Dragutina Hlače 1927. godine crnom tintom prekriženo ime uz izričitu napomenu „ne postoji"!
22 *Kurat* je lokalni izraz za župnika; iz bilješke doznajemo da je od 1912. godine na popisu članova u Nerezinama.

[96] **Mikelić** Ante od Krsta (**1922.**);
[97] **Mikelić** Josip Krstov (**1926.**);
[98] **Mikelić** Krste, Kampor-Rab (**1930.**);
[99] **Miknić** Nikola Josipov, Barbat (**1927.**);
[100] **Milina** Kata[23] (**1918.**);
[101] **Miš** Frane Antov, Kampor (**1930.**);
[102] **Montan** Ante Antin (**1917.**);
[103] **Mrakovčić** dr. Antun, župnik, Rab (**1928.**);
[104] **Mrakovčić** Josip, župnik, Krk[24] (**1907.**);
[105] **Mužić** Dinko, D[raga] Supetarska (**1929.**);
[106] **Nališ** Dragutin[25] (**1908.**);
[107] **Novak** Slobodan Dujmov, Rab[26] (**1932.**);
[108] **Oršić** Ivan, dušobrižnik, Supetarska Draga[27] (**1908.**);
[109] **Pende** Josip pok[ojnog] Antuna (**1917.**);
[110] **Pende** Šime Franov (**1926.**);
[111] **Pende** Šime Josipov (**1926.**);
[112] **Pende** Frane, Banjol (**1928.**);
[113] **Pende** Šime pok[ojnog] Josipa, Banjol (**1932.**);
[114] **Peran** Ante Krstov, Barbat (**1934.**);
[115] **Peran** Josip Antin (**1927.**);
[116] **Peran** Josip, p.[okojnog] Josipa, Barbat (**1934.**);
[117] **Peran** Krsto Ivanov, Barbat (**1934.**);
[118] **Pereza** Ljubomir Antin, Rab (**1928.**);
[119] **Pereza** Petar Josipov, Rab (**1934.**);
[120] **Perić** Ante od Pera (**1918.**);
[121] **Perić** Antun Antov (**1920.**);
[122] **Perić** Franjo Franov (**1924.**);
[123] **Perkić** Fran Franov (**1932.**);

23 U bilješci čitamo „iz Knina ovamo, br. 1507 : 18/3 1918.".
24 Iz crnom tintom upisane bilješke „u Punat 17/I 1913 br. 228/1913" doznajemo da se vlč. Mrakovčić od 1913. godine vodi u popisu članova toga mjesta, koje je u svetojeronimskoj pismohrani na samom vrhu kao – Aleksandrovo.
25 Početno učlanjenje 1908. godine u Rabu „seli" se 1912. godine u Tivat („u Tivat 16/X 1912 : br. 1334/1912").
26 Ime ovog i još dvaju članova, što je neobjašnjiva zagonetka, pojavljuje se i na popisu povjereništva sa sjedištem u Dragi Supetarskoj, uz opasku „vidi Rab". Riječ je o klasiku suvremene književnosti koji je svojim djelom (naročito romanom *Mirisi, zlato i tamjan* te zbirkom novela *Izgubljeni zavičaj*) otoku Rabu podigao spomenik trajniji od mjedi.
27 Učlanjen najprije u Rabu („u Barbat 20/I 1914.")., kasnije upisan među članove u Barbatu – 'Oršić Ivo pop' „8/5 '928 iz Raba ovamo".

[124] **Petris** Antun, kurat, Mundanije (**1907.**);
[125] **Pičuljan** Stipe Petrov (**1932.**);
[126] **Plješa** Petar od Josipa Hrkić, D[raga] Supetarska (**1929.**);
[127] **Plješa** Stjepan Stipanić, D[raga] Supetarska (**1929.**);
[128] **Prčinić** Vinko p. Mata (**1930.**);
[129] **Prčinić** Kordić Mate (**1927.**);
[130] **Pučka** škola Barbat[28] (**1907.**);
[131] **Pučka** škola Lopar (**1907.**);
[132] **Pučka** škola Rab (**1907.**);
[133] **Quadranti** Mela, trgovac, Rab[29] (**1930.**);
[134] **Ribarić** Antun (Ivana) Josipov (**1917.**);
[135] **Ribarić** Božo Antunov (**1917.**);
[136] **Ribarić** Ivan od Ivana (**1923.**);
[137] **Ribarić** Pavao od Josipa (**1923.**);
[138] **Sirotković** Aleksandar, Kampor[30] (**1924.**);
[139] **Sokolić** Josip Antunov Banjol[31] (**1911.**);
[140] **Staničić** Agata Petrova, Kampor (**1924.**);
[141] **Staničić** Franjo Petrov (**1920.**);
[142] **Staničić** Ivan od Marka (**1923.**);
[143] **Staničić** Kristina od Frana (**1923.**);
[144] **Staničić** Toma Petrov (**1920.**);
[145] **Surić** Mate Ivanov[32] (**1926.**);
[146] **Sušić** Josip Šimunov, Banjol[33] (**1911.**);
[147] **Šimičić** Ante Ivanov, poljodjelac, Barbat[34] (**1912.**);
[148] **Šimičić** Ante Šimov, Barbat (**1934.**);
[149] **Šimičić** Ante Josipov (**1934.**);
[150] **Šimičić** Dragan Perov, Barbat (**1927.**);
[151] **Šimičić** Josip Josipov, (**1926.**);

28 Prema naknadnim bilješkama valja zaključiti da je nakon učlanjenja 1907. godine u povjereništvu biskupijskoga provikarijata otvoreno i povjereništvo u Barbatu 1914. godine.
29 Upisan i na kamporskoj listi članova.
30 Ime je precrtano suhom crvenom olovkom vjerojatno zbog opaske u bilješci „preselio se u Šibenik".
31 U bilješci piše „u Banjol 11/9 1917. : br. 2249"; crvenom olovkom uz ime dopisano *kovač*.
32 Suhom crvenom olovkom u bilješci razgovijetno napisano „Nepoznat".
33 Od tri opaske dvije su pisane običnom olovkom, a ističu 1912. i 1914. godinu, dok ona ispisana crvenom vjerojatno označava godinu prvog učlanjenja. Treća, pisana crnom tintom glasi: „u Banjol 11/9 1917. : br. 2249".
34 U bilješci nalazimo tri opaske. Jedna ističe: „Knjige mu poslane za 1912."; druga je vjerojatno o prijenosu među članove „u Barbat 1914.", dok se u trećoj ističe 1916. godina.

[152] **Šimičić** Josip Marko Josipov, (**1913.**);
[153] **Španjol** Franjo Barov (**1917.**);
[154] **Španjol** (Mlacović) Ive Ivanov, Kampor (**1924.**);
[155] **Španjol** Josip od Martina, Banjol (**1924.**);
[156] **Španjol** Josip, Barbat (**1931.**);
[157] **Španjol** Katica pok[ojnog] Jurja, švelja (**1918.**);
[158] **Španjol** Mate od Josipa (**1922.**);
[159] **Španjol-Pandelo** Pere Ivanov (**1927.**);
[160] **Španjol** Petar od Šima (**1917.**);
[161] **Španjol** Slavko od Iva (**1922.**);
[162] **Štokalo** Milica Josipova, Barbat (**1934.**);
[163] **Štokić** Frane Ivanov (**1914.**);
[164] **Štokić** Martin Nikolin (**1913.**);
[165] **Štokić** Milica Šimova (**1934.**);
[166] **Štokić** Zorka Nikolina, Barbat (**1934.**);
[167] **Šubić** Josip Josipov (**1917.**);
[168] **Tafarija** Anto Josipov, Kampor (**1917.**);
[169] **Tafarija** Ivo Ivov (**1917.**);
[170] **Todeschini** Vinko, akademičar (**1918.**);
[171] **Tomulić** Šime, D[raga] Supetarska (**1929.**);
[172] **Toškulo** Fanina, Barbat (**1928.**);
[173] **Travaš** Anton Ivanov, Barbat (**1927.**);
[174] **Travaš** Ive Ivanov, Barbat (**1930.**);
[175] **Travaš** Josip pok[ojnog] Andra, Barbat (**1928.**);
[176] **Travaš** Ive pok[ojnog] Josipa, Barbat (**1934.**);
[177] **Travaš** Josip Androv, Barbat (**1934.**);
[178] **Travaš** Joso Ivanov, Barbat (**1934.**);
[179] **Travaš** Mate Matov, Barbat (**1932.**);
[180] **Usmiani** Desanka Josipova[35] (**1924.**);
[181] **Usmiani** Vjekosklav Feliksov, Rab (**1935.**)
[182] **Valković** Šime, um.[irovljeni] kurat[36] (**1907.**);
[183] **Vidas** Josip (Guščić)[37] (**1919.**);
[184] **Vidas** Luka Franov (**1920.**);
[185] **Vidas** Ružić Josip Antov (**1920.**);

35 Na kamporskom popisu vodi se upisana 1924. godine, ali je boravište Kampor precrtano crvenom suhom olovkom, a u bilješci piše „nastanjena u Rabu".
36 Po tragu crvene suhe olovke doznajemo da je vlč. Valković preminuo 1913. godine.
37 Suhom crvenom olovkom dopisano „Ive Kampor".

[186] **Vlakančić** Dinko, župnik, D[raga] Supetarska (**1929.**);
[187] **Vrtodušić** Ivan Ivanov (**1926.**);
[188] **Vukušić** Slavko Luke, Rab (**1932.**);
[189] **Zahija** Petar, župnik-provikar[38] (**1907.**);
[190] **Žic** pop Pere, župnik, Banjol[39] (**1909.**);
[191] **Žigo** Ivan Petrov, Barbat (**1929.**);
[192] **Žigo** Ivo pok[ojnog] Krste (**1927.**);
[193] **Žigo** Ante Josin (**1927.**);
[194] **Žigo** Josip Josipov (**1914.**);
[195] **Žigo-Kaštelan** Milica Ivina, Barbat (**1930.**).

Umjesto zaključne riječi, ovom prigodom molimo rodbinu i nasljednike navedenih članova, ukoliko raspolažu ikakvim materijalnim tragom (pristupnica, knjiga, itd.) da je tkogod od njihovih predaka bio član svetojeronimskoga društva, neka nam se jave, pa da i to zabilježimo.

38 Osim da je postao kanonikom u Krku, na što nas upozorava trag crvene suhe olovke, iz znamenki ispisanih crnom tintom doznajemo da je to vjerojatno bilo 1928. godine.
39 Godina učlanjenja je 1909., a u bilješci čitamo „u Banjol 11/9 1917. : br. 2249". Na popisu članova novouspostavljenoga povjereništva (u Banjolu 1917. godine) suhom crvenom olovkom je precrtan, a u bilješci je istaknuto 'umro'.

Zdenka MATIJAŠ*

Zbunjen

Jesu li to ljudi ili nisu ljudi,
ako nisu ljudi, pa kakva su bića,
od kakve li hrane i od kakvog pića
žive pa su tako krvoločne ćudi.

Jesu li to ljudi ili nisu ljudi,
ako jesu ljudi, pa zašto to čine
da iz usta vatra šiklja im čim zine
koji, a zrak oko njih je leden, studi, studi.

Zbunjen sam i, eto, zanima me živo,
je li mogao Bog pogriješiti mili
pa slučajno, Njemu, Toj Velikoj Sili

omaklo se nešto u činu stvaranja
i biće mu drago stranputicom stranja,
a On vlasti nema ispraviti krivo.

* Rođena 22. 11. 1968. u Kaleniću kod Požege. U Pleternici završila osnovnu, u Požegi srednju školu, a studij razredne nastave te studij filozofije i religijskih znanosti u Zagrebu. Vjeroučiteljica djeci s teškoćama u razvoju i razredna nastavnica.
Pjesme su joj objavljivane u dječjim časopisima *Radost* i *Prvi izbor*, u *Školskim novinama*, u zbirci pjesama *Erato* 2004. te u zborniku *Došel bum v Bistricu*, Marija Bistrica, 2011.
Na Recitalu *Josip Ozimec* u Mariji Bistrici 2011. za pjesmu *Upitnik* dobila je treću nagradu u kategoriji pjesme na štokavskom narječju. (Ur.)

On i ja

Među nama dubok, duboki je jaz,
stojim na tlu, nebu misao mi leti,
s druge strane na me pogleda i prijeti
željezom oklopljen ovozemni gmaz.

Jedan drugom blizu na Zemljinoj kori
živimo živote obojica svoje
i on zna tko ja sam i ja znam tko on je,
protiv mene on se svakom kretnjom bori.

Laže na me, riče i samo me plaši
i pokatkad u tom stvarno i uspije,
ipak zadnju bitku dobio još nije

i ljut na me nekad nešto oštro baci,
svakakvog oružja njemu je u šaci,
ali čudom nekim uvijek me promaši.

Mario SOLJAČIĆ

Književni prilozi Augusta Šenoe u *Danici*, koledaru Društva sv. Jeronima

Na osnivačkoj skupštini Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima 21. kolovoza 1868. godine predsjednik Društva Tomo Gajdek oduševljeno se obratio nazočnim članovima i pozvao ih "da se prime ozbiljno posla".[1] Ubrzo su prihvaćena Pravila, a "svrha je Društva sv. Jeronima izdavati i uz jeftinu cijenu širiti pučke spisove, dobrim duhom pisane, zabavno-poučne struke".[2]

Ono što je odlučeno polako se počelo i ostvarivati zahvaljujući marljivosti vodstva Društva, na čelu s predsjednikom. Sve je počelo s *Koledarom*, koji izlazi 1869. u 3000 primjeraka, pod uredništvom Frana Ivekovića, a prethodi *Danici* i označava početak tiskanja knjiga u nakladi Društva. Iste godine izići će prva pripovijest, *Pijanac* Mijata Stojanovića, a sljedeće godine i prva *Danica – koledar i ljetopis za 1871.* godinu, u 5000 primjeraka, ponovno pod uredništvom Frana Ivekovića. Prigodom njezina izlaska pjesnik Ivan Trnski pun zanosa piše:

Ajde sada, danice,
Sve obiđi kućice (...)!
Pozdravi mi mileno
Veliko i maleno!
Gdje će sielo zasjesti,
Gdje će prelo zapresti:
Tamo sini, danice,
Teci znance, znanice,
Da nam rodu omiliš,
Zrake svuda raskriliš (...)![3]

Do kraja XIX. st. Društvo sv. Jeronima uz različite teškoće ostvaruje svoju svrhu, te se pored *Danice*, koja se tiska svake godine, objavljuju knjige vjersko-poučnog i zabavnog sadržaja, književna, povijesna djela, knjige iz različitih područja gospodarstva i dr.

1 Josip Buturac, *Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima ili sv. Ćirila i Metoda*, HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969., str. 10.
2 Isto, str. 12.
3 Ivan Trnski, *Popratnica "Danici"*, Danica za godinu 1871., Društvo sv. Jeronima, Zagreb, str. 67.

Iz godine u godinu ostvarivale su se riječi Ivana Trnskog i pučki kalendar *Danica* "rodu je omilio", tako da se od prvotnih 5000 primjeraka naklada do 1900. godine popela na 48 000. U njemu su izlazili raznovrsni tekstovi dostupni širokom čitateljstvu, a od samog početka i različiti književni tekstovi ne samo pučkih pisaca nego i važnih autora za hrvatsku književnost u drugoj polovici XIX. st.

Pripovijetka Augusta Šenoe "Kako došlo, tako prošlo"

Ova pripovijetka objavljena je u *Danici* za 1876. godinu. Šenoa je do tada objavio veći broj djela, počevši od 1870., kad u Vijencu u nastavcima izlazi roman *Zlatarovo zlato*, a potom slijede pripovijesti *Prijan Lovro*, *Lijepa Anka*, *Ilijina oporuka*, dok Matica hrvatska 1876. tiska njegovu *Antologiju pjesničtva hrvatskoga i srbskoga, narodnoga i umjetnoga.* "Sve što je napisao vrednije nastalo je između njegove 32. i 43. godine, kao plod teških napora, noćnih bdijenja, izvanredne brzine rada i težnje da ostavi što više, na svim područjima književnosti, pa makar i uz cijenu zdravlja."[4]

Pripovijetka tiskana u *Danici* objavljena je u sabranim djelima Augusta Šenoe izišlim u šesnaest knjiga od 1919. do 1932. pod uredništvom Ise Velikanovića. U tom je nizu prvi put objavljena i pripovijest *Kapetan Izailo* koja je tiskana u Vijencu 1874. godine.

U pripovijesti *Kako došlo, tako prošlo* Šenoa opisuje mlinara Martina koji će od siromašnog seljaka postati bogataš, ali nepošteno. Martin živi u skromnoj kući na zemlji koju su mu drugi darovali iz milosrđa. Jedne večeri k njemu će svratiti seljak Kranjc da se skloni od kiše i nevremena. Iz razgovora s njim Martin doznaje da on kod sebe ima novac. Iste večeri ubit će ga i zakopati ispod kreveta u svojoj kući. Nakon zločina Martin živi kao da se ništa nije dogodilo. Uskoro će popraviti kuću, izgraditi novi mlin i otvoriti gostionicu i dućan. Ljudi koji su ga poznavali kao siromašnog čovjeka zadivljeno će ga hvaliti: "Gledajte – govorahu ljudi – ta je kuća zidana na božjem blagoslovu."[5]

Iz dana u dan Martin postaje sve gori čovjek. U ostvarivanju njegovih zlih namjera pomagat će mu bilježnik Ugrinović, "čovjek rutave duše i maloga poštenja", koji je "robovao mlinaru u dobru i zlu, ali po najviše u zlu".[6]

4 Antun Barac, *August Šenoa I*, Članci i feljtoni, pjesme, pripovijesti, PSHK, knj. 39. Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1964., str. 11.
5 August Šenoa, *Karanfil s pjesnikova groba*, Prva knjiga pripovijedaka, Globus, Zagreb, 1978., str. 378.
6 Isto, str. 378.

Martin će se bogatiti na štetu seljaka i podmuklo dolaziti do njihove imovine. Dopuštao je seljacima da se kod njega zaduže, ali samo ako su imali zemlju, i tako je "sve seljake cijeloga okoliša strpao u svoju torbu".[7] U međuvremenu oženit će se Grgurinkom i dobiti sina Janka koji će postati besposličar, navikao na lagodan život i skitnju po svijetu. Zbog njegova raskalašenog života otac će ga uzdržavati zadužujući se. Zapavši u velike dugove, Martin dobiva sudsko rješenje da mora vratiti mlin i zemlju sinovima onih seljaka kojima je zemlju oduzeo. Na dan kada se to trebalo dogoditi on će zapaliti mlin, pred svima otkriti istinu o Kranjcu i baciti se na mlinski kamen. Nakon određenog vremena, na zgarištu napuštenog mlina ljudi će pronaći tijelo njegova sina.

Šenoa se tu pokazuje vrsnim pripovjedačem. Jednostavnim jezikom i bogatim rječnikom drži čitatelja u iščekivanju i napetosti vodeći ga kroz prostor i vrijeme. Glavni lik jednostavno je opisan: "Martinovo lice nije svijetu bogzna kako milo bilo, osobito te sive oči, ti šiljasti zubi, bijaše mrk, čudan svat, vazda gledao pred sebe u zemlju, nikada se nije smijao, govorio kratko, malo..."[8] Šenoa ga na najbolji način opisuje kroz njegove postupke i način života, a svi ostali likovi u pozadini su i ne mogu se dovoljno vidjeti ni upoznati od Martinove zloće. U pripovijetki je malo dijaloga, postupno se nižu motivi i scene koji prikazuju život, pokvarenost i propast glavnoga lika.

Radnja pripovijetke odvija se u doba austrougarske vlasti. Šenoa se osvrće i na to razdoblje: "Bila su to zla vremena, jer šta će nijemština čovjeku koga je Bog stvorio Hrvatom? Zašto čovjeku kratiti materinje mlijeko, svoj jezik, svoje običaje?"[9] Kroz riječi sporednoga lika Vukića koji nazdravlja vlastelinu Andraševiću Šenoa zapravo žali za neostvarenom samostalnošću i nada se boljoj budućnosti za hrvatski narod: "Ja sam, istinabog, činovnik – reče Vukić – ali sam Hrvat, i kao takav ću umrijeti. Nu mene duša boli kada gledam što Švabe od nas rade. Sve hoće oni prekrojiti na svoju. Preziru nas, grde nas, gledaju nas kao sluge, a ova zemlja kao da nije naša. Bože moj! Kad pomislim kako smo godine 1848. lijepo sanjali, a sada? – Vražja je to pravica! – zatim dignu čašu, kucnu se s vlastelinom rekav: - Bog živi sve poštene Hrvate! I, bože daj, skoro drukčije bilo!"[10]

Za ovu pripovijetku možemo reći da je poučnog značaja, a i sam autor na početku teksta kaže: "Dobro slušajte, neće vam biti kvara od toga."[11]

7 Isto, str. 380.
8 Isto, str. 374.
9 Isto, str. 379.
10 Isto, str. 380-381.
11 Isto, str. 373.

Glavna je nakana djela prikazati propast jednoga čovjeka koji je bio spreman učiniti sve da ostvari svoje interese. Vrlo je vjerojatno lik mlinara Martina stvoren po nekakvom "živom" uzor. Iz prizora u prizor Šenoa i psihološki analizira glavni lik otkrivajući njegov karakter i postupke i približujući se time realističkom govoru o siromaštvu, o bogaćenju na zločinu, o prevari, oduzimanju tuđih dobara i osobnoj tragediji. Naslov pripovijesti, "Kako došlo, tako prošlo", narodna je poslovica uz koju je Šenoa odaslao mnoge mudre poruke i pouke o životu.

"Šljivari" – pjesnička pripovijest

Posljednja su Šenoina pjesma objavljena za autorova života *Šljivari*, tiskani u *Danici* za 1881. godinu. Književno društvo sv. Jeronima ponovno će ju objaviti 1933. u knjizi *Šljivari i druge pjesme* u 20 000 primjeraka.

Šenoa je od početka svoga književnoga rada pisao pjesme, počevši još u gimnazijskim danima. "Sadržajno i formalno one su različite: domoljubne, pejsažne, ljubavne, misaone, duhovno religiozne, humoristično-satirične, a s obzirom na formu naći ćemo u njima himne, balade, romance, elegije, ode..."[12] Ako usporedimo njegove stihove sa stihovima nekih pjesnika iz toga vremena ili prije njega, možemo reći da je hrvatski stih učinio pokretljivim i živahnim. On je u prvom redu pripovjedač, no i Antun Gustav Matoš davno je ustvrdio da je Šenoa kao "stihotvorac isto tako moćan i znamenit kao romanopisac"[13]. U svoje pjesničko umijeće unio je mnogo novoga i originalnoga, a to se očituje i u njegovim *Povjesticama*, pjesničkim pripovijestima epsko-lirskog karaktera. Nadahnuće za njih pronašao je u usmenoj predaji, legendama i nekim povijesnim događajima. "Bez obzira na to jesu li one nastale na osnovi fabule iz narodne predaje ili iz povijesti, u njima uvijek izražava svoj stav, vlastita životna uvjerenja i domoljubne osjećaje."[14]

Pjesma "Šljivari" jedna je od njegovih poznatijih povjestica. On joj daje podnaslov "pučka priča", no ta priča koja se prenosila u puku otkriva nam i povijesni događaj. U prvoj polovici 13. st. Tatari su, 1241/42., prodrli u Ugarsku i Hrvatsku.[15] Nakon poraza na rijeci Šaju 11. IV. 1241. godine kralj Bela IV. bježi u Austriju, a zatim u Zagreb. Tatari kreću u

12 Miroslava Tušek, *Predgovor*, u: August Šenoa, *Izabrana djela I*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 38-39.
13 *Kristali duha*, Misli i pogledi Antuna Gustava Matoša, Školska knjiga, Zagreb, 2004., str. 571.
14 Miroslava Tušek, nav. dj., str. 40.
15 B. Krčmarić opisuje taj događaj vrlo opširno u svojoj pjesmi napisanoj u epskom desetercu: "Borba naroda hrvatskoga s Mongolima ili Tatarima g. 1242.", *Danica*, 1907., str. 186-194.

potjeru za kraljem i u svom pohodu opustošit će neke dijelove Slavonije i razoriti Zagreb. Njihova potjera nastavit će se sve do Dalmacije, gdje će se kralj skloniti.[16]

Kuga stigla kršćanski hatar,
Pukla su paklu vrata,
S istoka digo se antikrst Tatar,
Zapada hrlo se hvata:
Tisuće konja, tisuće šaka,
Kugu i zator nosi nam svaka.[17]

Šenoa pjesničkim pripovijedanjem drži čitaoca u iščekivanju. Služi se jednostavnim jezikom i najčešće upotrebljava rimovani deveterac i deseterac, postupno razvijajući poruku o hrabrosti i domišljatosti Hrvata.

Bježeći, Bela IV. dolazi u Kalnik. Građani, ponosni i neustrašivi, dočekuju kralja:

"Ne boj se, Bela, tvrdi su zidi,
Tvrdji mi smo ti ljudi,
Ne boj se, Bela, s mirom budi,
Spremi si krunu, k počinku idi,
Tu naša je zemlja, tu naše pravo,
Svetinje naše! Nek dodje djavo!"[18]

Prema legendi, kralja i njegovu vojsku u gradu pod dugotrajnom opsadom od gladi su spasili seljaci tako što su im donosili grane pune šljiva.

Vesela četa tad šljive jela,
Najviše pako sam kralj Bela,
Pa su mu, vele, slađe bile
Neg li na ražnju pečeno pile.[19]

Nakon opsade će kralj Bela sve seljake nagraditi za njihovu žrtvu i hrabrost, te će oni postati plemići, a riječ šljivar postat će u povijesno-razgovornome žargonu naziv za niže plemstvo, odnosno za one koji uživaju kraljevu zaštitu i nisu više u kmetskom odnosu.

16 Usporedi: Raukar Tomislav, *Arpadovići i Anžuvinci*, u: *Povijest Hrvata*, Prva knjiga, Srednji vijek, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 209.
17 August Šenoa, *Šljivari*, Danica – koledar i ljetopis društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1881., Društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1880., str. 65.
18 Isto, str. 66.
19 Isto, str. 67.

"Oj vi ljudi iz sela Visoka
Ljudi vi ste, momci od oka;
Hvala na hrani, hvala na sreći.
Vašim da nisam postao gostom,
Trapih se i sad nemilim postom.
Plemstvo nek svim je harnosti plaća
Vi ste odsad kraljeva braća!"
"Hvala ti kralju!" vesela oka
Rekoše ljudi iz sela Visoka:
"Malo je bilo, šačica šljiva,
Al ti je zato glava sad živa;
Nu ne zaboravi svojega brata,
Čednog šljivara plemića Hrvata."

Tako, reče sliepac mi stari,
Postaše prvi naši š l j i v a r i.[20]

Stih je u tom tekstu lepršav i nerijetko prožet humorom, a, kao i Šenoini povijesni romani, postaje "sredstvo nacionalnog odgoja i prava škola rodoljublja".[21]

Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima objavit će još neka Šenoina djela, posebno u tridesetim godinama prošloga stoljeća: *Branka* 1931., *Zlatarovo zlato*, *Barun Ivica*, *Izabrane pripovijesti* 1932., *Šljivari i druge pjesme* 1933. i *Kletva* 1968. godine, a cjelokupna njegova naklada Šenoinih djela do 1968. iznosi 51 280 primjeraka.

Književni prilozi Augusta Šenoe u *Danici* vrlo su važni za naš najstariji kalendar, svjedočeći da je *Danica* od početka izlaženja priznata i cijenjena među književnicima i u različitim kulturnim krugovima. Ona će postati način i sredstvo da književni prilozi poznatih hrvatskih autora dopru do što šire publike. Preko *Danice* do mnogih su došle različite informacije, sadržaji poučnog i zabavnog karaktera, ali i lijepa književnost, "dobrim duhom pisana".

20 Isto, str. 67.
21 Krešimir Nemec, *August Šenoa*, u: Leksikon hrvatskih pisaca, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 689.

Žalbe*

žali se nedokučiva nedokuč
da je prati rasparani par,
okrenuti kreten i kastrirana karta,
da je mrze sveobuhvatni buhohvat

žali se bogoslužna laž
da joj prijeti razgranata granata,
da joj svaki šutninožac i krivogled
predbacuje starhošir i jutrožder

žali se prezervativno uzgorje
za prenatrpani preterit, na onogled,
žale se svi i naslućuju slut,
mučnotres, jasnojezu i skupijad

u trgovini trgova zaprimljene žalbe
prolaze kroz hitrosmrt i pletizlo,
rasteretnik ih gura u neozbiljni zbilj
i sve se rastače u rumenilu uma,
a žalbe, žalbe
sve do propasti svijeta i paklene tišine
zabavljat će žute, zelene i ostale žabe

* Iz ciklusa *proljetno grgoljenje riječi.*

kiša bez pjesnika

kao da ne postoji ništa važnije
daždi kiša po gradu po asfaltu
po užurbanim grintavcima
pogrbljenim pod teretom neba
nezanimljivim zbog običnosti

pjesnika takva kiša ne zanima
on bi htio nešto veliko
nešto blistavo
nešto kolosalno
nešto antologijsko
nešto što će samo od sebe
raspjevati njegovu pjesmu

i pjesnik traži taj mudrokaz
taj uznositi glazbomet riječi
taj užareni vatrohod misli

a kiša
i ne znajući
da je ostala bez pjesnika
odlazi dalje
ljepša nego ikada

tragom munje

prepunilo me ovo vrijeme
kao da je jedino,
nezdrave riječi slušam,

ponekad stojim pogrbljen pred zidom
istim i za mučenike i za pse

raztrubljeni trubač svira mirozov,
besmislene zgode umrežuju se
u odjavne jave,
na tračnicama trača
vile krasnogleda privode nas
u udvorne dvorce,
topografija topova
pokušava biti neprimjetna,
jasnogled sve je mutniji,
strahobrat uzvisuje gluporiječ,
tajnoviti taj,
otkačeni tkač
i lažljivi ljetopisac
u snu mi već tvrde da sam
užasnik,
mučimozak
i uvrnuti vrt

prepunilo me ovo vrijeme
kao da je jedino,
na nebu
zbunjena munja traži svoje mjesto,
umrijet će prije nego što ga nađe,
a ja ipak idem njenim tragom

Joselito ili riječi su katkad prejake

Zahvaljujući muževoj struci, posljednjih dvadeset godina selimo se svijetom. Na nomadski život odavna smo navikli, čak smo razvili svojevrsnu rutinu u selidbi, od načina pakiranja stvari i prikupljanja potrebnih papira, do traženja novoga stana i organiziranja života na novoj destinaciji. Stekli smo bogato iskustvo svakodnevnog življenja na tri kontinenta i zanimljiva poznanstva s mnogim ljudima. Posljednji premještaj odveo nas je u Čile, zemlju na jugoistočnim obalama Tihog oceana.

* * *

Prva dva tjedna po dolasku u glavni grad Santiago živjeli smo u hotelu Hilton, ali smo se trudili da što prije napustimo taj umjetni raj s njegovim tipičnim hotelskim mirisima, neinventivnom dekoracijom i hladnim prostorima. Zahvaljujući odličnim agentima jedne lokalne agencije za iznajmljivanje nekretnina, ubrzo smo se odlučili za stan na devetom katu novogradnje u ekskluzivnoj četvrti Las Condes. Uselili smo u prostrani apartman od 200 kvadrata s pogledom na Kordiljere i jedan od najvećih golf-terena u Čileu. Odabrali smo stan jer su nam to preporučili iskusniji od nas. U Južnoj Americi, poučili su nas, sigurnije je živjeti pod zajedničkim krovom s drugim ljudima. Standard vam nije nimalo lošiji, ali je garancija da vas lopovi ne iznenade dok ste pod tušem ili u krevetu višestruko veća nego u privatnoj kući bez stalnog i jakog nadzora. Takvi stanovi više srednje klase obično zapremaju cijeli kat, imaju prostrane terase i balkone pune zelenila. Zgrade se redovito održavaju i čiste, okružene su rascvjetalim vrtovima, a osim vlastitog parkirališta, svaka zgrada ima i bazen, trim--centar i prostor za veće skupove i druženja. Pod stalnim su 24-satnim nadzorom kamera i *conserjea*[1]. Poslodavci odabiru marljive, savjesne, prijazne i simpatične ljude koji dolaze iz niže klase siromašnih Čileanaca indijanskog porijekla, pretežno Indijanaca Mapuche ili Kreolaca. Primanja su im sramotno niska, a vjerojatnost da zadrže posao na

1 *conserje* = kućepazitelj

tržištu rada krajnje labava. Ipak, za njih je uglavnom velika čast imati takav posao koji osigurava ugodno okruženje, respekt sunarodnjaka i pristojnu uniformu. Radno im je mjesto u ukusno opremljenim prostranim predvorjima gdje se možete opustiti u komotnim naslonjačima uživajući u umjetničkim slikama dok čekate rezultate provjere da li ste dobrodošli kod nekoga od stanara. Od conserjea se očekuje da u svakom trenutku budu pri ruci stanarima iznalaženjem odgovora na sve njihove probleme i pitanja. To je važno u sredini u kojoj ne poznajete odviše ni kulturne navike ni lokalne običaje stanovništva.

* * *

Na život u Santiagu brzo sam se privikla. Muž je po cijele dane radio pa sam uglavnom vrijeme provodila sama. Nije mi smetalo jer je grad nudio pregršt zanimljivih sadržaja i događanja. Prijateljstva smo stjecali u krugu stranaca i domaćih stručnjaka koji su surađivali s mojim suprugom i redovito smo uvečer izlazili. Pazikuće su se često izmjenjivali. Gotovo da ih nismo ni primjećivali. Sve se svodilo na pozdrav, osmijeh i pokoji komentar o vremenu.

Na tome bi vjerojatno i ostalo da jednoga dana nisam doživjela pravi pravcati potres. Teško je opisati strah koji sam tada proživjela. Upravo sam doručkovala kad sam iznenada osjetila vibriranje stropne svjetiljke i zidova. Učinilo mi se da čujem potmulu tutnjavu koja se uzdizala kičmom zgrade od dvanaest katova, ljuljajući je kao travku na vjetru. Izletjela sam iz stana bez razmišljanja zalupivši ulaznim vratima. Sve što su mi ranije govorili o tome kako bi trebalo postupati u takvim okolnostima istog sam časa zaboravila. Potrčala sam bez daha nebrojenim stepenicama u prizemlje, gdje me dočekao osmijeh na licu mladog conserjea. Bila sam preneražena. Nitko osim mene nije napustio svoj stan! Osjetila sam se posramljenom. Zar sam ja najveća kukavica?

- Señora, buenos días, jeste osjetili potres? - dočeka me staložen glas mladog muškarca.

- Strašno se treslo, - drhtala sam - priznajem da sam se preplašila. Umalo sam umrla od straha - rekoh loveći zrak.

- Nije to ništa - smješkao se conserje. Mi s time živimo iz dana u dan. Čile se trese 4000 puta godišnje, *deberian desirselo a usted*[2].

- Molim?

2 Trebali su vam to reći.

- Nisu vam pričali? O sirota señora, ne morate se plašiti. Ove zgrade bi podnijele i deset puta snažniji potres.

- Jako utješno, - procijedila sam još uvijek prilično uspuhana od trčanja niz devet katova - ali kako ću se sada vratiti u stan?

- Dizalom! - šaljivo će čovjek.

- Zalupila sam ulazna vrata. Nemam ključ. - Ispala sam glupača u njegovim očima.

- Da zovemo Vašeg supruga? - smješkao se.

- Ne, nikako! Radije ne bih. Možda bismo mogli pozvati *majordomusa*[3]. Pretpostavljam da postoji rezervni ključ negdje pohranjen?

Dok smo čekali majordomusa, conserje me mjerkao ispod oka pa se na kraju ohrabrio uputivši mi kompliment:

- Vaš je španjolski pjêvan, señora. Sviđa mi se.

- Hvala. To je španjolski kakav govore Španjolci - rekoh samouvjereno.

- Odakle ste, señora?

- Iz Hrvatske. A vi? Mislim, iz koje regije Čilea?

- Ja sam, da vam se predstavim, José Mauricio Chavez Fernandez. Moji su iz centralne regije. Zovu me Joselito.

- Drago mi je, don Joselito. Ja sam Lenka, L-e-n-k-a Bariša. Dolazim iz Hrvatske.

- A tako? Leka, dakle. Cijeli svijet poznaje vašeg Mirka Jozika, ovdje. U Čileu ima finih ljudi i vrlo uglednih Hrvata. Vidim, ovdje ste sa suprugom. Imate djece, tamo u vašoj zemlji?

- Nažalost, nemamo. Sami smo, a vi?

- Ja imam djevojčicu od 11 godina.

Začudim se: - Koliko je vama? Oprostite, izgledate kao dječarac.

- Hvala. Navršio sam dvadeset devet.

- Požurili ste dakle, s očinstvom.

- Pa da, ali to je u našem narodu normalna stvar.

- I kako se zove vaša jedinica?

- Daniza, zove se Daniza.

- O, pa to je naše, hrvatsko ime, Danica! To je, dakle, jutarnja zvijezda. Imate možda rodbine među našima?

- Ne, nemam. Ja sam Mapuche. Doista nisam znao da je to hrvatsko ime. O tome zapravo ne znam ništa, ali svidjelo se to ime mojoj gospođi. Toliko joj se svidjelo da drugo ništa nije došlo u obzir. Ovdje je jako popularno među našima.

3 šef svih kućepazitelja

Majordomus je upravo ušetao u predvorje pa smo prekinuli ovaj naš poduži razgovor. Naravno, on je imao rezervne ključeve svih stanova u zgradi. Kad sam se s njim popela na svoj kat, pred vratima me već čekala *nana*[4] koja se brinula o redu i čistoći našeg doma. I ona se slatko nasmijala kad joj je majordomus objasnio da sam od straha pred potresom izletjela iz stana kao muha bez glave.

- To je bio običan *temblor*[5], señora. Daleko je to od pravog potresa.

- Ako je to bio temblor, - rekoh rezignirano - kako tek izgleda *teremoto*? To zacijelo ne bih preživjela.

* * *

Sljedećih mjeseci, iz dana u dan, izmjenjivala sam s Joselitom srdačne pozdrave i osmijehe. Ponekad bih ga pitala o Danizi, prvenstveno stoga što mi je simpatična bila činjenica da je jedan Mapuche svome djetetu nadjenuo hrvatsko ime. Priznajem da mi je Joselito bio mnogo draži od ostalih conserjea. Bio je otvoreniji i nekako prirodniji i neposredniji. Čak se znao našaliti, a kadikad bi mi ispričao i vic.

Vrijeme je prolazilo. Približio se već i Božić. U to doba se pripremaju darovi za zaposlenike koji čiste i održavaju zgrade. Takav je u Čileu običaj. To, naravno, nikoga od stanara ne obvezuje, ali je postalo tradicijom da tako izražavaju zahvalnost onima čiji trud i skrb tijekom godine uglavnom i ne primjećuju, odnoseći se spram njih kao da su tek neophodni dio inventara. Činjenica da sam znala da Joselito ima djevojčicu i k tome hrvatskog imena na neki način me ponukala da i njoj kupim neku sitnicu. Njezin mladi otac uvijek je s puno ljubavi i ponosa pričao o njoj. Otišla sam u trgovinu s dječjom robom i brižno odabrala dvije lijepe majice i jedan higijenski set za tinejdžerice. Nije me koštalo puno, tek nekih petnaest dolara. Umotala sam to u svileni papir i dodala licitarsko srce. Ostavila sam paketić pod borom u predvorju, na hrpi s ostalim darovima.

Blagdan je došao i prošao. Jednoga jutra nije više bilo ni darova pod borom. Sve su ih odnijeli i podijelili među sobom kućepazitelji, sluškinje i vrtlar.

Joselito me dočekao naslonjen na svoj pult te mi pružio kovertu.

- To je zahvalnica, señora. Hvala Vam.

- Niste trebali. Nadam se da se Danizi darak svidio?

- O zaboga, bila je oduševljena. Od srca vam hvala!

4 kućna pomoćnica

5 Temblor je potres male amplitude, dok je teremoto potres razornih razmjera.

Namjeravala sam sići u garažu. Bila sam, kao uvijek, u prolazu, ali me mračna boja njegova glasa zaustavi.

- Oprostite, možda nije sad prikladno, ali moram vam reći da je vaš dar izazvao pozornost mojih kolega - gotovo šapćući dometnu mladi kućepazitelj. - Sad dok smo sami moram vam to reći. Bio bih vam zahvalan ako biste drugi put to izostavili. Znadete, ljudi ima svakakvih. Moglo bi vam se zamjeriti. Naši su običaji takvi – nikom ništa ili svima isto. To je ovdje zakon. Nikoga ne bi trebalo posebno istaknuti. Nadam se da ćete me razumjeti.

- O vremena, o običaji! - rekoh iznenađena njegovim riječima. - Imala sam najbolju namjeru, ali u redu, razumijem. Ako to može biti problem, drugi put to neću ponoviti.

- Ne znam kako da vam kažem, señora, mogao bih zbog takvih stvari ostati bez posla - šapnu conserje sa zabrinutim izrazom na licu.

- Bože sačuvaj, neću to više nikad ponoviti!

- Vi ste drugačiji od nas Čileanaca. Možda me ne možete razumjeti? - nastojao se ispričati za neugodnu situaciju u kojoj smo se zatekli.

Naravno da ga nisam razumjela, ali sam njegovu gestu u sebi opravdala svjesna da ga je na to mogao nagnati strah od otkaza.

Sljedećih dana otišla sam s mužem na odmor u Puerto Varas. Željeli smo se sresti oči u oči s vulkanom. Bilo je to jedno u nizu putovanja s ciljem upoznavanja čudesnih ljepota čileanske provincije. Pri povratku s puta na ulazu je stajao Joselito. Učinio mi se snužden. Sutradan, po povratku s tečaja talijanskog ponovno sam ugledala njegovo zabrinuto lice. Nije to više bio onaj isti čovjek.

- Što se dogodilo, - pitala sam - zašto ste tako žalosni?

- Ah señora, bolje me ne pitajte. Pa to se ne govori.

- Oprostite, - izustih - nisam znatiželjna, ali to što čitam iz vaših očiju ne sliči mi na vas. Nekako ste drugačiji.

- Vi ste izuzetna osoba, señora. Imate posebne sposobnosti čitanja ljudske duše. Takvih nema mnogo na svijetu, ali ipak biste trebali znati da se s vama moramo odnositi službeno i s poštovanjem.

- Nisam primijetila ništa neprimjereno s vaše strane. Hoćete reći da biste trebali biti rezervirani, da ne smijemo komunicirati?

- Ne pripadamo istom sloju, señora. Naš narod samo radi i služi. Nama nije dano da uzimamo vrijeme drugima. Takvi smo mi.

- Pardon, o čemu vi to? - pitam Joselita sad već pomalo uvrijeđena, doživjevši ovo kao uvijen prijekor na moj i na račun moga staleža. - Zar

zbog klasnih razlika? Ako smo ljudi, u čemu smo različiti? Pa dobro, Joselito, imam volje i vremena da vas saslušam, - kažem - i ja sam od krvi i mesa. I što je u tome loše ako vas pitam kako ste? Uostalom, vidim da vam nije dobro. I meni je nekad svega dosta, i ja se ponekad nekom potužim.

- Ah, señora, oprostite mi, to je duga priča, - grune odjednom Joselito uznemiren i tjeskoban - imam problema s mojom suprugom Moritom i to nema veze s mojim poslom ovdje, a ni s vama, señora. Oprostite mi, oprostite.

- Razumijem, ne brinite. Kako ste rekli da se zove vaša supruga?

- Ah, Morita, Morita, lijepa i pametna glava, ali svojeglava, señora. Uvijek hoće da bude po njezinu. Ne sluša nikoga.

- I ja sam takva, pa je razumijem.

- A ne, ne, señora, bolje da ne gubite vrijeme na mene. Mi ne bismo smjeli s vama razgovarati o privatnim stvarima.

- Don Joselito, kako mogu pomoći? Nije me briga za posljedice.

- Kako, pa znadete, mene bi mogli otpustiti, a vama se ništa neće dogoditi.

- Dakle, mogu li vam ikako pomoći, - insistirala sam - nije valjda da ne smijemo ni razgovarati?

- Ne, ne, señora, odlučio sam, ne mogu više tako. Žena me hoće napustiti - izusti tiho. - Ja ovdje po cijele dane radim, a ona je tako nezahvalna. Ubit ću je, ubit ću je. Toliko me muči - spustio je Joselito glas dok su mu suze navirale na oči.

- Izjeda vas ljubomora? Zašto vas želi ostaviti?

- Ne znam, ne znam, ali joj to neću dopustiti. Radije ću je ubiti.

- Don Joselito, kako to govorite!? To ne smijete ni pomisliti, a kamoli izreći.

- Ubit ću je, neka mi Bog oprosti, ne mogu više, señora. Kunem Vam se, ubit ću je!

- Postoje neka mjesta, ljudi, ne znam, s kojima treba razgovarati kad dođe do problema u braku. Vi ste se mladi oženili. Nema ni jednog braka bez problema i trzavica. To vam govorim iz vlastitog iskustva - pokušala sam ga umiriti.

- Pa znao sam, znao sam. Zašto sam vam uopće išta rekao? Nitko meni ne može pomoći. Vi ste drugačiji. Za nas sirotinju imate srca. Ali meni od toga nema puno koristi.

- Oprostite, nažalost, ovakve stvari doista nadilaze moje sposobnosti.

Na vratima se pojavio vrtlar. Shvatila sam da je to pravi izlaz iz neugodne situacije koju sam sama izazvala. Tako je naš razgovor naprasno

prekinut. Joselito se okrenuo prema ormariću za poštu, pretvarajući se da ondje nešto traži, a ja sam šmugnula u dizalo.

Navečer smo muž i ja otišli na prijam. Kad smo se vratili, već je drugi conserje stajao na porti.

Sutradan ujutro, u prolazu kroz predvorje, automatski provjeravam kako je Joselito, ali umjesto njega nalazim drugog domara. Možda je zamijenio turnus? Daj Bože da se u međuvremenu ohladio. Jučer je djelovao posve izbezumljen. Žao mi je njega i njegove djevojčice. Očito se nešto ružno zbiva u njegovu braku kad je s takvom žestinom prijetio da će ženu ubiti. Ovdje se to često događa – maltretiranja i ubojstva žena.

Popodne poslije plivanja konstatiram – nema ga! Sad sam se već zabrinula, ali kao usput pitam gdje je don José Mauricio? Je li slobodan ili na bolovanju? Ružne misli počele me salijetati.

Zatekao me rezak glas njegova kolege:

- Trebate ga, señora?

- Ne, ne trebam ga, nego tek tako pitam.

- Ne znam - odgovario mi je nezainteresirano. - Možda su mu otkazali. Kod nas se često mijenjaju ljudi.

To me je jako zabrinulo. Još bi mu se samo to trebalo dogoditi.

S mužem o tome ne bih mogla razgovarati jer me ne bi razumio, ali se osjećam krivom jer sam ga vidjela u situaciji kad je čovjek u stanju svašta nepromišljeno učiniti. Listam novine – stranicu po stranicu. Ništa! Zašto me muči loš predosjećaj? Ponovno silazim. Tražim od conserjea broj majordomusova telefona. Zvat ću njega – mislim – on će znati što se događa.

Majordomus se sav pretvorio u upitnik:

- A zašto ga trebate? Mogu li ja nekako pomoći? Ne, on neće doći sutra.

- A kad će?

- Pa on više neće doći, señora. Raskinuo je ugovor.

- Kako? - zaprepaštena sam. - Ali ja bih trebala s njim kontaktirati.

- Nažalost, nemam telefon, gospođo. A i da imam, ne bih vam ga smio dati.

To me dodatno opteretilo. Što se dogodilo, pitam se. Kako je bio u pravoj depresiji, nikad se ne zna. Osjećala sam se krivom što nisam odmah nešto poduzela.

Svu noć nisam oka sklopila. Sutradan sam nastavila potragu. Kućepazitelji i ostalo osoblje to su uočili pa su mi se podsmjehivali. Nije im bilo jasno zašto sam toliko navalila u potragu za običnim domarom. Ali ja

sam svoju potragu nastavila. Odlučila sam zvati čovjeka koji zapošljava radnike, pa sam s njim razgovarala.

- Trebam adresu, telefon.

- Ne mogu vam dati.

- Dobro, barem telefon.

- A zašto?

- Zato što sam mu ostala dužna.

- Kako, señora?

- Posudio mi je novac!

Vidim da mi ne vjeruje ni riječi. Kad se dogodilo da bi jedan Indijanac posudio bjelkinji novac? Kakve li gluposti!

- To možete i ovdje ostaviti. Mi ćemo se pobrinuti.

- Ne, - insistiram - moram sama to srediti. I vama ću se odužiti, gospodine, za ovu uslugu. Dobro? U ruci sam držala novčanicu od 10 dolara.

- Vidim, vi ste fina gospođa.

Napokon je popustio te je načrčkao na komad papira Joselitovu adresu. Nisam čekala ni trenutka, nego sam uhvatila prvi taksi. Mužu sam javila da sam kod zubara.

- Kamo? - pitao me taksist.

- U Puente Alto!

- Molim vas, señora. Onamo ne zalaze gospođe kao vi. Da se niste zabunili kojim slučajem?

- Nisam! Vozite me u Puente Alto, molim.

- Onda skinite vašu zlatnu ogrlicu, jer ja ne želim odgovarati za posljedice.

Utrpala sam je u torbicu.

- Imate novaca?

- Kakvo je to pitanje? Uredno ću vam platiti.

- Bolje da niste ponijeli mnogo jer vam se tamo ništa ne može garantirati.

Vožnja je trajala nekih 40 minuta. Nikako da dođemo do odredišta. Krajobraz se uvelike promijenio u odnosu na rezidencijalnu četvrt. Ulice su izgubile sjaj, nahereni i derutni kućerci nižu se u lancima formirajući mračna i zapuštena naselja, sirotinja na svakom koraku, psi lutalice i smeće – u jednoj jedinstvenoj mračnoj slici beznađa.

Konačno se taksi zaustavlja. Stao je pred trošnom prizemnicom pošaranih i izgrebenih zidova.

- Tu smo.

- Pričekajte me!

- Samo, molim, požurite. Imate pet minuta. Duže od toga ne mogu čekati - durio se vozač.

Utrčala sam u kuću. U prvoj prostoriji zateknem nekoliko starih ljudi i djece koja su se oko nečega prepirala.

- Señor Joselito? José Mauricio? Donde está?[6] - pitala sam ljude.

- Tamo! - dobacio je netko i ja uletim u prostoriju gdje na starom razvaljenom kauču zatječem Joselita i mladu ženu, gotovo djevojčicu.

- Señora, šta je, za Boga miloga? Otkud vi ovdje? - zaprepastio se conserje skočivši s kauča.

- Ja, - počeh mucati - ali, don Joselito, mislila sam...

- Señora, izgledate strašno. Što vam se dogodilo?

- Ali, don José, vi ste mene na smrt preplašili. Ono što ste govorili nije mi dalo mira. Morala sam doći. Razumijete?

- Ah señora, riječi su katkad prejake, jače od nas. Zar ste to tako ozbiljno shvatili? Evo da vam predstavim moju ljepoticu Moritu. Kao što vidite ništa joj ne fali.

Žena vrane kose i preplanule puti ustane i pruži mi ruku.

- To je ona. Oprostite! Ja je jako volim, señora. Ne morate brinuti, ništa nažao ne bih joj učinio. Prije bih sebe ubio. Vjerujte mi. Ona je moja slatka Morita morena[7]. - On žustro poljubi ženu u obraz.

- Kad ste ono nestali, otišli, više vas nema tamo pa sam mislila...

Bilo mi je neugodno. Osjećala sam se glupo u ovoj zapuštenoj i prljavoj rupi. Najradije bih da me zemlja progutala.

- Dobio sam bolji posao, señora. U tome je vic, señora. Sad radim u Palacio la Moneda, u centru. Vidite, ništa nije vječno.

- Jeste gladni? - obratila mi se Morita. - Da vas počastimo nečim. Ne možete samo tako. Imamo *humitas* i *choclo*[8]. Sama sam spremala.

- Ili malo *chiche*[9], ako želite? - dodao je Joselito, zureći u mene zbunjen i začuđen kao da pred njim stoji biće iz druge galaksije.

- Ne, ne, hvala. Žurim. Čeka me taksi.

- Ako nije otišao? Tu se oni ne zadržavaju dugo - dometnu žena zabrinuto. - Iskreno, ne znam da sam ijednoga vidjela u posljednjih godinu dana.

---

6 Gospodin Joselito? José Mauricio? Gdje je?

7 morena = tamna, crnka

8 humitas i choclo su tipična indijanska (danas čileanska nacionalna) jela.

9 Chiche je čileansko tradicionalno alkoholno piće

- Najvažnije da ste vi dobro - rekoh nakon što sam se malo pribrala.

Okrenula sam se da provjerim čeka li me još taksist. Kroz otvoreni hodnik mogla sam ga vidjeti. Još je bio ondje. Eto što radi novac.

- Hvala Bogu da je sve u redu, - rekoh - sad sam mirna. Mogu ići.

- U redu je, u redu, señora. Vidite da smo u redu. Aj, aj, señora, ispratit ću vas, - reče Joselito - señora querida, takvi kao vi ne postoje više na tom svijetu.

Treba li to značiti da mi se i on ruga kao ostali? Valjda je u pravu, jer tko bi normalan gubio vrijeme na tuđe probleme, i tko bi pametan upao u ovakvu priču?

- Da budem iskren, moju Moritu je spasila vaša riječ, señora - trgnuo me Joselito iz razmišljanja. - Eto što mogu učiniti prave riječi. Vi ste je spasili, señora. Vjerovali ili ne, vi ste je spasili. Nisam ja takva zvijer kako vam se čini. Jasno da naša Daniza treba i oca i majku. Pa sam mislio, puta madre, vaše su mi riječi pomogle da se otrijeznim.

Nisam znala što bih rekla. Poželjela sam mu sreću i ušla u taksi. Joselito je ostao stajati na vratima. Krajičkom oka zamijetila sam skladnu priliku djevojčice koja mu se pridružila obgrlivši ga oko pasa.

Nikad nikome ništa nisam rekla o svome pohodu u Puente Alto.

Put Kamenitih vrata

Ljudi hodaju strmom ulicom,
Makadamom odzvanjaju koraci
Bogatih i siromašnih, starih i mladih;
Povorka se kreće put Kamenitih vrata
Na Dušni dan.

Žurba je na molitvu,
Svi će da mole presvetu Majku,
Neki po tko zna koji put,
Drugi po prvi put.

Majke privode djecu klupi.
Sklapaju se ručice:
Misli neka im se usredotoče.
Mole.

Čudne sjene igraju po stijenama
U polutmini Kamenitih vrata;
Lica su odraslih skamenjena,
A dječje oči vide više od pukih sjena.
Dječak ustaje i odlazi.
Prekinuta je molitva.

Majka se srdi, otac se smješka;
Hladno je čekati u zimsko doba.
Nestašluk, to je sve.
I odlaze.

O, djeco nebeska, ne odbijte poslušnost,
Uzmite za ruku svoju majku, oca svoga
I vodite ih,
Dok idu strmim putem.

Pred otvorenim raljama zvijeri

Pred otvorenim raljama zvijeri
Stojimo moj prijatelj i ja:
Tko zna koji smo bili ili koji smo mogli biti
U davno doba kada je kip prvi put postavljen u dalekoj zemlji?
Jesmo li mogli biti prijatelji ili takmaci,
Istoga ili različitog staleža,
Dva kraljevića ili dva konjušara?
A činjenica je – povijesna, makar i nezabilježena –
Da su se dva dječaka igrala pod nogama strašnoga lava,
I da su žene, njihove majke, nosile u ćupovima
Vodu s izvora,
I da su im očevi bili hrabri:
U lovu na lavove dokazani pripadnici kraljevske garde.

Tko zna što se zbilo s dva dječaka, dva mladića,
Osim što su im kosti odavno istrunule;
Koja je tajna, nikada razotkrita niti jednom povjesniku,
Tajna postanka na nekom mjestu, i mnogo više puta nego jednom?
Koja je tajna ponovljenih okretaja nebeskih sfera
I ponovljenog rastenja i trošenja na ovoj Zemlji?
Koje su i kolike tajne nestale u raljama Zvijeri?

Smjernice

- Dobar dan? Jeste li vi profesorica Martina? - izađe iz slušalice nakon iritantne zvonjave s nepoznatog broja.

- Ja sam. Tko je, gdje gori, tek je osam sati? - ispalih jer sam prerano silom izvučena iz kreveta u subotnje jutro.

- Ovdje Anica. Vas je preporučila prijateljica, predavali ste njezinom sinu, a mom Marku trebaju instrukcije iz povijesti i zemljopisa.

- Da? - začudih se jer je to bio prvi slučaj da me traže zbog instrukcija.

- Što mu nije jasno? - nastavih u nevjerici.

- Ima tu svega... Može li on doći do vas?

- Može nakon vikenda.

- Može li ikako sutra?

- Ne može sutra, gospođo! Nedjelja je!

- Ali njemu treba pojasniti...

- Može ali u ponedjeljak.

- Platit ću koliko treba.

- Novac nije bitan, nedjeljom ne radim, gospođo.

- Ali, zaista...

- Ne radim nedjeljom!

- Dobro. Javit ću se u ponedjeljak.

- Može. Neka se dečko pripremi - zavrtjeh glavom.

Zar itko treba instrukcije iz povijesti i zemljopisa? Nisam se mogla načuditi. Kad sam ja išla u školu, nije bilo ni instrukcija iz matematike. Uglavnom smo na odmorima pokazivali jedni drugima, a poslije nastave išli onome tko dobro zna s brojevima. A današnja djeca... Razumijem da im treba pomoći s nekim predmetima. Nisu svi talentirani za sve. Ali povijest i zemljopis? Stvarno čudno. Zapravo, i nije čudno. Moja rodica stalno šalje kćer na instrukcije iz hrvatskog jezika. Pitala sam je zašto to čini kad djetetu i sama može objasniti što je to prezent, perfekt, aorist... A ona mi kaže: „Ko će se s tim bakćat! Nemam kad!“ No, ima vremena gledati sapunice, ispijati kave, opservirati sve što se događa u susjedstvu, familiji, gradu, svemiru...

I moja sestra već godinama sina šalje na instrukcije. Njemu je problematična matematika. Nije mi jasno kako je tako naivna. Za deset godina je malac mogao svladati neke osnove pa na njih nadograditi i nadolazeća znanja. Ne. Jednostavnije je dijete navići da mu netko drugi dešifrira gradivo. I znanje daje na kapaljku. Možda bi neke roditelje trebalo poslati na instrukcije iz odgoja.

* * *

Gospođa Anica me nazvala u ponedjeljak ujutro prije nastave i dogovorile smo se da Marko dođe k meni kući u 16 sati, premda njoj taj termin nije baš odgovarao jer je morala propustiti fitnes kako bi sina dovezla na željeno odredište. Nisam mogla dočekati da taj šestaš, koji se posvađao s datumima i glavnim gradovima, uđe u moj dnevni boravak.

- Dobar dan, ovo je Marko - Anica me upozna s plavokosim dječakom, čiji je pogled lutao tko zna kud.

- Dobar dan, uđite - uvedoh ih u stan.

- Znate, počet ću s poviješću. Marko je učio nešto, ali nije mu baš sve jasno.

- Što mu nije jasno?

- Pa, znate, on mjesec dana nije ništa čitao, a prekosutra ima kontrolni.

- Koliko lekcija nije prešao?

- Sigurno desetak.

- I vi mislite da će sve naučiti za dva dana i dobiti peticu?

- Pa, vi mu možete pomoći.

- Kako? Jedino presaditi svoj mozak u njegovu glavu?

- Ali, vi ste profesorica!

- Da! A on je trebao učiti pomalo svaki dan! Meni je jasno da on nije htio učiti.

- Znate, on ima mnogo obveza. Ide na nogomet, u crkveni zbor, volontira pri Caritasu...

- Gospođo, je li mu u životu neophodan nogomet?

- Ali on to voli!

- Voli, ali mu oduzima vrijeme. Zabranite mu nogomet dok se ne popravi. Prvo treba srediti situaciju u školi, pa tek onda ići na izvanškolske aktivnosti.

- Ali... - uzdahnu krhka plavuša i objasni mi kako je Marko vrijedno dijete, ali ne stiže učiti jer želi biti koristan na travnjaku i u zajednici. Zato

su mu se u imeniku već na početku prvog polugodišta naselile brojne jedinice.

- A zbor? Hoće li ga svećenik izbaciti ako ne dođe mjesec dana, dok ne riješi zaostatke u školi?

- Neće, ali on voli pjevati na misi.

- Neka on ide na misu – treba ići, ali neka izbaci probe za pjevače dok se ne popravi.

- Ali, on mora ići u zbor.

- Što vi, zapravo, očekujete od mene?

- Vidite, bilo bi dobro da mu vi napravite smjernice za kontrolni.

- Kako, molim?

- Pa eto... Vi mu sažmite najvažnije iz svih lekcija i neka to nauči.

- Da ja čitam njegove lekcije i napravim mu sažetak za svaku?

- To radi moja najbolja prijateljica svom sinu za sve predmete, da se on ne muči.

- Ne mogu vjerovati... Gospođo, nisam studirala da bih njegovala nečiju lijenost! Ni svojoj djeci ne pravim takvu medvjeđu uslugu! Svaki dan sami uče! Ja samo pregledam zadaću i obično ne nađem pogreške.

- Ali, platit ću vam!

- Čujte, pođite vi doma. Mislim da nemamo o čemu razgovarati.

- Ali, samo recite cijenu.

- Nema cijene. Odgajajte dijete i stvarajte mu radne navike, ako nije prekasno! - završih, dok me dječak gledao kao da govorim o rastu paprika u Makedoniji ili o obliku Gibraltarskih stijena.

- A mislila sam vas pitati i za privatnu poduku iz svih predmeta! Dala bih vam pristojnih 200 maraka da svaki dan dolazite po sat-dva i pomažete sa zadaćom.

- Molim? Šalite se? Da mu ja radim zadaću?

- Ne, prošle je godine imao jednu studenticu koja mu je pokazivala sve predmete i bila je zadovoljna novcem. Dolazila je kod nas u stan i držala po dva sata svakim danom, osim nedjelje.

- Gospođo, čistačice više zarađuju - grohotom se nasmijah.

- A vi biste više novca? Mislite, imaju firmu pa se rasipaju!

- Nisam imala pojma da imate firmu...

- Da, već dvadeset godina muževa obitelj ima firmu!

- Pa lijepo, mali će imati gdje raditi ako ne završi školu - ponovno se nasmijah.

- Dakle, ne želite ga podučavati?

- Za te novce i pod tim uvjetima – ne!
- Netko bi jedva dočekao ovakvu ponudu!
- Nađite vi nekog, slobodno! - pokazah vrata svojoj neželjenoj sugovornici. Ona sa sinom žustro istupi u haustor i izgubi se niza stepenice.

* * *

Nakon tjedan dana iz mobitela me zaskoči Aničin glas. Ispričavala se i pitala da joj preporučim neku profesoricu za instrukcije. Napomenu još da je Marko iz povijesti dobio dvicu. Ljubazno joj rekoh da je mogao dobiti i peticu, da je redovito učio. Naglasih i kako ne znam nikoga tko bi se prihvatio takvog angažmana za mizernih 200 maraka, a brižna majka mi na te riječi grubo prekide vezu. "Odlično," pomislih, "neće me više gnjaviti."

Tu sam personu skoro zaboravila. No, svijet je mali. Jednog se dana nakon podulje ispovijedi smjestih u prvi red, da se bolje mogu usredotočiti na misu i pokoru. Nakon zahvale Bogu zbog oprošćenih grijeha i Njegovih bezbrojnih novih prilika za bolje ocjene i vladanje, spazih Anicu u prvom redu preko puta. Napućenih usana žarko crvene boje pratila je svog Marka kako, ne primjećujući nikog oko sebe, nelagodom obojena lica sriče "Ima jedna duga cesta".

kućna vrata

Kućna vrata
ispreplićU tlo i nebo
nadsvođena likom
Marijinim

prosuh vezeno cvijeće

Prosuh
vezeno
cvijeće
s nošnje

budnom
Bogu
na rane

Božićni sklad

Pjev neumornih zvona
s odranske crkve
u najčistiju svjetlost
preoblikuje tmine.

Osnažena duša
uzvisuje prepuno srce
– kao božićnu jabuku –
na dlanove visine.

U naručju čempresa

Čempresi na groblju
pomno raščešljavaju
tamnozelene kose
češljevima
postanka i nestanka

U razigranoj međuigri
kišnih i sunčanih dana
postajem
rasap vode i uzlet prašine
pod stopama prolaznika
koji ni ne slute
da sam odavno postala
i latičasta sjetna melodija
upletena u dječje uvojke

i da zato neizmjerno volim
svaki svoj dan
proveden u naručju
raščešljanih čempresa.

Nebeski irisi

Dugogodišnjoj prijateljici,
karmelićanki s. Mariji Petri
od Presvete Euharistije

Bijeli nebeski irisi
rasprostranjuju se
u srebrovezima duše.

Cvatu i nadrastaju
prolaznost naših dana.

Na njihovim
vitkim stabljikama
niču srcoliki dlanovi
moje vječne prijateljice,
karmelićanke Marije Petre.

Nadahnuto čuvam
te njene dobrohotne,
peludaste misli,
pazeći na njih kao na
najdragocjenije blago.

Gledam kako
nam osmijesi rastu
u neraskidivom sužitvotu.
Slušam kako odjekuju
u nebeskim irisima.
Osjećam kako plamte
u svilenkastim
vatrama prijateljske
odanosti.

Stare boce uza zvuke violine

U početku je Zdenki bilo malo neugodno kad bi je netko spazio kako skuplja stare boce, osobito ako je to bio netko koga je poznavala. Pravila se kao da je tu sasvim slučajno i glasno razgovarala s Maksom, svojim starim čupavim mješancem. Kao slučajno su u šetnji nabasali na odbačenu bocu pa će je sada pokupiti jer šteta bi bilo da se baci.

U početku je gotovo i bilo tako. Otišla bi s Maksom od kuće kad bi Rudi počeo divljati pa bi onda hodala sa psom uz Kupu, jer obično bi to bilo rano ujutro ili kasno navečer kad ne bi bilo puno ljudi na obali, a Zdenki je to odgovaralo.

Tako je prvi put i primijetila boce. Ležale su tamo gdje ih je večer ranije mlađarija bila odbacila, jer bilo je to mjesto gdje su se mladi okupljali.

Taj prvi put nije imala nikakvu vrećicu osim one male u koju je skupljala ono što je Maks tu i tamo ispuštao u vlažnu travu u parku.

Zato je nekoliko boca stavila ispod ruke i donijela kući. Drugi dan se uhvatila kako brza prema Kupi i mjestu gdje se nadala naći nove odbačene boce. Kasnije ih je išla tražiti svaki dan.

Trebala je samo oprezno i polako hodati jer su boce ponekad bile odbačene na strminu, prema rijeci, a njene noge nisu više bile najsigurnije i višeput ju je dok se pozorno spuštala niza strminu oštra bol u kuku natjerala da stane. Maks, koji je sve vrijeme hodao uz nju, stao bi na njen uzdah i zabrinuto joj se zagledao u lice.

Taj put našla je čak i nekoliko punih, neotvorenih boca vina i piva, a onda se sjetila da je bio vikend i da je policija vjerojatno opet na nečiji zahtjev došla i rastjerala glasnu mladež, koja je u brzini za sobom ostavila nepopijeno piće.

Pune je boce stavila u vrećicu zajedno s praznima (sad je uvijek nosila vrećicu, ponekad i dvije), a kad je došla kući pune je boce sakrila iza kutija s brašnom u špajzi kako ih Rudi ne bi mogao naći. Prazne je stavila u veliku crnu vreću isto tako skrivenu u kutu špajze, jer se Rudi ljutio kad je saznao da ona skuplja stare boce.

Iako je Zdenka cijeli život provela kod kuće i nije iskusila prevelika uzbuđenja, osim onih ratnih koje se zajedno s Rudijem trudila zaboraviti,

nije mogla ni sanjati da bi joj to skupljanje odbačenih boca toliko moglo promijeniti život.

Za svaku praznu bocu dobivala je pedeset lipa i začudila se kad je nakon mjesec dana u šparkasici imala dvjesto pedeset kuna.

Dugo već nije imala toliko novca "sa strane". Rudijeva je mirovina bila manja od dvije tisuće kuna i kad bi poplaćali režije gotovo ništa nije ostalo. Bila je sretna što su djeca odrasla i imaju svoje živote, pa su se njih dvoje snalazili kako su samo oni znali.

Nekada, kad je Rudi bio majstor koji je znao popraviti svaki stroj, bilo je lakše, uvijek je bilo novca, ali onda je došao prokleti rat i od mirnog čovjeka Rudija učinio osobu koju Zdenka nije mogla prepoznati.

Kad je rat konačno završio, a Rudi se razbolio na živcima i počeo piti, Zdenka se tješila što su svi njeni iz rata iznijeli žive glave i imovinu i mislila je kako je Rudijevo stanje privremeno.

Međutim, on je svakoga dana tonuo sve dublje, udaljavao se od nje i od svih koje je poznavao, i mada uglavnom nije izlazio iz kuće činilo se da je miljama daleko.

Zdenka je uvijek znala kad će početi njegovi izljevi očaja i bijesa. Razgovarali bi, recimo, najnormalnije o bilo kojoj običnoj stvari ili događaju, kad bi se on počeo vrpoljiti i na čelu bi mu izbile krupne graške znoja. Daljnji je scenarij obično išao u nekoliko pravaca, ovisno o prilici. Ili se pošao tuširati a nije mogao naći potkošulju, ili je Zdenka maknula sa stola pepeljaru kako bi je oprala a on nije imao kamo otresti pepeo, ili je u stanu odjednom bilo prevruće, a Zdenka je bila kriva za to.

Tako bi započinjalo, a sljedeći korak bilo je otvaranje frižidera, u kojem je uvijek moralo biti piva, ili pak, u dnevnom boravku, otvaranje regala, na čijim vratima nije bilo stakla (posljedica jedne ranije ljutnje), kako bi odande izvadio bocu žestokog pića.

U početku je alkohol na Rudija djelovao umirujuće, pa mu je Zdenka i sama ponekad znala donijeti na stol bocu s pivom kad bi vidjela da se znoji.

Međutim, s vremenom, alkohol je povećavao njegovu agresivnost i trebalo je sve više boca piva kako bi se primirio i zaspao.

U snu je često vikao, ponekad plakao i dozivao ratne drugove za koje je Zdenka pretpostavljala da su poginuli jer nije želio o tome pričati, a jednom se digao i počeo bez razloga razbijati stolice po stanu. Usred noći. Zdenka je šutjela i osluškivala kad će susjedi doći na vrata ili pozvati policiju. Međutim, to se nije dogodilo, i ona se pitala sjećaju li se to

susjedi onog mirnog čovjeka Rudija od prije rata pa mu sada sve toleriraju ili žale nju.

Bilo kako bilo, nakon nekog vremena Zdenka je prešla spavati u dnevni boravak, jer je Rudijeve noćne more bilo sve teže podnositi.

Ponekad je mislila da bi poludjela da joj nije Maksa. Ovako je uvijek imala izgovor da izađe, udahne zraka, pa makar to bio i ovaj sisački zagađeni, i udahne mira.

Najviše je voljela hodati ulicama uz Kupu, Lađarskom, ili s druge strane mosta, Vrbinom. Ne zna se koja je ulica ljepša, s lijepim kućama od kojih su neke stare i više od stotinu godina, ali imaju lijepe, obnovljene fasade i vrtove prepune cvijeća.

Na tim svojim ranojutarnjim i kasnovečernjim obilascima Zdenka je mnogo toga čula i uočila.

Iza prozora lijepe prizemnice s fasadom boje višnje uvijek su se svađali muškarac i žena. Muškarac je govorio tiho, razgovijetno i pomirujuće ali žena je vikala visokim, ljutitim glasom, ponavljajući dvaput kraj svake rečenice kao da želi naglasiti važnost i ispravnost onoga što govori.

Zdenka nikada nije prisluškivala, nego je nastavljala svojim putem, a glasovi su postajali sve tiši dok se ne bi izgubili u drugim šumovima i u brujanju motora automobila koji su tuda prolazili.

Ponekad je pomislila kako ni drugi ljudi ne žive u idealnom skladu, ali nije u tome nalazila utjehe, a još manje ju je radovalo. To nimalo nije pomagalo njoj i njenoj situaciji.

U dvorištu jedne kuće u Vrbini velika doga čokoladne boje svaki put bi ljutito lajala kad bi Zdenka prolazila s Maksom, ali Maks je, iako mješanac, bio pametan pas i nije na to iskazivanje nadmoći uopće obraćao pažnju.

Jedne večeri dok je u potrazi za bocama podizala poklopac jednog od dva velika metalna kontejnera, a Maks njuškao uokolo za tragovima drugih pasa i tražio mjesto gdje će obaviti nuždu, iz kuće pored koje su stajali kontejneri dopro je zvuk koji je Zdenku natjerao da već podignutu praznu bocu od mineralne vode spusti natrag u kontejner i zastane osluškujući.

Bio je to zvuk violine, tako čist, tako uzbudljiv, tako bolan da su Zdenki istog trena, neočekivano i nenajavljeno potekle suze. Prve suze u mnogo godina, jer još od rata i vremena kad se Rudi počeo mijenjati nije mogla plakati.

Sad kad je prvo iznenađenje prošlo i kad je shvatila da tamo iza gustih zavjesa netko svira violinu, zastala je i gledala u prozor.

Zvukovi su se rađali i dalje, jedan ljepši od drugog, penjali se nekamo u visinu, do neslućenih visina moglo bi se reći, i bili su tako tužni da se Zdenki učinilo kako će joj srce pući.

Maks, koji ni inače nije podnosio visoke tonove, nakrivio je svoju čupavu glavu na jednu stranu i napeto slušao, potiho cvileći.

U blizini je bila klupa, pa je Zdenka sjela na nju držeći u ruci vreću s praznim bocama.

Negdje u blizini cvala je lipa i miris njenih cvjetova miješao se sa zvucima violine u nešto neopisivo lijepo i ugodno, ali i bolno u isti mah.

Zdenka je malo znala o glazbi, posebno onoj klasičnoj, ali je znala lijepo pjevati i nekad, prije rata pjevala je u crkvenom zboru.

Sjedila je tako zagledana u taj prozor iza kojeg je dopirao zvuk violine i sjetila se priče koju je davno pročitala, one o slavuju i ruži i o mladiću koji je silno volio princezu, ali je bio siromašan i ona ga nije mogla voljeti.

Zavoljela bi ga bila možda jedino da joj je donio najljepšu crvenu ružu na svijetu. Ali bila je jesen i nigdje više nije bilo crvenih ruža, bilo je još samo nekoliko žutih i bijelih, ali to nije bilo to. Onda je mladićevo jadikovanje čuo slavuj i zamolio jednu ružu za savjet kako da pomognu tom mladom stvorenju, a ruža je rekla da će postati crvenom ako si slavuj u trenutku svog najljepšeg pjevanja probode srce na ružin trn. On je to i učinio, i potom izdahnuo, a mladić je odnio princezi najljepšu crvenu ružu na svijetu. Ohola ju je pak princeza odbacila jer već joj se sviđao drugi mladić i imala je drugu želju, jer oni koji imaju sve uvijek imaju neke nove, teško ostvarive želje.

Zdenka se nije više sjećala tko je napisao tu tužnu priču, ali razmišljala je o njoj sada dok je slušala zvuk violine koji se razlijegao kroz vrtove te ljetne večeri uz Kupu.

Dugo je tako sjedila s crnom plastičnom vrećom u kojoj su bile prazne boce od sokova, sirupa i mineralne vode. Sjedila je još uvijek nepomična i onda kad je glazba utihnula, a mjesec je izronio iznad rafinerijskih dimnjaka.

Sve vrijeme Maks je nepomično sjedio uz nju, a niz lice su joj neprestance tekle suze.

Kad je napokon ustala, osjetila je ogromno olakšanje. Dok je polako hodala prema svom stanu, parkom uz fontanu, u ušima su joj još odzvanjali milozvučni tonovi violine.

Ugurala je vreću s bocama u kut špajze, iza usisavača i metlice za brisanje prašine. Obrisala je nos i otišla u kupaonicu oprati ruke.

Maks se uznemireno vrtio po predsoblju pa mu je otvorila vrata spavaće sobe gdje je Rudi obično nalakćen u krevetu gledao televiziju.

Ovaj put je ležao u nekako neprirodnom položaju, oči su mu bile zatvorene, usta otvorena, a lijeva je ruka visjela do poda.

Zdenka se spotakla u žurbi da što prije dođe do kreveta, a iz grla joj se oteo uzdah straha. Uhvatila ga je za ruku i podigla je, bila je topla. Uto Rudi otvori oči, a do Zdenke dopre poznati opori miris alkohola. Odahnula je.

Rudi ju je pogledao, malo sline bilo mu je u kutu usana, i upitao je glasom promuklim od alkohola:

- Što ti je, što plačeš? Jesi li luda? I gdje si do sada? Vrag odnio i tebe i te boce.

- Slušala sam simfoniju. Tamo kod Kupe, u Vrbini.

- Kakvu simfoniju? Što ti je, ženo?

- Da samo znaš kako je divno netko svirao violinu. To je sigurno bila neka simfonija, možda ruska ili mađarska, tako nešto lijepo nisam još nikada čula.

- Zar se simfonije izvode na violinama? Hoćeš reći da je dovoljna violina? Ja sam mislio da za to treba imati klavir. I one nekakve klarinete i fagote, kako li se ono sve zovu.

Pritom je podrignuo, okrenuo se zidu, ugasio televizor i ponadao se da će možda prospavati noć.

Zdenka je pak otišla prebrojavati boce, računajući koliko ih još mora skupiti kako bi kupila Rudiju to kućno kino koje si je toliko želio, kad ga već nije mogla nagovoriti da izađe iz kuće i uvjeriti da mu vani ne prijeti više nikakva opasnost.

Sve vrijeme u ušima su joj odzvanjali zvuci violine.

Pucanj u nedjeljno jutro

Stajao je snužden
tražeći spas,
u sutonu zimskog dana
nadomak seoskih
domova toplih,
stasa vučjeg
neostarjeli pas.

Srce je moje
u tren zadobio,
netom sam ga ugledao
i vidio kako
sav ispaćen
cvili i drhti
na olujnoj, ledenoj kiši.

Ali, kada sam mu
bliže prići htio,
bezglavo bi pobjegao
valjda, batinama gadnim
prestrašen otprije.
Potom bi se opet,
odnekuda, na vidiku
brzo pojavio,
kao da je čarolijom
iz zemlje izronio.
I dobrano me namučio
dok se ohrabrio
tik uz mene
stati nije.

Od grla sam
svoga krao,
da bih njemu, krišom,
još gladnijem dao.
I nimalo mi
nije bilo žao,
jer je i on meni
na svoj način
nesebično uzvraćao.

No, trenutci
zajedničke sreće
poput vihora su prohujali.
Za to su se
zdušno pobrinuli ljudi,
oni od kojih
takvo što
ni u snu
očekivao ne bih.

U kobno, nedjeljno
proljetno jutro,
kao grom
iz vedra neba,
pucanj puške ubojite
rasparao je tišinu
krajolikom, još usnulim.

Skoro istodobno
čuvši prepoznatljiv skvik,
zaprepašten i cijelim
tijelom protrnuvši

i sam kriknuo sam
i briznuo u plač.

Evo i sada
u odmaklo vrijeme,
od pomisli same
na nesretan događaj,
u grudima mojim
razbudi se bolan osjećaj.
I lakše bi mi bilo,
ili tako čini mi se,
kad bih znao
što je kukavan učinio,
osim što je i odviše
za ljudima žudio
i prognanik bio?

Najnovija svetojeronimska izdanja

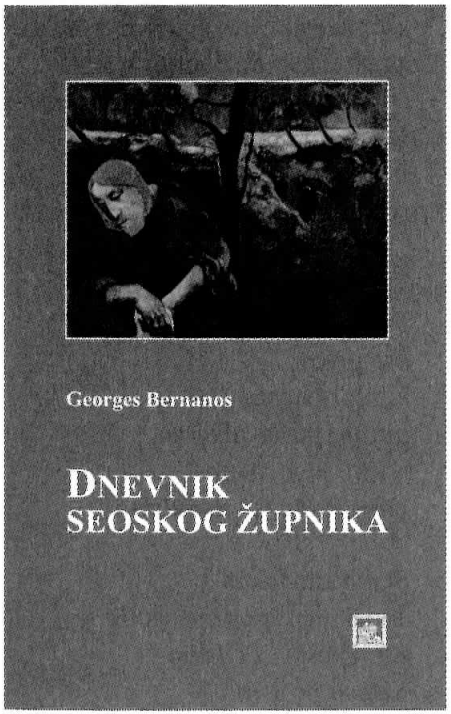

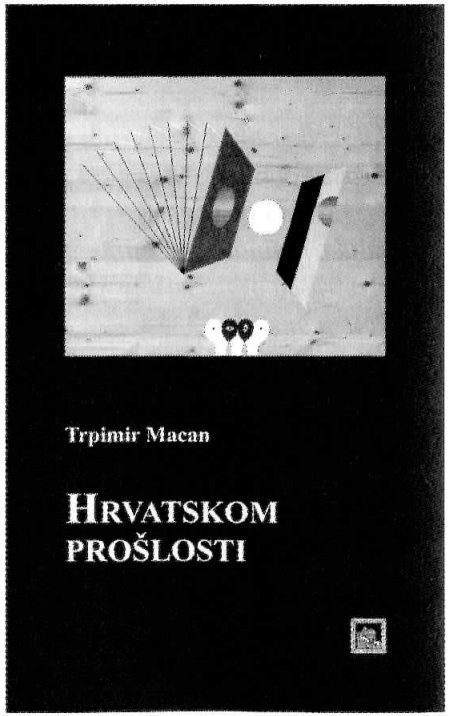

Josip MATOTA

Makančevo promišljanje hrvatskog seljačkog pokreta, hrvatskog pitanja i demokracije 1923. – 1940.

(Nastavak i dovršetak)

Ličnost, država i nacija

Makanec naglašava da "ličnost nije prirodni faktum", prema tome ne radi se o urođenom i naslijeđenom svojstvu, nego o realizaciji teškoga i mnogima nedostižnog zadatka. Ona je rezultat napora čovjekove "slobodne volje, orijentirane prema prirodi superiornom duhu", a nastaje kad se pretpostavlja viša nižoj vrijednosti, odnosno kad "svoju dušu podređujemo nekoj određenoj duhovnoj vrijednosti i stavljamo se u njenu službu". Snaga ličnosti ovisi o sposobnosti čovjeka "da vlada nad svojim raznovrsnim impulsima i nad utjecajima, što dolaze iz vana". Tako je ličnost "muka i borba" popraćena odricanjem, čak i asketizmom, "ali zato u njoj i leži najviše dostojanstvo čovjekovo". Kao "natprirodna pojava", ona nastaje iz čovjekove slobode i unutarnje duhovne snage te otpora "pukoj prirodi". Pozivajući se na sv. Pavla, Makanec vidi Božji zakon u čovjeku i čovjekovu smislenu samooptužbu pred njim. Čovjeka osjećaj odgovornosti za vlastita djela dovodi do pokazatelja njihove vrijednosti, a taj je pokazatelj njegova savjest. Vrijednosno ona je "najviši sloj naše duševnosti", a uz to je "vrhovni moralni sudac svemu, što se događa u nama i oko nas" i "u njeno su ime ustajali duhovni heroji i protiv najmoćnijih cezara". Prema tome pretpostavke su postojanja ličnosti savjest i slobodna volja i na njima počiva unutarnje ljudsko dostojanstvo, pa i tragika.[1]

No u svijetu je pravilno shvaćanje i ostvarenje ličnosti ugroženo, a opasnost je koja mu prijeti "materijalistička interpretacija zbilje" – prvenstveno marksizam i biologizam, kojega je najveći predstavnik Friedrich Nietzsche.[2]

Marksisti materiju smatraju jedinom pravom realnošću, a sve ostalo za njih je nadgradnja. Prema Makančevoj interpretaciji Karlu Marxu "idealno je tek transformacija materijalnog, koja se vrši u ljudskoj glavi", a čovjek je "kao psihička činjenica tek refleks materijalnih procesa, koji se

odigravaju u glavi". Kako je to materijalno podređeno istim zakonima koji vrijede za vanjsku stvarnost, u duši nema prave realnosti kao što su odgovornost za vlastita djela i kajanje, nego su to "produkti naivnih iluzija i nenaučenog primitivizma". Tako je duhovni život ljudi "popratna pojava materijalnih procesa", a čovjek je "tek marioneta prirodnih zakona". Iz toga Makanec izvodi zaključak: "Po marksističkom gledištu sasvim je pogrešno gledati na povijest i društveni život kao na neku stvarnost, u kojoj se realiziraju vrijednosti, jer se na prirodoznanstveni način ne mogu shvatiti. Nije po tom gledištu čovjek izvršni organ višega svijeta, što ga nosi u dubini svoje duše, on u prirodi nema neke naročite važnosti i prema tome nema prava ni na kakav izuzetni položaj u njoj."[3]

Najzad – Makanec ukazuje na ono što smatra najstrahovitijim u marksističkom pogledu na svijet, a to je vjerovanje u "apsolutnu nadmoć tvari nad duhom", koje je najveća opasnost za "unutrašnjost čovjekovu, a s njome i za kulturu uopće".[4]

Marksističku tvrdnju o "besklasnom društvu kao završnoj fazi povijesti, u kojoj će čovječanstvo naći svoju konačnu sreću i mir" smatrao je neizmjerno naivnom i plitkom.[5]

Iako sagledava njezinu jednostranost i zablude, prema Marxovoj ekonomskoj teoriji Makanec se odnosi "s dužnim respektom" jer je korisno utjecala na ekonomsku znanost. Zbog izrazitih zabluda takvo značenje nema Marxova "teorija historijskog zbivanja", koja je, doduše, ukazala na čimbenike koji stvarno u povijesti djeluju, ali oni nemaju jedini odlučujuću ulogu, kako smatraju marksisti. Makanec je osjetio potrebu da se "dijalektički materijalizam demaskira", da se upozori na njegovu "zaostalost u shvaćanju vanjskog svijeta", "neizrađenost i primitivnost njegovih osnovnih pojmova", kao i na njegovo neosnovano pozivanje na prirodne znanosti.[6] Odbacujući svaki materijalistički monizam, naglasio je: "Baš u faktu, da je čovjek razapet između duha i prirode leži njegova tragika i njegova vrijednost, u tome baš leži njegovo čovještvo. Ne vidjeti to, znači ne moći razumjeti čovjeka." Tako čovjek pripada "carstvu prirode i carstvu duha".[7]

Pod biologizmom Makanec razumijeva pristup prema kojemu u "životu i njegovoj snazi treba gledati najvišu vrijednost". Biologističko shvaćanje nije znanstveno, već neposredno intuitivno usmjereno. Nietzsche naučava što je dobro i što je štetnije od svakoga poroka: prvo nalazi u svemu "što osjećaj moći, volju za moći i moć samu u čovjeku uzvisuje", a drugo u samilosti "prema neuspjelima i slabima", tj. u kršćanstvu.

Razlikujući se od čisto materijalističkog shvaćanja čovjekova realiteta, biologizam kakav je zastupao F. Nietzsche daje u životinja prednost duševnim pred tjelesnim čimbenicima. Među životinjama Oswald Spengler kao nadmoćnu vrstu ističe one koji ubijaju, dakle mesoždere, zvijeri. Njegovu konstataciju da je čovjek zvijer i da mu to daje "visoku vrijednost" Makanec je nazvao brutalnom i ciničnom, a zatim je naglasio da se čovjeku mora priznati "nadbiološka stvarnost", zvijer "ne može biti ličnost". Nastojanje da se među ljudima i narodima uspostavi objektivna pravda Spengler je smatrao demokratskom besmislicom. U povijesti ne nalazi više smisao te je ona obilježena slavom pobjednika i patnjama poraženih. Pokretačka snaga u njoj jest volja za moći. Jači nošeni voljom za moći pobjeđuju demokratski idealizam koji više cijeni pravdu od volje za moći i vjeruje u neki cilj povijesti. Biologijski gledano, borbe država i naroda jedino su radi "moći i nadmoći", kao "borba termita ili čopora vukova", i bez ikakvih su drugih vrijednosti. Takvo gledište, priznajući kao vrijednost samo ono što služi "povećanju moći određene grupe", nije prihvatljivo duhovnoj ličnosti. No fanatički zagovornici moći nastoje uništiti sve "koji stalno ukazuju na vrijednosti, što stoje iznad svake svjetovne moći, i kojima ta moć treba da se pokloni". Oni odbacuju humanističke težnje, ne shvaćaju i ne poštuju duhovnu ličnost. Uza sve to i dalje će postojati ljudi koji nisu bezuvjetno podložni zemaljskim gospodarima, "nego samo vječnoj istini i pravdi, koja jedina može čovjekovu životu podati viši smisao". Takav duhovni čovjek nehumanom je biologizmu "beskorisni sanjar" i "neizlječivi luđak" te može biti "opasan po temeljne dogme militarističkog imperijalizma i zato ga valja nemilosrdno uništiti". Najzad Makanec konstatira: "U stvari duhovni je čovjek nenadomjestivi stvaralac kulture i od njegove sudbine zavisi unutarnji uspon ili pad čovječanstva."[8]

Radi svladavanja sve težih zadataka ličnost se stalno razvija i njezina je povijest obilježena čovjekovim "pobjedama nad samim sobom", ispunjena žrtvama čovjeka radi vrijednosti "kojoj je slobodnom odlukom posvetio svoj život". Radi se o povijesti njegova "stalnog i neizbježivog opredjeljivanja prema osnovnim problemima, koji mu se nameću". Takva dinamika ličnosti daje joj "supstancijalni rast", uspon i povećava vrijednosni sadržaj. Sve promjene koje su sastavni dio ličnosti moraju biti povezane nadređenim smislom.[9]

Uz doktrine na koje se kritički osvrnuo, Makanec upozorava i na praktične opasnosti koje su zapreka ostvarenju ličnosti. Uvjetovana sve većom racionalizacijom života, razvila se mehanizacija rada u industrij-

skoj proizvodnji, sve je brži tempo života i čovjek je izložen utjecajima kojima se ne može oduprijeti.[10]

Promišljanje o ličnosti, među ostalim, dovelo je Makanca do zauzimanja stava prema suvremenim totalitarizmima, u kojima vidi fanatično napadanje na pravo ličnosti da se slobodno oprdjeljuje. Naime politički i socijalni problemi nagomilani u slobodi nastojali su se riješiti intervencijom državne sile i zbog toga su nastale lijevo i desno usmjerene totalitarne države. Bez duhovne supstancije poput Crkve u srednjem vijeku te bez autoriteta u socijalno-političkom poretku, kad su sve vrijednosti ugrožene skeptičnošću i kritikom, državna sila uspostavlja "autoritet". Lenjinu, njegovim sljedbenicima, ali i desničarskim diktatorima država služi kao sredstvo i za uništenje političkih protivnika. Uspostavljanju reda i stabilnosti krutošću državne moći "cijena je strahovita", jer "ljudi ne smiju više postaviti pitanje o smislu" te politike, o tome kamo ona vodi i "ne smiju se više služiti pravom umom obdarenih bića", jedino su slobodni u izboru "kako će najbolje izvršiti primljene naredbe". Državna vlast odlučuje kako treba gledati na stvari, a pojedincu je onemogućeno da procjenjuje događaje i objektivno sagledava postojeće stanje. Makanec ocrtava jedno od bitnih obilježja totalitarizma: "Dok je stari apsolutizam bio zadovoljan vanjskom poslušnošću podanika, suvremeni totalitarizam hoće njihovu dušu, te je uveo pored izvanjskoga i filozofijski teror: hoće da prodre i u najintimniju misao čovjekovu, u njegove najskrivenije osjećaje, on mu servira čitav svijet u nekom posebnom osvjetljenju i hoće da mu modelira dušu po nekom unaprijed utvrđenom tipu."[11]

Ako postoji sloboda ličnosti, mnogi smatraju da nije moguće riješiti krupne probleme kao što su racionalna organizacija života, prehrana pučanstva, zapošljavanje masa te "formiranje jasne i jedinstvene nacionalne volje kraj anarhije vrijednosti". No kad se predviđa budućnost, valja računati i s neočekivanim obratom. Onima koji uviđaju potrebu da "čovjek ostane čovjekom", a "njegov svijet" ne ostane bez "svojih najviših vrijednosti" ostaje "dijalektička utjeha: svaki organizirani red stvara u svom vlastitom krilu klice svoje propasti". Uspije li komunistički totalitarizam masama osigurati dostojan život, s kraćim radnim vremenom i više slobodnog vremena, slomit će se nasilništvo "svemoćnoga kolektiva nad pojedincem i njegovom ličnom savješću" jer će čovjek iz te mase osjetiti da je "više nego puka funkcija kolektiva". Talijanski fašizam i njemački nacionalsocijalizam postavili su si "nacionalne zadatke" i ako ih u cijelosti uspiju riješiti, postajat će sve više "smetnjom daljega razvoja" jer će se

u čovjeka nakon duge podređenosti javiti potreba za slobodom, polazeći od načela "nesmetanog razvoja svih nacionalnih energija". Upravo u ime toga načela fašizam je "pogazio slobodu pojedinca".[12]

Makanec pretpostavlja da će si neki narodi borbom vratiti onu slobodu koje su se odrekli u teškim okolnostima. Bit će "teških kriza i nevolja", ali valja vjerovati "da će doći vremena, kad će se cijeniti sretnima oni narodi, koji ni u najgorčim krizama nisu napuštali zastavu slobode".[13]

* * *

Društvom smatra zajednicu u kojoj ljudi nisu primorani nekom mehaničkom silom na određeni red, dok je u državi red nametnut fizičkom silom onim ljudima koji mu se dobrovoljno ne pokoravaju. Individualistička teorija države vidi u njoj materijalnu i duhovnu korist za pojedinca, klasna je ne opravdava i teži njezinu ukidanju, a univerzalistička je opravdava kao sredstvo za razvoj i usavršavanje nacionalnog kolektiviteta.[14]

U Macchiavellijevu nauku o državi i njezinu postanku glavnu ulogu ima herojska osoba – apsolutni vladar, ali tada se uz kršćanski javlja, kao stvarna snaga, i politički moral koji su mnogi smatrali carstvom sotoninim. Takva država treba jačati pojedinca. I Thomas Hobbes pobornik je apsolutizma, ali radi općeg mira među ljudima, koji su se, napuštajući prirodno stanje, radi udobnosti u državi odrekli slobode. No ta je Hobbesova konstrukcija države, konstatira Makanec, bez "životne topline", ne može se voljeti i ne oduševljava, osim toga nema idealne vrednote i nema temelj za "trajne i solidne veze među ljudima".[15]

Makanec drži da je John Locke "intelektualni začetnik moderne demokratske misli". Locke se suprotstavlja Hobbesovu nauku o vučjim odnosima među ljudima u prirodnom stanju, kada nije bilo države. Kao biće obdareno umom, čovjek ima neotuđiva prirodna prava koja ne smije nitko kršiti. Stvaranjem države ljudi nisu svu vlast predali jednom čovjeku. Vlast se može organizirati samo uza slobodan pristanak ljudi. Država stvara uvjete za miran društveni život i obranu od vanjske opasnosti i radi toga su se ljudi spremni podrediti većinskoj volji. Načelno, vlast proistječe iz naroda. Temelj je države zakonodavna vlast ograničena prirodnim pravom čovjeka: poštivanjem njegove osobe i imovine koju je stekao vlastitim radom. Izvršna vlast primjenjuje zakone i prati njihovo provođenje u praksi. Kao najviši organ izvršne vlasti, kralj ne smije ometati rad zakonodavne vlasti. Ako to ipak čini, znači da je narodu objavio rat

i narod ima legitimno pravo na otpor. Kršenjem zakona, vladanjem na štetu općega dobra i prirodnih prava građana te djelovanjem samo iz koristoljublja i vlastoljublja vladar postaje tiranin – neprijatelj naroda kojeg narod oružanom silom – revolucijom treba srušiti s vlasti.[16]

Montesquieu je, prema Makančevu mišljenju, manje od Lockea sklon korjenitim promjenama i njegove interpretacije bliske su realitetu. Iako je relativni konzervativac, "njegovo srce kuca za demokraciju" jer ona omogućava veću slobodu i sigurnost građana, ali uz uvjet da se u narodu očuva politička krepost koja je životni princip demokracije. Despocija je najgori oblik vladavine jer u njoj ne postoje zakonska ograničenja, a temelji se "na strahu i neznanju". Zloupotreba vlasti od strane pojedinca ili korporacije može se spriječiti diobom vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu. Zakonodavnu vlast narod može vršiti izborom svojih predstavnika tako da u njoj bude zastupljen svaki grad i kotar. Iako najbolji oblik vladavine, demokracija može biti ugrožena ako se narod ne pokorava svojoj vlasti, jer to mogu za svoju korist zloupotrijebiti "nedostojni demagozi", od kojih će jedan uspostaviti despotizam.[17]

Historijsku naivnost u Hobbesa i Lockea Makanec nalazi u njihovu pristupu povijesnom postanku države, koji tumače polazeći od vlastitih teorija, dok se Montesquieu više oslanja na povijesne činjenice te je bliži stvarnosti i iskustvu. No J. J. Rousseau u *Društvenom ugovoru* potpuna je suprotnost: nije uzimao u obzir činjenično stanje i nije tumačio postanak države, već "polazi od ideala, od države kakva treba da bude" i tek tada se pita kako bi ona trebala nastati da bi bila što bliža svojoj ideji. Prema tom idealu prosuđuje valjanost povijesnih država i načela na kojima su počivale. On teži za državom u kojoj čovjek neće izgubiti slobodu i u kojoj neće biti nejednakosti, a takvo bi stanje trebalo biti utemeljeno na društvenom ugovoru. Iz toga Makanec zaključuje da je Rousseauov "društveni ugovor među slobodnim ljudima idealna osnova države" koja "nije povijesna činjenica, nego regulativna ideja".[18]

Nastanku države kakvu zamišlja Rousseau temelj bi bio u prirodnom čovjeku i neiskvarenim društvenim odnosima. Naime prirodni čovjek, slobodan od nižih strasti, spoznaje u svojoj savjesti postulat pravednosti kao načelo idealne države. Tako će zakoni proizlaziti iz opće volje i bez izuzetka će važiti za sve pripadnike društvene zajednice. Kao nositelj opće volje suveren mora biti cjelina. Opća je volja izraz glasa "svoga srca" u prirodnim ljudima i općeg interesa njihove zajednice u kojem oni nalaze i svoj osobni interes. Većinska je odluka izraz opće volje i odražava

opći interes. U odnosu prema državi pojedinac mora biti nezavisan i treba odlučivati nestranački. Izborna pobjeda neke stranke nije izraz opće, već djelomične volje nametnute cjelini. Čovjek u državi kao "najviše dobro" treba očuvati slobodu i svoje dostojanstvo. Ni u ime reda čovjek se ne smije odreći slobode, jer bolja je "opasna sloboda" nego mirno ropstvo.[19] Radi održanja slobode potrebna je jednakost među ljudima. Doduše, pojedinac može biti zavisan od cjeline, ali nikako od drugog pojedinca. Imovinska nejednakost najviše ugrožava nezavisnost ljudi, jer nije moguća prava sloboda kad postoje bogati i siromašni. S obzirom na suvremene okolnosti Makanec odobrava to Rousseauovo mišljenje te konstatira da je "današnja kriza slobode izazvana krizom jednakosti". I takvu kritičnu okolnost sloboda može prevladati, "preboljeti" uklanjanjem "najveće i nepravedne nejednakosti posjeda". Sile kao što su razlika u snazi i nadarenosti ljudi stalno pridonose međuljudskoj nejednakosti. Zakonima bi trebalo očuvati jednakost jer čovjek ne smije biti podložan drugom čovjeku i jaki ne smije gospodariti slabim – "obojica su ljudi". Makanec misli da se time "duboko očituje humani, upravo kršćanski element Rousseauove filozofije".[20] Rousseau naučava da se narodna volja radi opstanka slobode mora izvršavati neposredno, bez zastupnika. Kako je neposredno odlučivanje u velikim državama otežano, smatra da je samo u malim državama moguće očuvati slobodu. Zakonodavstvo pripada cjelini, a vlada provodi i primjenjuje zakone. Ona povezuje suverena i pojedinca podanika u cjelinu. Pripadnici vlasti narodni su namještenici. U vladi se javlja prirođena opaka težnja da se uzdigne iznad naroda, koja dovodi do sukoba u kojem je moguć i poraz naroda. To se može spriječiti ako se narod zdušno bavi politikom, odnosno ako građani nisu previše zaokupljeni svojim privatnim interesom i udobnošću, zanemarujući slobodu. Makanec je u državi kako je Rousseau zamišlja vidio socijalnu instituciju koja treba čuvati slobode i jednakosti građana. Rousseau je predviđao i uvjete za koje je mislio da su ostvarivi. Taj "tip idealne države" trebao je biti suvremenicima putokaz u realnoj politici. Iako se svi njegovi zahtjevi nisu u praksi mogli ostvariti ili su se morali "bar ublažiti", *Društveni ugovor* ostao je "jedan od ugaonih kamenova u povijesti demokratske misli".[21]

Makanec smatra da je Jeremy Bentham "najčišći utilitarist među individualističkim teoretičarima države" svojim naukom da država treba težiti što većoj sreći što većeg broja ljudi. Ustav i sve zakone treba prožeti taj postulat. No Bentham drži da su ljudi prirodno i po nepromjenjivim psihičkim zakonima egoisti. Njegov je glavni problem: kako usmjeriti

ljudski egoizam da ne djeluje protiv općeg dobra. Naime javlja se nesklad između usmjerenosti države ljudskoj sreći i težnje vlastodržaca za svojom srećom na račun cjeline. Zbog takvih je odnosa potrebna pažljiva zakonska zaštita općeg interesa. Ako nema zakonskih zapreka egoizmu, javlja se zlo i nepravda. Kad vladar nije odgovoran pred zakonom, nošen svojim egoizmom postaje moćnik kojemu pomažu ulizice i "intelektualna elita" koja će opravdavati sve njegove postupke. Zanimanje takvoga vladara za narodno blagostanje samo je odraz njegova osobnog interesa. Pravom dodjeljivanja odličja, počasti i nagrada služi se u korupcijske svrhe. Red koji je u općem interesu može uspostaviti jedino potpuna reprezentativna demokracija. Radi vršenja svojih funkcija vlada mora biti jaka, ali i odgovorna narodu te zavisiti od njega.[22] I Bentham želi da zakonodavnu vlast bira narod. Mali ljudi, većina pučanstva, biraju one koji će najbolje štititi njihov interes blizak općem interesu i time krajnjoj svrsi države. Predsjednika izvršne vlasti postavlja zakonodavna vlast. Makanec upozorava da je Montesquieu tražio ravnotežu i veću međusobnu nezavisnost zakonodavne, upravne i sudske vlasti, a Bentham je bio za prevlast zakonodavne vlasti. Izbornim pravom narod se štiti od egoizma svojih predstavnika i preko zakonodavne vlasti sprečava zloupotrebe uprave i sudova. Ustav mora biti jasan i jednostavan, razumljiv i široj javnosti. Za djela protiv općeg dobra vlastodršcima sudi javno mnijenje. Sloboda tiska očituje se u pravu iznošenja zlodjela vlastodržaca u javnost i upozoravanju na štetnost tih djela za opće dobro. Vladi nije dopušteno gušenje slobode tiska. Moralna se vrijednost neke vlasti mjeri njezinim odnosom prema slobodi tiska. Tako Bentham smatra da je najbolja ona država u kojoj je javno mnijenje najutjecajnije i, prema tome, tisak najslobodniji.[23]

Predstavnici demokratskih ideja, prema Makančevu mišljenju "linija Locke – Montesquieu – Rousseau – Bentham bila je dominantna duhovna moć europskog političkog života u periodu od 1770. do 1880". Težeći demistifikaciji države, oni su naučavali da je država djelo slobodnih građana, u njihovu interesu.[24]

Liberalizam u varijanti Adama Smitha ističe potrebu slobode gospodarskog djelovanja, u kojoj će konkurencija egoizama unaprijediti cjelinu. Državno upletanje bilo bi štetno i nije dopušteno. Poučen iskustvom iz svoga vremena, Makanec je Smithovu teoriju smatrao neodrživom, jer taj "privredni liberalizam nije doveo do harmoničnog razvoja cjeline, nego do privrednog kaosa i kapitalističkog izrabljivanja nezaštićene radne

snage, a to je dovelo do strahovitih socijalnih sukoba, koji su ugrozili i same temeljne tekovine demokratizma".[25]

No prihvatljiva mu je Humboldtova varijanta, duhovni liberalizam koji se zasniva na pravu čovjeka na slobodno religiozno, filozofijsko, umjetničko i političko uvjerenje. Taj se liberalizam zalaže za slobodu od državnog presizanja u čovjekov intimni život.[26]

Makanec upozorava na sličnost duhovnih ishodišta liberalizma i demokratizma, posebno u nauku J. Lockea, ali i na razliku, jer liberalizam daje prednost čovječjim, a demokratizam građanskim pravima. Demokratizam se ne zalaže toliko za slobodu pojedinca od države koliko za njegovu slobodu utjecaja na pravac državne politike i tako teži ravnopravnoj diobi državne moći na temelju političke jednakosti. Protivi se svim klasnim povlasticama, a ni intelektualne ne jamče "moralnu superiornost" kad se radi o političkom odlučivanju. Demokratsku misao usvojili su plemeniti pojedinci "Staroga i Novoga svijeta" i ona još privlači mnoge jer u "filozofiji demokratizma ima mnogo kršćanske ljubavi i sućuti prema poniženima i uvriježenima". Zbog toga je Nietzsche, "veliki protivnik" te filozofije, tvrdio da je demokratizam kršćanskoga podrijetla te da je demokratski postulat o političkoj jednakosti proizišao iz kršćanskoga nauka o jednakosti svih ljudi pred Bogom. U ljudskom dostojanstvu Makanec vidi vrijednost koju plemeniti demokratizam posebno cijeni. Istaknuti predstavnici demokratizma borili su se za slobodu baš zbog vjere u čovjeka i njegove vrijednosti. Usprkos teškim iskušenjima ta će se vjera očuvati i nadživjet će one političke forme, naizgled jake i uspješne, koje su bile protiv demokratskih ideala.[27]

Zagovornici teorije o klasnom postanku države protive se mišljenju da je ona nastala radi općeg dobra, te ju vide kao tvorevinu u interesu posebnog dobra onih što žele, pomoću njezine sile, ekonomski iskorištavati svoje bližnje. Pojedinci su, nošeni pohlepom, okrutnošću i egoističnom otimačinom kolektivne imovine, stvorili svoje privatno vlasništvo. Zaštitnik je tako nastalog vlasništva, prema mišljenju Friedricha Engelsa, država. Nastala s državom, javna se vlast uzdiže i stoji iznad društva. Klasno ustrojenom društvu obilježje daju klasne suprotnosti. Tako je država veliko zlo koje čovječanstvo treba ukinuti i ostvariti društvo bez državne vlasti.[28]

Oslobođenje od države i javne vlasti ostvaruje se akcijom proletarijata, i to, po anarhističkoj teoriji, u ime apsolutne slobode društva i pojedinca. No

K. Marx i F. Engels zalažu se za prijelazno razdoblje s proleterskom vlašću, kada će privatni kapital postati državno vlasništvo i nestat će klasne razlike. Čovječanstvo će se preporoditi, a u novom slobodnom komunističkom društvu nestat će i posljednje državne funkcije. Državu će zamijeniti slobodna udruženja pojedinaca. Makanec je to popratio konstatacijom: "I tako komunistička doktrina svršava romantičkom utopijom o savršenom društvu, u kojemu vlada apsolutni red u apsolutnoj slobodi."[29] Doduše, u državama je bilo više nepravde nego pravde, ali to nije proizašlo samo iz kapitalizma, nego i iz čovjekove nutrine, što marksizam ne priznaje. Tako kapitalizam nije uzrok ljudske pokvarenosti, nego je ljudska pokvarenost uzrok izrabljivačkog kapitalizma i klasnih suprotnosti. Mišljenje da će nestankom kapitalizma nestati ljudska zloba i pokvarenost samo je "varava iluzija". Ipak nije "država nužno igračka u rukama kapitalističke klase" i nije joj bit u osiguranju i olakšanju ekonomske pljačke. U samoj ideji države Makanec nalazi potpuno osebujnu normu koja se nije nigdje ostvarila "u potpunoj čistoći" jer to nisu dopuštale dominantne političke snage, odnosno socijalne skupine koje su zadovoljile svoje parcijalne interese na štetu općih. Ona treba ostvariti "plodonosni red među ljudima" i njezin je smisao "da osigura egzistenciju određenog životnog totaliteta na osnovi pravednosti".[30]

Svojevrsnu klasnu teoriju o državi, prema Makančevu mišljenju, stvorio je Ludwig Gumplowicz, koji kao ekstremni naturalist nije prihvaćao dualizam u promatranju prirode i društva: sve se odvija kako to traži priroda, a čovjek je puko njezino oruđe. Dakle čovjek ne misli, već u njemu misli priroda oličena u utjecajima što iz društvene sredine dolaze u njegov mozak. Promatrana tako, i država je poput brda, doline i rijeke, prirodni produkt. Zavisno od biološke vrijednosti divlje su horde sposobnijih ratnika pokoravale slabije i prisiljavale ih da im služe te je tako nastala država. Vlast se temelji na rasnoj prevlasti manjinske grupe nad većinom. Kako se podložna grupa ne uspijeva osloboditi, miri se sa sudbinom, a pobjednička, gospodareća grupa tako osigurava sebi bolje i ljepše uvjete života. Svojim riječima Makanec iznosi jednu od temeljnih Gumplowiczevih misli: "Tlačenje i izrabljivanje pobijeđenih glavni je sadržaj svjetske povijesti." Između modernih država vode se borbe za opstanak, nema morala ni povjerenja, već prevladava kolektivni državni egoizam. Gumplowiczeva interpretacija svjetske povijesti, prema Makančevoj ocjeni, "tamna je i očajna" slika koja izaziva "duboki otpor" u nama i upravo je to dokaz "da se čovjek nikada ne će pomiriti s time, da

zvjerski elementi njegove prirode zadrže prevlast u svijetu". Iz toga slijedi Makančev optimizam: "Postoje i druge sile u čovjeku, kojih djelovanje nijedan objektivni i ideološki nezaslijepljeni posmatrač u povijesti ne može predvidjeti."[31]

Među klasne teoretičare nastanka države Makanec je uvrstio i Franza Oppenheimera, koji je mislio da je temeljni nagon svih živih bića, pa tako i čovjeka, nagon za osiguranjem života te da je to dovelo do nastanka ljudskog društva u kojem se javlja težnja za socijalnim usponom kao novi dominantan nagon. Socijalni uspon i moć ostvaruju se pribavljanjem bogatstva. No bogatstvo nastaje radom ili otimačinom. Ako je stečeno vlastitim radom i ekvivalentnom razmjenom, ima ekonomsko obilježje, a otimačina rezultata tuđega rada političko je sredstvo bogaćenja. Tako je država nastala zbog nagona za otimanjem tuđih životnih dobara u uvjetima u kojima su neke socijalne grupe mogle vlastitim radom stvoriti vrijedna materijalna dobra. Lovci, nadmoćni seljacima, a osobito pastiri stvarali su velike organizirane zajednice. Pastiri su za uzgoj velike količine stoke trebali robove. Uvođenjem ropstva nastala je država sa svojom obrambenom vojnom silom. Vezanost seljaka uza zemlju prisilila ih je da se pokore vlastima i tada se javljaju prvi pravni odnosi između pobjednika i pobijeđenih: seljaku je bio zajamčen život, ali se morao u korist pobjednika odreći dijela rezultata svoga rada. S vremenom je od dva različita sloja nastao jedan narod. S brakovima između pripadnika tih slojeva javlja se i srednji sloj. Nošen osjećajem svoje rasne superiornosti, gornji je sloj i dalje vladao, dok je donji sloj najviše cijenio pošten rad, a držanje gornjeg sloja izgledalo mu je kao obična nadutost. Usprkos tome država se očuvala zbog vanjske opasnosti.[32]

U feudalno doba na kraljevskim se dvorovima uz pripadnike gornje nalaze i poneki pripadnici pokorene grupe, koji se uspješno dodvoravaju središnjoj vlasti. Naposljetku se prvotno razdvojene etničke skupine asimiliraju, gubi se svijest o rasnoj razlici, ali jača svijest o klasnoj razlici i suprotnosti ekonomskih interesa. Feudalni se sustav mijenja: poboljšava se položaj seljaka, svojim većim slobodama gradovi privlače seljake, naturalni gospodarsko-ekonomski temelj feudalizma uzmiče pred novčanim gospodarstvom gradova, jača središnja vlast, koja zahvaljujući vojnoj sili postaje odlučujući čimbenik. U takvoj centralističkoj i apsolutističkoj državi vladar i plemstvo zajednički istupaju protiv građana i seljaka. Bogato je financijsko građanstvo pronosilo revolucionarne ideje o rušenju premoći plemstva kao glavnog oslonca apsolutizma.[33]

Tek nakon što je srušen apsolutizam, "razvija se ustavna država predratnog tipa" s demokratskim težnjama, koja svim klasama i staležima pruža veću ili manju mogućnost zastupanja njihovih interesa. Socijalni sastav čine tri glavna sloja i mnogobrojni prijelazni oblici. Tako se imovinskom i političkom moći razlikuju "vladajući", srednji i donji sloj (klasa). Političke se stranke formiraju oko klasne jezgre, one su borbene organizacije neke klase. O tom shvaćanju Makanec iznosi svoj nazor: "U nacionalne i kulturne probleme Oppenheimer uopće ne ulazi, pa mu je mišljenje zato tako jednostrano, te ne vidi mogućnosti, da bi nacionalne i kulturne diferencije mogle poslužiti također kao motivi za stranačku organizaciju." Očito je imao na umu i konkretne prilike u Jugoslaviji te stranačko organiziranje u hrvatskom narodu. Prema njegovu mišljenju glede budućnosti je Oppenheimer, za razliku od Gumplowicza, socijalni optimist, ali "nije naivan" poput Marxa i Engelsa, koji su vjerovali u slobodno komunističko društvo bez javne vlasti. Naime Oppenheimerova vizija budućeg društva slobodnog od ekonomskog izrabljivanja uključuje i javnu vlast jer je potreban "formalni element države", odnosno upravljanje pomoću činovništva. Oppenheimer skreće pozornost na povijesnu tendenciju sve većeg uzmicanja političkog sredstva pred ekonomskim, koje će zadovoljenjem životnih potreba odnijeti pobjedu i to će biti "posljednja riječ povijesti". Tim bi se obrascem, misli on, mogla obuhvatiti sva predviđanja velikih filozofa povijesti o čovjekovu putu i razvoju koji vodi do mirnog rada (Saint-Simon), slobode (Hegel) i humaniteta (Herder). Iz toga Makanec izvodi konstataciju o njegovoj vjeri u pobjedu dobra nad zlom, iako je raniji put čovječanstva bio patnja, nepravda i bol.[34]

Makanec smatra da su individualistički teoretičari "prirodnoga prava" u osnovi pretpostavljali da se zakoni uma i zakoni prirode, iako prividno različiti, u konačnici harmoniziraju jer potječu iz istoga božanskog jedinstva svijeta. Naime "ljudski um tek je emanacija božanskog uma" i na tom počiva individualistička teorija države. Norme sadržane u ljudskom umu usmjeravaju čovjeka na ovladavanje nižim nagonima kako ne bi u njemu prigušili božansko svjetlo. Isticanjem i obranom svetih prava čovjeka individualizam zastupa stanovište da je pojedinac nositelj i tumač božanskoga uma. U svih je pojedinaca sadržaj uma jednak, vječan i nepromjenljiv. Kao odraz općega božanskog uma on treba biti isti u svim pojedincima. Otkrićem sadržaja uma bila bi otkrivena sva načela uređenja ljudskog društva i države kao njegova najsavršenijega oblika. Takva bi

država bila idealna za sva vremena i sve ljude, makar bili rasno i povijesno različiti. Svrha povijesti i društvenoga života treba biti pojedinac, koji je nositelj božanskoga uma i stvorio je državu radi sebe, te ne služi on njoj, nego ona njemu.[35]

Nasuprot tome univerzalizam polazi od primjera iz organskoga svijeta. Naime organizam se sastoji od stanica koje prije udruživanja nisu bile samostalni realiteti. Ne čini ga puki zbroj stanica niti su zakonitosti u njemu zbroj njihovih međusobnih zakonskih odnosa. On kao "nadređena realnost" omogućuje opstanak diferenciranih stanica, jer one pogibaju ako se odijele od njega. Zapravo, kao cjelina on živi u svakoj svojoj stanici i određuje joj osobitu ulogu u odnosu na cjelinu. "Logika organizma kao cjeline" povezuje sve njezine stanice. Dakle kao što se organizam ne shvaća kao zbroj samostalno opstojnih stanica, tako se ni država ne može shvatiti kao čisti zbroj samostalnih pojedinaca, ali ni kao njihovo djelo. Ona kao "nadređeni realitet" pojedincima nije iz njih izvediva. Univerzalizam daje prednost cjelini pred pojedincem: država nije zbog pojedinca, nego je pojedinac zbog nje. Državni organizam ima temeljni zakon, "državni rezon" što krši sva posebna "prava" podanika.[36]

Uz to univerzalizam odbacuje shvaćanje o pojedincu kao o nositelju apsolutnoga uma. Pojavio se zaštićen historizmom, koji predstavljaju Herder, Goethe, Hegel i Ranke. Nastankom historizma došlo je do jedne od "najvećih revolucija evropskoga mišljenja". Naime historizam naučava da se "božanska istina ne objavljuje u umu pojedinca", jer božanski um nije statičan, "on ne sadrži u sebi skup postulata, koji važe za sva vremena i za sve ljude". Tako se božanska istina zapravo objavljuje u povijesti i njenim "pokretnim silama". Povijest unekoliko, a ne pojedinac, tumač je božanskoga uma. Dok je filozofija prirodnoga prava svjetski um smatrala statičnim i nepromjenjivim, historizam ga smatra fluidnim i dinamičnim. Taj se um povijesnim razvojem različito oblikovao, u čemu su mu služili povijesni narodi – "kolektivne duhovne ličnosti". Državno organiziran narod jest "konkretna cjelina, konkretni životni totalitet, u kojemu se božanski um odrazuje na sasvim poseban i jedinstven način". Takav je narod samosvojan i iznad je "individualnosti pojedinca". U tome Makanec nalazi osnovnu Hegelovu tezu, koja zauzima važno mjesto u univerzalističkoj teoriji države.[37]

Po Makančevu mišljenju "temeljna je i najvažnija Hegelova ideja" ona o ovisnosti pojedinca o neizbježivim i sudbinskim povijesnim snagama u

koje spada i država. Hegel smatra da pojedinac bez životne povezanosti s narodom, državom i kozmosom zbiljski nije ništa. Kako je država utjelovljenje volje apsolutnog duha, tek povezan s njom pojedinac može steći neku vrijednost i koliko sudjeluje u njezinu životu, toliko ima udjela u supstancijalnoj stvarnosti. Svjesnim usvajanjem povijesno stvarne opće volje svjetskog duha u povijesno stvarnoj državi on postiže jedinstvo subjektivne i opće volje, vrhunac etike. Jedinstvom opće i subjektivne volje država je etička cjelina. Živeći za državu pojedinac stječe uvjete za ostvarenje svoje duhovne slobode, svoga višeg poziva i dodira s apsolutnim. Kako je država božanska ideja, koliko je ona ostvarena na zemlji, narodi koji je nisu uspjeli stvoriti nemaju poslanje i nisu "utjelovili svoj duh" te se ne mogu spominjati u svjetskoj povijesti. Najviša je dužnost države – neposrednog odraza božanskog duha – da obrani svoju egzistenciju i zato mora imati moć. Kako sitna mjerila pojedinačnoga i privatnog morala nisu primjerena moralu države, nema nikakvih obzira kad se radi o njezinu samoodržanju. Državni je moral viši i načelno različit od pojedinačnog morala. U svezi s tim Hegel je pohvalio Macchiavellija zbog spoznaje i zaštite moralnosti političke logike u njezinoj najčišćoj formi. Povijesni narod svoju državnu ideju mora realizirati svim svrsishodnim sredstvima. Najvišu etičku sankciju Hegel temelji na državnom egoizmu. Kako država posjeduje metafizičke vrijednosti, ona ima potpuno pravo i slobodu kad bira sredstva svoje samoobrane. Vodeći se načelima državnog razloga, državnici se nisu obazirali na apstraktna moralna načela i na kršćanske vrijednosti, što se prikriva, zataškava i poslije ublažava. No on to ne prikriva, nego proglašava višim moralom. Iako nije obožavao moć, ipak je cijeni i misli da je snaga nekog naroda u suodnosu s njegovom unutrašnjom vrijednosti. Najviša vrijednost nastala u nacionalnoj državi jest nacionalna kultura, koja se samostalno i spontano rađa. Iako nije državno "djelo", ipak je na neki način čimbenik državnoga duhovnoga postojanja. Neposredan su izvor kulture metafizičke dubine duha. Hegelu nije najvišim ciljem povijesti najčvršća organizacija izvanjske moći, već napredak u svijesti o slobodi. Tek onaj tko je sposoban da se izdigne nad privatne i egoistične ciljeve i uđe u kretanje svjetskog duha slobodan je čovjek. Vrhunac je svjetske povijesti u kontemplaciji najviših vrijednosti koje je stvorio apsolutni duh svojim putem kroz povijest. Tako je najviša čovjekova sloboda "u mističnom jedinstvu kontemplativnog i svjetskog duha".[38]

Nagli razvoj nacionalne ideje, tijesno povezan s historizmom, obilježava sudbonosna zbivanja u XIX. i XX. st. Kako je, po Hegelovu

mišljenju, narod instrument svjetskog duha, i ideja naroda metafizički je utemeljena. U svojoj biti nacionalna ideja nije vezana uz neki filozofijski sustav, te njezina vrijednost ne zavisi od metafizičkog podgrađivanja. Usporedbom je Makanec došao do spoznaje da se o nacionalnoj ideji prirodnopravni individualizam i klasna teorija države nisu dovoljno brinuli jer je narod "kolektivna osobnost" koja se "uopće u svome bivstvu" ne može obuhvatiti samo individualističkim i klasnim kategorijama mišljenja. No univerzalizam se može baviti osebujnim bivstvom naroda kao "iznadindividualne konkretne cjeline". Pojam naroda i pojam države blisko su povezani te u ideji nacionalne države njihova veza postaje čvrsta. S obzirom na postojeću nacionalnu diferencijaciju nameće se "pitanje empirijske analize i karakteristike" nacije.[39]

Već je istaknuto da, prema Makančevu mišljenju, narod nije tek struktura različitih socijalnih i intelektualnih dijelova, nego i "kozmička jedinica" s vlastitom dušom. Mišljenje te kolektivne samosvojnosti, uz ostalo, odraz je njezine metafizičke fundiranosti. Ni narodnoj cjelini ni pojedincu nije dopušteno odricanje od narodnih obilježja. Neprihvatljivo je i štetno izdizanje inteligencije nad svoj narod, kojemu ona treba služiti. Uz empirijski, čovjek ima i transcendentni karakter, koji mu pruža slobodu i nalaže da pronađe vlastitu dušu, koja se povezuje s kolektivnom dušom, tako da "tu metafizički fundiranu individualnost osjeća u sebi i sebe u njoj". Kao povijesno nastali "organski produkti", nacije imaju svoj početak i kad se ižive nastupa njihov kraj, ali se njihov opstanak kao "bogodan" ne može "ničim pridušiti". Ideja i osjećaj narodnosti nisu nastali tek poslije Francuske revolucije, već je tada nastupila zadnja etapa u njihovu višestoljetnom razvoju. Osjećaj narodnosti određuje se kao "psihički organ" nekog naroda, koji njime "zamjećuje svoje vlastito postojanje"; a doživljava se kao zaseban povijesno nastao "tip kolektivne duševnosti" s osebujnim vrijednostima koje podrazumijevaju "zajedničku historijsku sudbinu" te su "stvarne i moćne", ali se ne mogu "riječima definirati". Kao realitet narod se spoznaje srcem, a ne razumom. "Življi" osjećaj narodnosti daje narodu snagu i sposobnost u borbi za slobodu. Ime koje si je dao sam narod jest "prava velika sinteza kolektivne narodne duše".

Jedna je od temeljnih Makančevih konstatacija o naciji da ona "ima svoja neotuđiva etička prava, od kojih je najvažnije pravo na samostalan državni život", ali valja znati postoje li uvjeti potrebni da se neka zajednica može smatrati nacijom, što je vrlo složeno pitanje. Makanec jasno polazi od stava da nacija "nije nastala iz krvi", prema tome "nije zoološka

kategorija" i nacije se ne mogu klasificirati po pasminama kao konji i psi. Naturalističkim se mišljenjem u načelu ne može pristupiti fenomenu nacionalnosti. Tako se "jedinstvo nacionalne volje" ne temelji "na jedinstvu krvi" niti od njega zavisi, što se vidi na primjeru Talijana, koji su rasnim podrijetlom heterogeni. U slučajevima u kojima se relativno očuvala rasna čistoća nacije, "nije ta rasna čistoća, nije ni ista krv" bila odlučujućim čimbenikom njezine čvrstine i jedinstva, nego jedino njezina povijesna sudbina jasno odražena u zajedničkoj narodnoj svijesti. Po njegovu mišljenju jedinstvo njemačkog naroda nacističke Njemačke nije proizišlo iz krvi, "nego iz zajedničkog očajanja i poniženja" zbog zbivanja 1918. godine, kad je taj veliki narod "bio gurnut na rub propasti". Uz rasnu ("zoološku"), Makanec nije prihvaćao ni lingvističku teoriju nacionalnosti – teoriju da jezična istovjetnost određuje pojam nacije; jer postoje razne nacije koje govore istim jezikom a da se u njih ne javlja težnja za međusobnim spajanjem.[40]

Nakon što je odbacio rasnu i lingvističku teoriju nacionaliteta kao "dvije opasne zablude", kratko je konstatirao: "Nacija nije produkt prirode, nego djelo povijesti i kulture. Ona nije materijalna nego duhovna stvarnost." Stoljeća zajedničkoga povijesnog života, zajedničkih ideala, zajedničke volje, borbe i žrtava rezultirala su time da u "kovačnici povijesti" nastaju "zagonetni duhovni kolektivi" – nacije. Ipak, od svega toga najvažnija je volja i nepokolebljiva odluka nacije da očuva jedinstvo. Otpadništvo od svoje nacije izaziva "beskrajni prezir". Nacija je temeljno povezana silnim i nepokolebljivim osjećajem solidarnosti svojih pripadnika. Težak je i dug put nastanka, sazrijevanja i izgradnje duhovne čvrstine nacije. Narod, koji najprije postoji "sam po sebi", spoznajom svoje osobnosti "postaje razvijena nacija", a taj put posut je poniženjima i mukom. Nakon toga čvrstom odlukom treba se boriti za samoodržanje. Tako je narod od biološke postao i politička stvarnost. Spoznavši svoju punoljetnost, nacija traži da joj punoljetnost priznaju i teži za rušenjem postojećeg sustava država sve dok nije u njemu prihvaćena. Potpuno sazrela nacija "hoće da egzistira u formi države". Sposobnost kulturnog stvaralaštva dokaz je da narod ima pravo na vlastitu državu. Također: "duhovno sazrela nacija" ima "kulturni poziv" i osjeća se "instrumentom neke mistične metafizičke volje". Umjetnost, znanost i filozofija, kao i sva kulturna dobra neke nacije, mogu biti ostvareni i očuvani samo u vlastitoj državi. Ako nema svoju državu, nacija nema potrebne "krute stabilnosti" za samostalno i slobodno pravno uređenje svog života. Nacije bez vlastite

države taj će nedostatak osjećati kao nešto "posljednje i najviše". Ipak, nacija je "dublja i žilavija činjenica" od države te su materijalne sile tlačitelja neuspješne protiv nje, čisto unutrašnje duhovne stvarnosti. Državu se može lakše uništiti nego "ugušiti naciju". Gubitkom države neke nacije nisu prestale postojati te su državu obnovile u povoljno povijesno vrijeme. Na temelju toga Makanec pobija Mussolinijevu tvrdnju da država stvara naciju. Prema Mussoliniju država je u narodu tvorac jedinstvene volje i time ga čini nacijom. No ta tvrdnja nije u skladu s njegovim nazorom da pravo naroda na nezavisnost ne proizlazi iz literature i sentimentalne aktivnosti svijesti koja je svoje pravo pripravna svjedočiti i za nj se boriti, pa je, prema tome, država u svom zametku. Državu kod nacionalno ugnjetenih naroda, prema njemu, predstavlja i zamjenjuje aktivna politička svijest i politička organizacija, svjedočeći o jedinstvenoj narodnoj volji za opstankom i ostvarenjem svoga prava. Ako nacionalna borba uspije, iz političke organizacije proistječe država. Iz toga je Makanec još jednom zaključio: "Očevidno je dakle, da nacija stvara državu, a ne država naciju." Doduše, pravo naroda na vlastitu državu ne proistječe iz literature i sentimentalnosti, već "iz spremnosti na borbu i žrtve". Ta spremnost dokaz je da narod zaslužuje vlastitu državu i da ju je sposoban održati. Volja i odlučnost, i po Kjellénu, važan su uvjet za konačni uspjeh svake narodne borbe. Zahvaljujući takvim obilježjima mali je norveški narod uspio ostvariti ono što brojčano veliki ukrajinski narod nije ostvario.[41]

Udruživanje u državnu zajednicu prihvatljivo je naciji samo ako joj je pritom osigurana unutrašnja nezavisnost i samonikli pravni sustav, tako da može očuvati svoju državnost. Odricanjem od svoje državnosti narod gubi "prava na nezavisan i častan život".[42]

Prije nastanka nacija širile su se u Europi države ne vodeći računa o etničkoj pripadnosti stanovništva. Povezanost pojedinaca samo pripadnošću takvoj državi lako se kidala, a zatim je nastajala neka druga veza. Izgradnjom nacija, koje imaju svoj teritorij, nastaju promjene, jer širenje preko nacionalnih granica velika je opasnost i izvor sukoba i ratova. Oslanjajući se na Kjellénovo mišljenje da suprotstavljanje principu nacionaliteta izaziva teške probleme u sistemu država, Makanec napominje: "Volja potlačene nacije stoji kao neumoljivi imperativ pred junacima, koji se bore za njenu slobodu, ali ona stoji kao sablasna stvarnost i pred očima državnika, koji bi je htjeli zadaviti, a vide da to ne mogu". Zatim se poziva na Macaulayjevu tvrdnju kako je vlast jednog nad drugim narodom naj-

odvratniji oblik tiranije i na Gumplowiczevo mišljenje da je nemoralno i nečovječno kad jedan kulturni narod tlači drugi.[43]

Uz narod, državu povezuje i njezin teritorij sa svim sredstvima javnog prometa, tako da ona na neki način organski živi. Svi dijelovi teritorija nisu jednako važni za njezin život i opstanak. Razvijena i diferencirana država ima svoju jezgru bez koje ne može postojati, ali i teritorij čiji gubitak za nju nije posebno težak. Država funkcionira zahvaljujući skladnom djelovanju svojih organa. Kao što je u individualističkoj teoriji države osnovni pojam "sloboda pojedinca kao nosioca općega uma, tako je u krugu univerzalizma osnovni pojam pravednost kao primjerenost svih dijelova zadatku, što ga moraju vršiti prema cjelini". Polazeći od cjeline, pravednost se sastoji u valjanom međuodnosu dijelova. Takva pravednost, "osnovni strukturni zakon države", pokazuje da dijelovi države ne mogu biti jednaki po građi i funkciji, no mogu biti jednako važni za njezin organizam. Kao što svaki organizam čine heterogeni elementi, tako su svakoj državi za normalno funkcioniranje potrebni različiti staleži s određenim funkcijama i svojstvima.[44]

Među zagovornicima ekstremnog univerzalizma nastala je ideja o korporativnom uređenju države, s težnjom da se uništi jedna od temeljnih tečevina Francuske revolucije, "neposredan odnos pojedinca prema državi". Tako pojedinac koji je "obična stanica" ne može biti u neposrednoj, nego samo u posrednoj vezi s "cjelinom organizma", i to kao njegov sastavni dio. Umjesto pojedinaca, u neposrednoj vezi s državom trebaju biti staleži. Time je, zapravo, pojedinac sveden na člana organiziranog staleža. U državi pojedinci nisu njezini homogeni dijelovi, jer njezin organizam ne može postojati bez svoje strukture i funkcioniranja različitih sastavnih dijelova. Makancu se nameće konstatacija: "Polazeći od te činjenice korporativizam pokušava pobijati demokratsku ideju jednakosti." Korporativizam zastupa mišljenje da svaki pojedinac nije u stanju na jednak način donositi odluke i osnovne smjernice o državnim poslovima i zato brigu o tome svi trebaju prepustiti posebnom političkom staležu koji će sprečavati interesne sukobe među staležima ili ih, ako se oni dogode, rješavati u interesu cjeline. Pojedinac je podređen cjelini koja će biti snažna. No diferencijacijom rada nastaju neki poslovi koji ne dopuštaju da čovjek cjelovito izrazi svoju osobnost i nanose mu štetu kao duhovnom biću. Pojedinac ne smije biti "bezuvjetno žrtvovan" radi intenzivnog razvoja cjeline. Njezina tiranija nad njim, koju promiču pobornici ekstremnog univerzalizma, nije prihvatljiva, jer pojedinac nije "samo puko sredstvo cjeline i ništa više". Doduše, interes cjeline iznad je interesa pojedinca i on mora podnositi žrtve radi nje jer ga ona "štiti i održava", ali vlast kolektiva nad pojedince mora biti ograničena. Istina, čovjek ima svoju vrijednost i kao koristan član nadređene cjeline, ali uz to ima i zasebnu vrijednost kao osoba, "po kršćanskom shvaćanju – ima neposredan i na slobodnoj volji osnovan odnos prema metafizičkoj stvarnosti". Na odnosu prema metafizičkoj stvarnosti temelji se "golema odgovornost čovjeka pojedinca, ali i njegovo specifično ljudsko dostojanstvo". Baš to dostojanstvo nitko, pa ni kolektiv, ne može mu oduzeti. To je načelo ograničilo vlast cjeline nad pojedincem te se suprotstavlja i "krilaticama ekstremnog univerzalizma". Stoga Makanec predlaže da i korporativizam prihvati "neku demokratsku korekturu" da bi se izbjeglo zatvaranje čovjeka u "usko ograđen duhovni prostor staleža" – prostor u kojem "mora njegovo čovještvo zakržljati i ostati netaknuto od svih velikih problema ljudske egzistencije".[45]

U središte smisla korporativizma Makanec ulazi konstatacijom: "Ideja o heterogenosti elemenata, koji sastavljaju neku organsku cjelinu, upotrijebljena je i za to, da se njome pobije demokratsko shvaćanje o jednakosti političkih prava." Kao primjer spominje mišljenje Othmara Spanna da opće pravo glasa daje mediokritetima vlast nad izabranim duhovima i da demokracija koja počiva na načelu jednakosti znači vladavinu nižih nad višima. Takvom se mišljenju Makanec energično suprotstavlja: "To nije točno." Osim toga površno je. Naime u demokraciji "jaki politički duh" ne dolazi do izražaja samo na izborima kao "obična glasačka jedinica", nego mu demokracija pruža "stotinu mogućnosti" da utječe na svoju okolinu i na formiranje njezina mišljenja te kao "dominantna duhovna i politička snaga" ovlada mnoštvom koje ga prihvaća za svoga predstavnika i vođu. Tako će ono slobodnim izborom slijediti njegove ideje. Dokaz da demokracija nije vladavina nižih nad višima Makancu je i činjenica da je ona dala više "velikih političkih duhova".[46]

Trajno vrijedno političko djelo ne može se ostvariti bez volje naroda. Nijedan politički vođa ne može nametnuti narodu svoju volju ako ne teži za ostvarenjem narodnih ideala, koji čak mogu biti neodređeni i maglovi-ti. To je općenito priznata istina, pa i od totalitarnih režima. Zasluga za to pripada demokraciji, koja je toj činjenici dala jasnu i potpunu izražajnost. Iako brzo kretanje političkog života zahtijeva od vođe da ne čeka polagan samorazvoj narodne volje, ipak on svoja gesla i odluke "stvara samo u idealnom produženju narodnih težnja", dajući im određeno obilježje bez

obzira na površna i trenutačna nezadovoljstva. Sigurno i čvrsto kretat će se putem stalnih i stoljetnih narodnih ideala i neće se obazirati na promjenjiva narodna raspoloženja. Njegova politička moć nad narodom mora zavisiti od narodne volje, ali i ta moć "oblikuje volju narodnu i daje joj prodornu snagu; ona uznosi svu narodnu dušu i čini je spremnom za velika djela". Ako nema duhovnu snagu i nije u "suglasnosti s tajnim dubinama narodne duše i njenim sanjama", politička moć ne donosi vrijedne rezultate, već djeluje razorno ma kakvim se oblicima nasilja služila, od vješanja do korupcije. Prema tome ne može se trajno održati nijedna država koju narod ne želi. Oblikovanje života zavisi od političke moći državne vlasti ili, ako se radi o nacionalno potlačenim narodima, političke organizacije, inače bi život bio bez oblika, koji mora biti "u skladu s naročitim životnim sadržajem, za koji hoće da vrijedi, ili se uopće ne može ostvariti".[47]

U vrijeme uspona totalitarnih režima, neposredno prije izbijanja Drugog svjetskog rata, Makanca je zanimalo staro pitanje o odnosu moći, ponajprije državne, i kulture. Kao prirođeno svojstvo nacije moć je potrebna radi obrane "vrhovne narodne vrijednosti". Ali kad se moć slijepo obožava, onda raste i postaje opasna i za vrijednosti koje bi trebala braniti. Od bolesti obožavanja moći prije obole veliki nego mali narodi. Kako je moć "biološka vrijednost", njezino obožavanje dovodi do izdizanja bioloških vrijednosti iznad duhovnih. Kod državnika koji "podlegnu isključivom kultu moći" javlja se svojevrsna gramzljivost za njezinim povećanjem. Ograničena politička moć "svakako je visoka vrijednost", ali kad moć "prenapne" – javlja se kao "neprijatelj kulture". Dešava se u nekom narodu da je izgradnji moći sve podređeno, ali tako ojačana preko granica ona ne uvažava prava ostalih vrijednosti. Makanec prihvaća Burckhardtovo mišljenje da je pretjerana čežnja za moći u svakom slučaju sama po sebi zlo i nesreća te drugima donosi nesreću.[48]

Političko mišljenje da je državi glavni zadatak jačanje moći, kojemu treba korjenito i bezobzirno podrediti sva područja socijalnog i kulturnog života, "nazivamo imperijalističkim". Kako se kulturnim stvaralaštvom uvelike "troši vitalna narodna energija", to ne odgovara imperijalističkim shvaćanjima o ulozi države te se ona prema autonomnim potrebama i zahtjevima kulture odnose sumnjičavo i neprijateljski.[49]

Takvo polazište vodi Makanca do spoznaje: "Odnos suvremenih nacionalističkih totalitarnih režima prema kulturnim vrijednostima, vrlo je važan i ozbiljan problem." Radi daljnjih pojašnjenja morao se pozabaviti širim i užim pojmom kulture: u širem smislu pod kulturom se razumijeva "svako svjesno djelovanje čovjekovo, koliko je prožeto i vođeno nadličnim vrijednostima", pa je i država kulturna pojava, a u užem se smislu "pod kulturom razumijeva filozofijsko, umjetničko i znanstveno stvaranje". Kad se radi o odnosu države i kulture, valja imati na umu uži pojam kulture.[50]

Potpunim angažiranjem narodnih snaga radi državne moći težište života iz unutrašnjeg prelazi u vanjsko područje. Imperijalističko shvaćanje podređuje sve što je unutrašnje oblikovanju vanjskog života kao konačnom cilju i smislu. Znakovita je za Makančeva razmišljanja u to vrijeme i konstatacija: "Totalitarni režimi, koji znače apsolutno pretpostavljanje biološko-političkih vrijednosti svima ostalima smatraju se pozvanima, da zadiru i u najintimnije duhovne sfere čovjekove i da ih modeliraju po nekoj određenoj političkoj ideji. Neka određena nacionalno--politička ili socijalno-politička ideja ima dominirati nad svima, i sve što njoj u narodnom životu ne konvenira, mora se pogaziti i uništiti, i to temeljito, bez mnogo humanih obzira. Time se stvara duhovna atmosfera, koja je za visoko kulturno stvaranje vanredno nepovoljna. Napori totalitarnih režima ne idu u visinu, nego u širinu." Bezobzirni su prema čovjekovim unutrašnjim, kulturalno stvaralačkim "mističnim snagama", nemaju strahopoštovanja kakvo je "karakteristično za njemački duhovni život u Goetheovoj epohi" ni poštovanja prema ljudskom duhovnom stvaralaštvu. Nastavljajući, Makanec je konstatirao: "Totalitarni režimi ne žele i ne trpe velike samotnike i duhoborce, koji stupaju odvojenim stazama i ne dadu se svesti u dvojne redove. Kultura živi od daha velikih ličnosti, a te velike stvaralačke ličnosti ne mogu se razvijati u atmosferi, gdje jedna jedina ideja hoće ne samo da podredi nego i uništi sve ostale. (...) Ti se režimi po unutarnjoj nuždi moraju razviti u filozofijsku diktaturu, u diktaturu nad duhom."[51]

Zagovaratelji univerzalizma državu smatraju duhovnim organizmom čiji život ima svoju posebnu logiku. Uz državu postoje i religija, znanost i umjetnost, koje također imaju svoju unutrašnju strukturu i logiku. Religiji je najviša vrijednost "svetost života", znanosti istina, a umjetnosti ljepota. Između tih različitih autonomnih duhovnih sustava mogu nastati sukobi, ponajprije s područja državnog i političkog života. Kako znanosti nije najviša vrijednost politički interes, već znanstvena istina, ako joj se ne dopušta da bude "potpuno nesmetano" u njezinoj službi – tada se "ona ne može razvijati u visinu". Trajniju vrijednost umjetnik ne može ostvariti ako mu se umjesto njegova osjećaja umjetničke vrijednosti

nameću neumjetnički politički recepti. Kulturni stvaraoci ostvaruju prave vrijednosti ako nadasve uvažavaju vrijednosti svoga područja. Stvaralac duhovnih vrijednosti neće prihvatiti nametanu logiku, nego će se voditi logikom vrijednosti "kojoj je posvetio svoj život". Kad si totalitarni režimi uzimaju za pravo miješati se u kulturno stvaranje, sukobljavaju se s osobnošću pojedinca, ali i "s autonomnim duhovnim strukturama pojedinih kulturnih područja".[52]

Totalitarnim režimima Makanec daje za pravo ako drže da su dužni utjecati na kretanje ekonomskih procesa. Naime on misli da je za čisto ekonomskog čovjeka, dalekog "od duha kulture", najviša vrijednost "maksimum efekta uz minimum napora". Taj "homo economicus" doživljava "maksimum efekta" kao "maksimum profita", a "minimum napora" kao "minimum nadnica". On slijedi čisto ekonomsku logiku i stoga "nema pravo na slobodu u svom ekonomskom djelovanju". Kako je ekonomsko područje utemeljeno "na nižim ljudskim nagonima", bez obzira na težnje ekonomskog liberalizma, nije prihvatljivo njegovo pravo na autonomiju. S uzdizanjem na području vrednota i približavanjem "sferi čistoga duha i kulture" težnja za slobodom postaje opravdanija. Ondje "gdje čovjek u dubini svoje duše osjeća dodir i s objektivnim duhom", te se u duhovnom životu uzdiže i obogaćuje, dajući prilog kulturi čovječanstva, najmanje je opravdano vanjsko upletanje.[53]

Narodnu kulturu s njezinim vrijednostima treba štititi država, ali taj najviši zadatak ona neće biti sposobna izvršiti ako sve uloži u moć. Svoj smisao potpuno postiže ona država koja uspijeva obuhvatiti i prožeti cjelokupan narodni život a da ne poremeti autonomiju kulture. Ako je nekoj politici mjerilo uspjeha povećanje njezine moći nad drugim državama, ona se odvija na najnižim razinama državnog života i time pokazuje kako ne shvaća "da je i sama država u svojoj ideji duh".[54]

Kulturna područja, sa svojim neizgladivo i tragično različitim imperativima, nisu se skladno ujedinila u sustav. Česta je zategnutost između države i autonomnih kulturnih sustava, jer nastojanje države da svojom logikom prožme i u skladnu cjelinu poveže cjelokupan život nije u cijelosti ostvarivo. Ipak, ta zategnutost ne smije postati neprijateljstvo ili dovesti do uništenja autonomnih prava kulture. Neprijateljstvo između države i kulture zapreka je čovjekovu duhovnom usponu. Prema Makančevu mišljenju sudbina kulture i čovjekov uspon zavise od praktične mogućnosti da se država humanizira i da ostvari svoj najviši smisao. Vjera u ostvarivost takve države – vjera je u čovjekovu budućnost.[55]

* * *

Nakon prikaza općenitog razmišljanja Julija Makanca o ličnosti, državi i naciji valja se kratko vratiti njegovu odnosu prema hrvatskom seljačkom pokretu, zapravo Hrvatskoj seljačkoj stranci u danima poslije sklapanja sporazuma Cvetković – Maček (26. kolovoza 1939.) i poslije uspostavljanja Banovine Hrvatske, koja je imala površinu od 65 456 km² i prema popisu stanovništva 1931. godine 4 025 601 stanovnika, od čega su 70,1% činili Hrvati, 19,1% Srbi i 3,6% Muslimani. S obzirom na ostale banovine, centralistički podređene vlastima u Beogradu, Banovina je Hrvatska zbog otpora hrvatskog naroda, pod vodstvom V. Mačeka i HSS-a, te zbog ratne opasnosti koja je prijetila i opstanku Jugoslavije dobila znatnu autonomiju: bana, banovinsku upravu s posebnim nadležnostima te nakon izbora svoj Sabor, koji zbog rata nije bio izabran.

Napomene u zapisniku Nastavničkog vijeća bjelovarske Gimnazije od 22. veljače 1940., iako su označene kao "napomene v. d. ravnatelja", mogu se smatrati Makančevom programatskom orijentacijom u hrvatskoj školi. Makanec ističe "da mu je drago" što je u Gimnaziju došao u povoljnim općim prilikama kakvih za pedagoški rad prije kad je tu služio nije bilo. Prije sporazuma Cvetković – Maček u Hrvatskoj su škole bile "okružene općim nepovjerenjem, a mladež ravnodušna prema svemu, što se u školi zbivalo". Sada valja provesti korjenite promjene i školu treba, kako je to zamišljao Ante Radić, što tješnje povezati s "narodnim životom koji oko nje struji". Kako su u hrvatskim školama još na snazi stari zakoni sve dok budući Sabor ne donese nove, "treba stare zakone interpretirati u duhu nove stvarnosti, tj. u duhu, u kojem je donesena Uredba o Banovini Hrvatskoj". Drugim riječima: "Hrvatska mladež ima se uzgajati u hrvatskom narodnom duhu, tako da osjeti da između duha, koji vlada u školi nema više nikakve razlike sa duhom koji vlada u roditeljskoj kući. Treba nastojati da između hrvatske i srpske mladeži na ovom zavodu vladaju što bolji odnosi, a dobri će ti odnosi moći biti samo onda, ako se budu osnivali na međusobnom priznavanju i poštivanju." Zatim skreće pozornost na stanje u Europi, u kojoj od rujna 1939. bjesni rat, i napominje da su njime "najviše ugrožene one vrijednosti što ih reprezentiramo mi nastavnici kao predstavnici duhovnih i kulturnih interesa narodnih". Zbog toga ionako teška nastavnička zadaća postaje još teža. Javlja se potreba za snažnim djelovanjem na mladež, i to ne samo riječima nego više "onim što jesmo". Prema staroj pedagoškoj spoznaji povoljno može odgojno djelovati onaj

tko neprestano odgaja sebe. Na kraju Makanec očekuje da će nastavnički zbor ostvariti "bar onaj minimum harmonične suradnje" koji je potreban radi zajedničkog zadatka i radi mladeži.[56]

Na sastanku mjesne organizacije bjelovarskog HSS-a, predložen za gradonačelnika, dr. Julije Makanec održao je govor u kojem se osvrće na minula teška vremena diktature, zbog kojih je i on morao napustiti Bjelovar, ali ističe da su i sada teška vremena, "premda smo doživjeli tračak slobode, pa je radi toga potrebno da se ustrajno radi i na ostvarenju nacionalne ideje hrvatskog naroda i socijalne pravde u našoj domovini". Dok pitanje ostvarenja nacionalne ideje treba riješiti nacionalno vodstvo, pod kojim je očito drazumijevao V. Mačeka i njegove suradnike, "pitanje socijalnog uređenja ima se riješiti zajednički po svima, što se odnosi i na poslove gradske općine".[57] Nastavljajući tu misao, novi je gradonačelnik Makanec 29. studenoga 1940. na sjednici Gradskog zastupstva u prigodnom govoru naglasio: "Naš rad rješavat ćemo prema načelima i programu HSS-a u tom pravcu da interesi hrvatskog naroda budu neokrnjeni i očuvani. Socijalni program biti će jedan od naših glavnih zadataka kao i energična zaštita najsiromašnijeg i srednjeg staleža".[58]

Načela koja je Makanec do 1940. zastupao načela su demokratizma, većinom zastupana i u politici hrvatskog seljačkog pokreta, a posebno je snažna težnja ostvarenju hrvatske državnosti.

Sažetak

Uspostavom Kraljevstva SHS s velikosrpskom prevlašću ukidaju se organi vlasti Države Slovenaca, Hrvata i Srba i ubrzano se provodi državna unifikacija. Prema Makančevoj ocjeni vlast nije služila općem dobru, već se, kad se radi o Radikalnoj stanci, istaknula svojom nemoralnošću. Braneći hrvatske interese tome se suprotstavlja Radićev hrvatski seljački pokret. Njegovoj humano utemeljenoj ideologiji, po Makančevu mišljenju, uporište je čovjek "kao platonska ideja", s moralnim zakonom u sebi. Refleksije o prastaroj slavenskoj etici u koje su se upuštali neki panslaveni, sada prihvaćene i od pokreta, trebale su, po njegovoj prosudbi, jednom biti začetak svjetske uloge "slavenske rase". Etička su obilježja pokreta: poštivanje rada i doprinosa općoj koristi, pacifizam i slavenska patrijarhalnost s težnjom da dom bude temelj države, čime se smjera prema seljačkoj demokraciji. Stjepana Radića koji "govori iz duše hrvatskoga naroda" smatra epohalnom ličnošću jer je bitno pridonio buđenju nacionalne svijesti te će probuđen narod moći sam odlučivati o svojoj sudbini. Makančev pristup ideologiji hrvatskog seljačkog pokreta i osobnosti S. Radića ipak je jednostran, što pokazuje da se on gotovo u cijelosti s njima ideološki poistovjećuje.

Prema svojim etičkim kriterijima otkriva u hrvatskoj inteligenciji četiri vrste onih koji su se uzdigli "nad svoju sredinu" i traži od njih da se približe seljačkom narodu i njegovu pokretu te da povežu svoju dušu s narodnom, jer je narod i metafizički fundiran. Građanska je inteligencija pred izborom: shvatiti ili ne shvatiti "duh vremena". Snaga i budućnost hrvatskog naroda ovisi o suradnji inteligencije i seljaštva.

Nakon atentata na Radića i njegove smrti pisao je da je jugoslavensko pitanje više duševno nego materijalno. Naime hrvatski je nekritički idealizam stvorio ideju o sudbinskoj povezanosti sa Srbijom kao osnovi "za jedan poseban tip kulture", ali su to u Srbiji ljudi plebejsko-čaršijskog mentaliteta iskoristili za svoje bogaćenje i uspostavljanje hegemonije. Pobjeda u ratu donijela im je vlast u državi, ali nisu bili dorasli da upravljaju državom, što se odrazilo i u Vidovdanskom ustavu, koji treba revidirati tako da Hrvatska sa svojom kulturnom snagom stekne veći utjecaj. Pravedan je izlaz iz postojeće teške situacije poštivanje nacionalnih individualiteta i prava na njihovo potpuno samoostvarenje. Kao "organski produkt historijskog života" nacije imaju svoj početak, proces "izživljavanja" i kraj slijevanjem u nove nacije. Pokušaji nasilnog gušenja nacija u državi dovode do borbe i nereda. Poželjna je takva jugoslavenska država u kojoj će biti osigurano "izživljavanje" svih nacionalnih tendencija u kulturi, ekonomici, stvaralaštvu i politici. Iako je u jugoslavenskoj državi "kaos", ipak je održiva, ali samo pravednošću kojoj teže Hrvati. Opreke će se izgladiti i nastat će velika duhovna sinteza kao osnova za jedinstvenu jugoslavensku naciju u dalekoj budućnosti. S obzirom na stanje u državi i modernu nacionalnu svijest u naroda koji žive u njoj takvo razmišljanje o perspektivi ipak je isuviše pojednostavljeno, što će Makanec ubrzo sam iskusiti.

U doba namjesništva publicirao je teorijska promišljanja o hrvatskoj državnoj i nacionalnoj misli. Suprotstavlja se mišljenju da su se ideja i osjećaj narodnosti javili tek poslije Francuske revolucije, jer tada je počela posljednja etapa u njihovu višestoljetnom razvoju. Tako je u Hrvata u današnjoj domovini najprije ratničko plemstvo, a zatim u feudalno doba ono iz županskih obitelji bilo nositelj hrvatske narodne, a poslije i državne misli. U XIX. st. plemstvo je građanstvu prepustilo borbu za narodnu i državnu

ideju, a u XX. st. glavni je nositelj te borbe seljaštvo. Tisućgodišnjom su borbom Hrvati dokazali da ne žele tuđinsku vlast. U posljednjih se sto godina osjećaj narodnosti razvio, narod spoznaje sam sebe. Kad taj osjećaj poprimi veliku snagu, narod postaje spreman i "na najveće žrtve". Narodnost se javlja kao "doživljaj" posebnog povijesno nastalog "tipa kolektivne duševnosti" s osebujnim vrijednostima koje podrazumijevaju "zajedničku historijsku sudbinu". Iako se "ne dadu riječima definirati", ipak su "stvarne i moćne". Narodnost se ne spoznaje razumom, nego srcem i nije teorija, već osjećaj, a tko ga nema, njemu se ne može dokazati. Taj osjećaj daje narodu snagu i sposobnost u borbi za slobodu.

Uz narodnost Makanec razmišlja i o narodnom imenu: mrtvo ilirsko ime koje su odabrali hrvatski preporoditelji nije organski produkt samog naroda, kao što je to hrvatsko ime, već intelektualna konstrukcija. Zapravo, narodi kojima se ime izmišlja "za pisaćim stolom" nisu narodi, nego priviđenja nekih zanesenjaka ili izmišljotine u interesu nekih grupa. Nije teško uočiti da time aludira na jugoslavensko ime. On smatra da pravo narodno ime sadrži veliku sintezu "kolektivne narodne duše", a gdje nje nema, nema ni kolektivnog osjećaja. Preporoditeljsko djelo iz prve polovice XIX. st. poslije će na nacionalnom planu biti unaprijeđeno i dovršeno u Starčevićevu pravaškom pokretu, a na socijalnom planu u Radićevu seljačkom pokretu. Tako je potpuno oblikovan narodni život Hrvata i "novo hrvatstvo" postalo je neslomljivo, a hrvatski "križni put" vodi k punoj slobodi. Iz toga proizlazi poruka da mučeništvo "najboljih Hrvata" obvezuje na nastavak tog puta.

Povijesnu pouku, koja se donekle može primijeniti na hrvatske prilike u doba vlasti namjesništva, Makanec iznosi u obliku razlike između Strossmayerova i Starčevićeva viđenja hrvatske perspektive poslije neoapsolutizma, godine 1861. Oba su političara u osnovi polazila od hrvatskog državnog prava i u svim su se pregovorima najprije trebali zalagati za samostalnost i nezavisnost Hrvatske. Strossmayerov je izbor bio obilježen spoznajom teškog položaja hrvatskog naroda, kompromisom, vezanošću uz Ugarsku te nastojanjem oko poboljšanja narodnog života, a Starčević, usprkos svim teškoćama i neostvarivosti cilja, ustrajno zajedno s Kvaternikom teži hrvatskoj državnoj samostalnosti. Starčevićev izbor, prema Makančevu mišljenju, znači "povesti narod u odlučnu borbu". Dakle Strossmayer je realistički političar, a Starčevića obilježavaju beskompromisnost i dosljednost. Iako Makanec nije dao jasan odgovor o tome kojim putem hrvatski narod treba poći, ipak se naslućuje cilj kojem valja težiti.

Ličnost, Makančevo često polazište u razmišljanjima, nije nešto urođeno i nasljedno, već je rezultat napora čovjekove slobodne volje usmjerene "superiornom duhu" i u njoj je čovjekovo najviše dostojanstvo. Savjest je pokazatelj odgovornosti čovjeka i njegov "vrhovni moralni sudac". Pretpostavke su postojanja ličnosti savjest i slobodna volja. Materijalistička interpretacija zbilje (marksizam i biologizam) ugrožava pravilno shvaćanje ličnosti. Marksističko vjerovanje u nadmoćnost tvari nad duhom najveća je opasnost za unutrašnjost čovjekovu i za kulturu uopće. Suprotno materijalističkom monizmu Makanec naglašava da čovjek pripada "carstvu prirode i carstvu duha". Također se suprotstavlja biologističkom veličanju moći i zastupa mišljenje da čovjek više pripada nadbiološkoj stvarnosti. Nehumanom biologizmu odupire se duhovni čovjek, koji stoga može biti opasan militarističkom imperijalizmu. Duhovni je čovjek stvaralac kulture. Totalitaristički režimi, i lijevi i desni, s pomoću države uništavaju svoje političke protivnike, ljudi se više ne smiju "služiti pravom umom obdarenog bića", nego se filozofijskim terorom nastoji čovjeku modelirati duša "po nekom unaprijed utvrđenom tipu". No i totalitarizmi u sebi kriju klice vlastite propasti.

Promišljanje teorija o "podrijetlu i smislu države" Makanec je započeo njihovom podjelom na individualističke (N. Macchiavelli, T. Hobbes, J. Locke, Ch. Montesquieu, J. J. Rousseau, J. Bentham), klasne (marksisti, L. Gumplowicz, F. Oppenheimer) i univerzalističke (G. W. Hegel, teoretičari korporativizma).

Macchiavelli i Hobbes zalažu se za vladarevu apsolutnu vlast. Lockea Makanec smatra utemeljiteljem moderne demokratske misli koji naučava da čovjek – biće obdareno umom – ima neotuđiva prirodna prava, da vlast u državi proizlazi iz slobodnog pristanka ljudi i da je zakonodavna vlast temeljna, a izvršna primjenjuje zakone u praksi. Ako vladar postaje tiranin, narod ga ima pravo revolucijom srušiti s vlasti. Montesquieu je relativni konzervativac sa simpatijama za demokraciju. Zloupotreba vlasti od strane moćnih pojedinaca i korporacija može se spriječiti njezinom trodiobom. Dok su Hobbes i Locke tumačenje postanka države temeljili na svojim teorijama, Montesquieu je polazio od povijesnih činjenica i bliži je stvarnosti. Rousseauu je polazište bio njegov ideal države zasnovane na društvenom ugovoru u kojoj čovjek neće izgubiti slobodu i neće biti nejednakosti. Suveren je cjelina – nositelj opće volje. Stranačka pobjeda na izborima nije izraz opće, nego parcijalne volje. Čovjek, "najviše dobro" u državi, mora očuvati svoju slobodu i dostojanstvo. Sloboda se

može održati jednakošću među ljudima. Imovinska nejednakost, podjela na siromašne i bogate, po Makančevu mišljenju uzrok je i suvremene krize slobode. U Rousseauovoj misli da čovjek ne smije biti podložan drugom čovjeku, jer "obojica su ljudi", Makanec nalazi "humani, upravo kršćanski elemenat". Rousseau je zagovornik neposredne demokracije. Buduća država kako je on zamišlja socijalna je institucija koja čuva slobode i jednakosti građana. Bentham je pak utilitarist, on smatra da država treba težiti što većoj sreći što većeg broja ljudi. S obzirom na to da su ljudi egoisti, potrebno je zakonski uskladiti njihov egoizam s općim interesom, što je moguće u reprezentativnoj parlamentarnoj demokraciji s prevlašću zakonodavne vlasti. Moralnu vrijednost vlasti pokazuje sloboda tiska. Ekonomski liberalizam A. Smitha razlikuje se od demokratskih ideja podržavanjem konkurencije egoizama radi unapređenja cjeline, ali bez miješanja države. Makanec smatra da je to štetno, jer je dovelo do kaosa, do kapitalističkog izrabljivanja radnika, do socijalnih sukoba i ugrožava tekovine demokratizma. No prihvatljiv mu je Humboldtov duhovni liberalizam. Dok liberalizam daje prednost čovječjim pravima, demokratizmu su važnija građanska prava. U filozofiji demokratizma Makanec nalazi "mnogo kršćanske ljubavi i sućuti prema poniženima i uvrijeđenima". On vjeruje u pobjedu demokratskih ideala.

Prema mišljenju teoretičarâ klasnog postanka države ona nije u službi općeg dobra, već onih što pomoću njezine sile ekonomski iskorištavaju bližnje. Kolektivna imovina otimačinom postaje privatno vlasništvo koje štiti država. Društvo je obilježeno klasnim sukobima, a država je veliko zlo koje treba, kako uče marksisti, ukloniti akcijom proletarijata. Perspektivu koju nude marksisti Makanec je smatrao "romantičkom utopijom o savršenom društvu". Naime ljudska je pokvarenost uzrok izrabljivačkog kapitalizma i klasnih suprotnosti. Ideja države kao osebujne norme nije se još nigdje ostvarila "u potpunoj čistoći", a trebala bi osigurati red i "egzistenciju određenog životnog totaliteta na osnovi pravednosti". Gumplowiczu je država prirodni produkt koji su stvorile ratničke divlje horde pokoravanjem slabijih. Vlast se temelji na rasnoj prevlasti manjinske grupe nad većinom. Makanec odbacuje njegovo mišljenje da su tlačenje i izrabljivanje glavni sadržaj svjetske povijesti. Prema Oppenheimerovu mišljenju ljudsko je društvo nastalo iz nagona za osiguranjem života, a zatim se javlja nagon za socijalnim usponom. Socijalna se moć postiže bogatstvom koje nastaje radom ili otimačinom. Kako je otimačina rezultata tuđeg rada političko sredstvo, njome je nastala država. Tijekom

vremena umjesto svijesti o rasnoj javlja se svijest o klasnoj razlici i suprotnim ekonomskim interesima. Rušenjem apsolutizma razvija se ustavna država s demokratskim težnjama. Na klasnoj podlozi formiraju se političke stranke. No Makanec skreće pozornost na to da stranke mogu nastati na nacionalnoj i kulturnoj osnovi. Oppenheimer je bio zagovornik budućeg društva bez ekonomskog iskorištavanja bližnjega, ali za razliku od Marxa i Engelsa želio je da se očuva javna vlast.

Dok su individualistički teoretičari svrhu povijesti i društvenog života vidjeli u pojedincu, koji je nositelj božanskog uma i stvorio je državu radi sebe, zagovornici univerzalizma, polazeći od primjera iz organskoga svijeta, smatrali su da država treba funkcionirati poput organizma: ona je "nadređeni realitet" pojedincu, te on postoji zbog nje i radi nje. Takvom je shvaćanju pridonio historizam naukom da se božanska istina ne objavljuje u umu pojedinca, već u povijesti i njezinim "pokretnim silama". Temeljnom i najvažnijom Hegelovom idejom Makanec smatra ideju o zavisnosti pojedinca od sudbinskih povijesnih snaga, među njima i države. Za Hegela pojedinac bez životne povezanosti s narodom, državom i kozmosom zbiljski nije ništa. U državi se ostvaruje etička cjelovitost jedinstvom opće i subjektivne volje. Narodi koji nisu uspjeli stvoriti svoju državu ostali su izvan svjetske povijesti. Državi je najviša dužnost njezin opstanak i zato joj je potrebna moć. Državni egoizam valja apsolutno odobriti. Najviša je vrijednost nacionalne države nacionalna kultura. Najviši cilj povijesti – napredak u svijesti o slobodi.

Razvijanje nacionalne ideje povezane s historizmom, po Makancu, obilježilo je sudbonosne događaje u XIX. i XX. st. On smatra da se nacionalnom idejom nisu dovoljno bavili ni zagovornici individualizma ni klasne teorije države, dok je univerzalizam promatrao narod kao cjelinu. Povezanost pojma naroda i pojma države dolazi do izražaja u nacionalnoj državi. Najvažnije neotuđivo pravo nacije jest "pravo na samostalan državni život". Fenomenu nacije ne može se pristupati naturalistički, jer nacija "nije nastala iz krvi". Uz rasnu ("zoološku") nije prihvaćao ni lingvističku teoriju o naciji, jer nacija je proizvod povijesti i kulture: duhovna stvarnost. Spoznajom svoje osobnosti kroz povijest narod prerasta u naciju. Kao politička stvarnost ona teži ostvarenju svoje egzistencije "u formi države". Cjelokupno kulturno stvaralaštvo nacije može biti očuvano u njezinoj državi. U njoj ona samostalno i slobodno uređuje svoj pravni život. Ipak, nacija je otpornija i trajnija od države.

Samo uz očuvanje vlastite državnosti smije nacija ući u državnu zajednicu. Inače je htijenje potlačene nacije "nepomirljivi imperativ pred junacima, koji se bore za njenu slobodu".

Neki su zagovornici ekstremnog univerzalizma, nastojeći ukinuti neposredan odnos pojedinca prema državi, stvorili ideju o korporativnom uređenju države, u kojemu je pojedinac sveden na člana staleža. Makanec u tome vidi težnju da se ukine demokratska ideja o jednakosti i uspostavi tiranija nad pojedincem. Dostojanstvo pojedincu nitko, pa ni kolektiv, ne može oduzeti, a da bi se ono očuvalo, Makanec predlaže demokratsku korekturu korporativističkog shvaćanja. Njemu je neprihvatljivo mišljenje da je demokracija vladavina nižih nad višima.

Radi ostvarenja trajno vrijednog političkog djela politički vođa mora slijediti stalne i stoljetne narodne ideale.

Važan je odnos kulture i državne moći kao biološke vrijednosti. Svrha je moći da štiti "vrhovne narodne vrijednosti", ali obožavana moć ugrožava te vrijednosti, "sama je po sebi zlo i nesreća" i drugima donosi nesreću. Imperijalistička shvaćanja o potrebama i zahtjevima kulture sumnjiva su i neprijateljska. Totalitarni režimi uzimaju si za pravo da čovjekove "najintimnije duhovne sfere" oblikuju prema svojoj političkoj ideologiji. Dominantna ideologija uništava u narodu sve što njoj ne konvenira. Tako nastaje atmosfera koju obilježava i diktatura nad duhom.

Ekonomskom liberalizmu Makanec nije priznavao pravo na autonomiju, jer je ekonomski čovjek daleko "od duha kulture", a najviša mu je vrijednost "maksimum profita" ostvaren kao "minimum nadnica".

Kulturna područja nisu skladno ujedinjena u sustav, česta je zategnutost između njih i države, no to ne smije dovesti do neprijateljstva ili do uništenja autonomnih prava kulture. Kultura i čovjek ovise o tome koliko će u praksi biti ostvarena humanizacija države i njezin najviši smisao.

U novim okolnostima u Banovini Hrvatskoj kao v. d. ravnatelja bjelovarske Gimnazije Makanec se zalaže za školski odgoj "u hrvatskom narodnom duhu" i izgradnju što boljih odnosa između hrvatske i srpske mladeži. U govoru na sastanku bjelovarske mjesne organizacije HSS-a ističe da su još uvijek teška vremena, ali postoji "tračak slobode" i potrebno je ustrajno raditi "na ostvarenju nacionalne ideje hrvatskog naroda i socijalne pravde u našoj domovini".

Neposredne spoznaje stvarnosti koju proživljava hrvatski narod i njegov seljački pokret vodile su Makanca u općenitija studiozna razmatranja koja bi narodu pokazala mogućnost bolje budućnosti i tako nastaju nje-

gove opširnije studije, koje se uvelike temelje na djelima utjecajnih europskih mislioca.

Do 1940. oštro se kritički odnosi prema nepravednom političkom sustavu u jugoslavenskoj državi, posebno zbog hrvatskog pitanja, osuđuje totalitarizme i ekonomski liberalizam, istražuje smisao države, zagovara demokratski liberalizam s težnjom za socijalnom pravednošću, a u hrvatskim prilikama otpočetka mu je najbliži bio hrvatski seljački pokret.

Bilješke

[1] Dr. Julije Makanec, Ličnost u današnjem svijetu, *Hrvatsko kolo, književno-naučni zbornik*, knjiga XIX/1938., str. 223 – 225
[2] J. Makanec, isto, str. 225 i 229.
[3] J. Makanec, isto, str. 226 – 227.
[4] J. Makanec, isto, str. 228.
[5] J. Makanec, isto, str. 229.
[6] Dr. Julije Makanec, *Marksistička filozofija prirode*, Zagreb, 1938., str. 5 – 6.
[7] J. Makanec, isto, str. 32.
[8] J. Makanec, Ličnost u današnjem svijetu, *Hrvatsko kolo*, knjiga XIX/1938., str. 229 – 232.
[9] J. Makanec, isto, str. 232.
[10] J. Makanec, isto, str. 233.
[11] J. Makanec, isto, str. 234 – 235.
[12] J. Makanec, isto, str. 235 – 236.
[13] J. Makanec, isto, str. 236.
[14] Dr. Julije Makanec, *O podrijetlu i smislu države* (Uvod u noviju filozofiju države), Zagreb, 1939., str. 5 – 6. Djelo je napisano vjerojatno prije sporazuma Cvetković – Maček i prije izbijanja Drugoga svjetskog rata, jer su prikazi o njemu objavljeni *u Hrvatskoj straži* 22. rujna i u *Hrvatskom narodu* 29. rujna 1939.
[15] J. Makanec, isto, str. 7 – 12.
[16] J. Makanec, isto, str. 12 – 16.
[17] J. Makanec, isto, str. 16 – 18.
[18] J. Makanec, isto, str. 18 – 19.
[19] J. Makanec, isto, str. 19 – 21.
[20] J. Makanec, isto, str. 22.
[21] J. Makanec, isto, str. 22 – 24.
[22] J. Makanec, isto, str. 24 – 27.
[23] J. Makanec, isto, str. 27 – 29.
[24] J. Makanec, isto, str. 29 – 30.
[25] J. Makanec, isto, str. 30 – 31.
[26] J. Makanec, isto, str. 31.
[27] J. Makanec, isto, str. 32 – 33.
[28] J. Makanec, isto, str. 34 – 39.
[29] J. Makanec, isto, str. 39 – 41.
[30] J. Makanec, isto, str. 41 – 44.
[31] J. Makanec, isto, str. 47 – 50.
[32] J. Makanec, isto, str. 50 – 55.
[33] J. Makanec, isto, str. 57 – 59.

[34] J. Makanec, isto, str. 59 – 62.
[35] J. Makanec, isto, str. 63 – 64.
[36] J. Makanec, isto, str. 64 – 65.
[37] J. Makanec, isto, str. 65 – 66.
[38] J. Makanec, isto, str. 66 – 69.
[39] J. Makanec, isto, str. 69 – 70.
[40] J. Makanec, isto, str. 70 – 71.
[41] J. Makanec, isto, str. 71 – 75.
[42] J. Makanec, isto, str. 75 – 76.
[43] J. Makanec, isto, str. 76 – 77.
[44] J. Makanec, isto, str. 77 – 79.
[45] J. Makanec, isto, str. 79 – 83.
[46] J. Makanec, isto, str. 83 – 84.
[47] J. Makanec, isto, str. 84 – 86.
[48] J. Makanec, isto, str. 86 – 87
[49] J. Makanec, isto, str. 87.
[50] J. Makanec, isto, str. 87 – 88.
[51] J. Makanec, isto, str. 88 – 89. Makanec je, među ostalim, razmišljao i o perspektivama totalitarizama: komunizma, kojemu je filozofijska osnova "materijalistički utilitarizam", fašizma i hitlerizma. Fašizam i hitlerizam sposobnošću svojih vođa mogu postići i najviše uspjehe, a komunizam može nametnuti svoju doktrinu milijunima ljudi. Ipak će se u ljudima koji žive u tim sustavima javljati "eksplozivni materijal hranjen najdubljim čežnjama ljudske duše". Ti će totalitarni režimi biti jednom srušeni "po istom neumoljivom principu hegelovske dijalektike" po kojem su oni rušili demokraciju. Prema neizbježnom zakonu povijesnoga kretanja svaki sustav u sebi stvara začetke svoje propasti. Ljudi će se opet zaželjeti slobode, kao prije Francuske revolucije, i morat će ju ponovno krvlju osvajati. U slobodnim demokratskim sustavima, koje neće ugroziti totalitarizmi, izbjeći će se velike krize i borbe. To se odnosi na "politički najtalentiraniju rasu na svijetu" – Anglosase, koji su bili našli "i mirni prijelaz iz epohe feudalno–aristokratske u epohu gradjansko-demokratsku". Makanec je siguran "da će u fašističko--komunističkom vihoru biti sahranjena ona sloboda, koja je dovela do ekonomskoga izrabljivanja većine sa strane eksploatatorske manjine", jer je preživjela i ostala bez budućnosti. On budućnost predviđa "u sintezi liberalističke teze i fašističko-komunističke antiteze". Sukob ovih suprotnosti dat će prekaljenu i očišćenu slobodu. Iz toga proizlazi njegova konstatacija: "Blago onome narodu, koji dane odluke dočeka moralno čvrst, organiziran i duhovno spreman." – Dr. Julije Makanec, Izmedju fašizma i komunizma, *Obzor*, L XXVI/1936., br. 256 od 4. studenoga 1936.
[52] Dr. Julije Makanec, *O podrijetlu i smislu države* (Uvod u noviju filozofiju države), Zagreb, 1939., str. 89 – 90
[53] J. Makanec, isto, str. 90 – 91.
[54] J. Makanec, isto, str. 91.
[55] J. Makanec, isto.
[56] *Zapisnici nastavničkog vijeća (1935. – 1942.)*, Državni arhiv Bjelovar, signatura HBJ 74; A4.1; 348/1.
[57] Rad oko postavljanja novog gradskog zastupstva, *Graničar*, br. 31, od 28. studenoga 1940., str. 5 i 6.
[58] Prva sjednica novoimenovanog gradskog zastupstva, *Graničar*, br. 32., od 5. prosinca 1940., str. 4.

Ako još niste, krenite i kupite – ili naručite – neka od svetojeronimskih izdanja!

Vašu cijenjenu narudžbu možete uputiti na jednu od ovih adresa:

Zagreb, Trg kralja Tomislava 21;
tel.: (01) 4829 375; tel./fax:4922 300
Zagreb, Kaptol 29; tel.: (01) 4814 709

KALENDARI

DANICA 2012., knjiga, cijena 35 kn;

džepni kalendar DANICA, cijena 5 kn;

12-lisni kalendar Danica, cijena 12 kn

KNJIGE

Edith Stein: *Iz života jedne židovske obitelji*; cijena 65 kn

Evelyn Underhill: *Mistični put;* cijena 45 kn

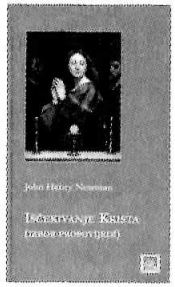

John Henry Newman: *Iščekivanje Krista (izbor propovijedi)*; cijena 70 kn

Gracijan Biršić: *Marija – početak boljega svijeta;* cijena 55 kn

MOLITVENICI

KRUH NEBESKI cijena 45 kn

IZVOR UTJEHE cijena 40 kn

MALI MOLITVENIK cijena 20 kn

Mašta

Na krilima mašte
obilazim svijet
dok cijeli život živim
na jednom mjestu.

To je moja pokora.
Privilegij.
Moj udes.
Put do ispunjenja,
do sreće.

Krilima mašte i snova
grijem oblake i sunce,
punim srce
i hranim dušu,
blagoslivljam dane.

Na dlan
mi se prospe
bezbroj zvijezda i želja
koje ne gasnu, kao nada.

Obići svijet
i živjeti život
na jednom mjestu…

Smisao

Držim odstojanje od života
radi sigurnosti prometa
i osobne zaštite.
Možda bude kolaps
i polomljen život.
Lakše ozlijeđen,
brzo se oporavljam
i budem zdrav.

Puštam misao
iz znatiželje letjeti
prozračnim stranama čekanja.
Možda se uhvati
za otvorena vrata duše;
nađe ispružene ruke
koje se ne boje
nepoznatih dodira.

Vrati postojanju
svježe sokove života.
Bude smisao…

Sloboda

U tami zaborava
i punoći svoga poništenja
nalazim Tebe.
Ti me čekaš…

Sanjam visoke litice
i promatram daleke vrhunce
sjećajući se Tvoga svjetla.

Slabim krilima darivaš
snagu za let.
Punina Slobode…

U noćima sumnji,
pokvarenih kompasa
i slijepih ulica
vidim Tvoj lik.
Tvoj me pogled prati,
ispružena ruka zove…

Neuzvraćene ljubavi,

neispunjene žudnje,
dolaze u luku,
nalaze mir.
Ti si Dobro
koje potičeš
činiti dobro.

Koraci života

Kasno je Gospodine!
Ti bdiješ?
Umoran si, dug i naporan dan?
Mnoštvo ljudi i problema,
svi traže svoje pravo i vrijeme…
Ti, Gospodine, strpljiv i nježan,
slušaš i čekaš…

Meni sada praviš društvo,
napokon nalazim vrijeme za Tebe;
Ti uvijek imaš vrijeme i prostor.
U gužvi i trci ne znam
gdje mi je glava;
dušu sam davno zaboravio.
Možda nisam?!
Možda još ima nade?!

Slušaš me, Gospodine:
ja pričam, Ti šutiš.
Ne dam Ti ili ne možeš
doći do riječi.
Čekaš da završim,
da razgovaramo…
Razgovor u tišini…

Vrijeme stoji i odmiče.
Ljubav prijateljstva.
Milost obitelji.
Shvaćanje i prihvaćanje u vjeri.
Koraci života…

Berba za sjetvu

Sijem budućnost
ubirući sadašnjost.
Slijedim savršenu liniju
vrhunske kvalitete.
Ne pristajem
i ne želim manje.

Prošlost konzervirana u povijest.
Gradivo koje se pamti.
Nove se lekcije uče.
Primjena učinkovitih metoda.
Visoki procent klijanja sjemena.
Prirodni uzgoj usjeva.
Plodovi ukusni.

Sjetva danas
za berbu sutra.
Današnja berba
za sutrašnju sjetvu.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Renata Mrvelj: U DOMU OČEVU. Nekrologij Školskih sestara franjevki Krista Kralja Bosansko-hrvatske provincije Prečistog Srca Marijina,** Provincijalat Školskih sestara franjevki Krista Kralja Bosansko-hrvatske provincije Prečistog Srca Marijina, Zagreb, 2011.
2. **Slavko Malnar: IZGUBLJENO DJETINJSTVO,** Ogranak Matice hrvatske u Čabru, Tršće, 2011.
3. **MARIO MIKULIĆ. Crteži,** Rabic, Sarajevo, 2011.
4. **REPUBLIKA, 1/2012., mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo,** DHK i Školska knjiga d.d.
5. **FORUM, 1-3/2012., mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti**
6. **MOTRIŠTA, 63, časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja,** Mostar, 2012.
7. **POLITIČKI ZATVORENIK, travanj 2012.,** HDPZ, Zagreb
8. **JEZIK, 2/2012.,** Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
9. **MATICA, travanj 2012.,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb
10. **OBNOVLJENI ŽIVOT, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 2/2012.,** Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb
11. **BOGOSLOVSKA SMOTRA, 1/2012.,** Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
12. **CRKVA U SVIJETU, 1/2012.,** Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
13. **BILTEN Franjevačke teologije - Sarajevo, 1-2/2011.**
14. **VJESNIK ĐAKOVAČKO-OSJEČKE NADBISKUPIJE I SRIJEMSKE BISKUPIJE, 1-2/2012.,** Nadbiskupski ordinarijat Đakovo
15. **SLUŽBA BOŽJA, liturgijsko-pastoralna revija, 1/2012.,** Katolički bogoslovni fakultet, Split
16. **NAPREDAK, časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, 1/2012.,** Hrvatski pedagoško-književni zbor
17. **KANA, travanj 2012.,** Kršćanska sadašnjost d.o.o., Zagreb
18. **VERITAS, travanj-svibanj 2012.,** Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, Zagreb
19. **SVJETLO RIJEČI, travanj 2012.,** FMC Svjetlo riječi d.o.o., Sarajevo
20. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA, travanj 2011.,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb
21. **MARIJA, travanj 2011.,** Provincijalat Franjevačke provincije presv. Otkupitelja, Split
22. **ŽIVO VRELO, liturgijsko-pastoralni list za promicanje liturgijske obnove, 42012.,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri HBK
23. **BLAGOVEST, list Beogradske nadbiskupije, travanj 2012.,** Beograd
24. **ŽIVA ZAJEDNICA, ožujak 2012.,** Hrvatski dušobrižnički ured u Njemačkoj, Frankfurt na Majni

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici izražavaju osobne stavove s kojima se uredništvo može i ne mora slagati.

Sitnopjesni i fusnote kao prikaz svakodnevice

Tomislav Maretić, *Leptir nad pučinom – sitnopjesni,*
izd. Hrvatsko katoličko liječničko društvo, Zagreb, 2011.

Ovo je dvojezična zbirka, meko ukoričena, s klapnama, veličine 15x21 cm, opsega 144 stranice. Na engleski su je preveli Margaret Casman-Vuko i Tomislav Maretić.

Ne računajući korice, kazalo i životopis – zbirka počinje stihom najznačajnijeg hrvatskog pjesnika Tina Ujevića, a završava jednostavnim, kratkim, jasnim a iscrpnim pogovorom o Maretićevu haiku pjesništvu koje potpisuje najzaslužniji promicatelj japanske kulture i pjesništva u našim krajevima Vladimir Devidé.

Sadrži 516 haiku i jedan *nijuin* što i nije previše za tridesetak godina pisanja sitnopjesni. Podijeljena je u osam skupina haiku. Prve četiri odgovaraju godišnjim dobima, proljeće broji 129, ljeto 138, jesen 127 i zima 79 haiku. U petoj su 38 haiku o Božiću i Novoj godini, u šestoj 20 haiku o psima, u sedmoj 23 ratna haiku, a osma je osamljenička rengica od 20 stihova to jest solo-nijuin.

Haiku su tematski uobičajeni – priroda; zemlja, nebo, voda, zrak, nebeska tijela, biljke, životinje, ljudi, dan, noć, blagdani, svakodnevica. Najčešće su to haiku o cvijeću, leptirima, cvrčcima i zrikavcima, psima i mačkama, Suncu i Mjesecu. Ipak je ovo do sada tematski najraznovrsnija i najšarenija haiku zbirka u Hrvata.

Od biljaka tu su u proljeće: bagrem, drijenak, forzicija, glicinija, jaglac, jorgovan, karanfil, ljubica, magnolija, maslačak, mlječika, pavit, rusomača, ruža, slak, šparoga, tratinčica, trubljačac, visibaba i vrijes. U ljeto: bogumila, bor, bukva, crnika, duhan, gladiola, ječam, krumpir, kužnjak, ladonja, lagerstremija, lavanda, lubenica, maslina, noćna frajla, oleandar, patlidžan, suncokret i žito. U jesen: agava, bambus, bundeva, čempres, datulja, grožđe, hrast, krizantema, krumpir, ladolež, limun, lopoč, orah, osinac, platana, pucalina, šaš, šipak i tetivika. U zimu: breza, čičak, imela, mandarina, naranča i planika.

Iz životinjskog carstva bilježe se ptice, kukci, sisavci, gmazovi, mekušci, vodozemci i ribe. Ptice su: crnkapa, crvendać, čaplja, češljugar, čižak, čiopa, čvorak, ćuk, drozd, fazan, galeb, grmuša, guska, kos, labud, lasta, patka, roda, slavuj, sova, tetrijeb, vodenkos, vrabac, vrana i vranac. Kukci su: bjelopjeg ovnić, bogomoljka, božja ovčica, bumbar, cikada, crnbel, cvrčak, danje paunče, gundevalj, konjska smrt, krijesnica, leptir, moljac, mrav, muha, pauk, pčela, rovac, skakavac, stonoga, šturak, vilin konjic, vodendjevica, vretence i zrikavac. Sisavci su: dalmatinac, jež, krava, lija, lisica, mačka, magarac, miš, pas, pitbul, srna, šišmiš i tigar. Ribe su: lubin, deverika, fugu i skuša. A tu su i daždevnjak, gatalinka, gušter, macaklin, puž, školjka i žaba.

Od znanih ljudi pojavljuju se: Basho, Dragutin Tadijanović, Dylan, Jan Palach, Šulek, Tin Ujević i Vladimir Devidé – autor im iskazuje dužno poštovanje i zahvaljuje na djelima koja su ga potakla pisati poeziju. Od neznanih tu su: bolesnik, brat, dijete, dječak, djevojčica, domaćin, glumac, gost, hipi, hodočasnik, Irac, kći, kočijaš, komunist, kupač, liječnik, ljubavnik, ljubljena žena, majka, maškara, ornitolog, pantomimičar, pjevač, planinar, plesačica, pobratim, pokojnik, pometač, prolaznik, putnik, ribič, ribolovac, sin, slikar, stjuardesa, sudac, susjed, svirač, tinejdžer, trgovac, vojnik, vozač i žetelac.

Od nebeskih tijela i pojava spominju se: Kumova slama, meteorski roj Liride, Mjesec i Mjesečeve mijene, Orion, Sunce, Zemlja, Zimski dijamant i zvijezda Danica to jest Venera.

Tu je i kalendar praznika i blagdana: Advent, Badnjak, Božić, Cvjetnica, Dan neovisnosti, Dan pobjede, Dan svetoga Patrika, Dan zahvalnosti, Hanuka, Hina-matsuri to jest Dan djevojčica ili Festival lutaka, maškare, Noć vještica, Nova godina, Pepelnica, poklade, Stara godina, Svjetski dan AIDS-a, Uskrs i Valentinovo.

Brojnost i različitost predmetâ i pojavâ koji se javljaju kao tema ili potpora Maretićevih sitnopjesni također je nezabilježena u haiku zbirkama hrvatskih autora. Koristeći ih u svojim haiku on pokazuje dio spektra svakodnevnog života u selu i gradu, ravnici i planini, rijeci i moru, a i drugdje. Puno je toga iz gradskog života modernog čovjeka. Naravno da nalazi poticaje za haiku i na poslu od kojeg živi (liječnik, specijalist infektologije), a osobito vraćajući se polako iz dežurstva kući, od Zvijezde preko Kaptola i Trga do Vrapča.

Pogledajmo i prebrojimo bez podrobnijeg preslagivanja u pretince, grupe i skupine: akvarij, beton, bor, bova, brisači, cigareta, cipele,

čegrtaljka, čevapčić, dar, duga, gitara, govornica, gradele, grafit, granata, grom, gruda, hauba, humak, igračka, jeka, jelka, kaleidoskop, kamera, kaput, karantena, kist, kišobran, knjiga, kokice, kolut, kopačke, košulja, krafna, krevetić, kuglica, kupaći kostim, lepeza, limenka, lonac, luster, ljuljačka, metak, minigolf, mramor, nanos, olovka, ormar, perje, petarda, pidžama, pivo, pjenušac, pjesma, plahta, platno, prašina, pršut, puška, računalo, rakija, reflektor, reklama, rov, sandala, semafor, sidro, skakaonica, slap, snjegović, snješko, spremnik, staklo, stol, stope, strašilo, suncobran, svjetiljka, šah, šank, špekula, špilja, telka, tezga, torbak, tuča, uskršnja jaja, vino, zimnica i žeravica (101).

Sad sam pobilježio i pobrojao glavne i sporedne glumice i glumce, spomenuo brojne starlete i statiste pa sad dajem vrijeme i mjesto zbivanja takvosti i stvarnosti ove knjige haiku. Odnose, prožimanje, sukobe, ravnovjesja, napetosti, prilagodbe, privlačnosti, odbojnosti među likovima daje scenarist i redatelj, scenograf, majstor tona, majstor slike, direktor fotografije, fotograf, zoolog, botaničar, biolog, astronom, etnolog, katolik, planinar, liječnik, erudit, muzikolog Tomislav Maretić u vrlo finim, tanahnim, nježnim, jasnim, točnim bojama i nijansama, sjenama i zasjenjenjima, notama i fusnotama, tonovima i glasovima, pjevu, cvrkutu, cvrčanju, zričanju, žuboru, šumu, jeki i odjeku, mirisu i miomirisu, vonju, zadahu i smradu, dodiru i opipu. Stvorio je ovu knjigu svojim znanjem, mudrošću, osjetljivošću, spretnošću, osjetima. Knjiga snimanja pisana je kaligrafijom starih japanskih majstora na rižinom papiru. *Leptir nad pučinom* snimljen je suvremenom digitalnom audiovizuelnom tehnikom i obrađen u svjetskim laboratorijima haiku pjesništva.

Mjesto zbivanja sitnopjesni su: balkon, bara, bolnica, cesta, crkva, dvorište, groblje, hiža, igralište, jezero, kamenjar, krčma, kuća, livada, ljetnikovac, most, obala, otok, park, perivoj, plaža, polje, ponor, potok, pučina, puteljak, restoran, ribnjak, rov, skaline, skijalište, stan, šetalište, šuma, tavan, terasa, trg, tržnica, tunel, vinograd, vrt, zdenac, žal i živica. Tu su imenom spomenuti gradovi, rijeke, krajevi i planinine: Beč, Dubrovnik, Pariz, Pula, Trpinja, Vukovar, Zagreb, Sava, Sena, Dalmacija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Sljeme i Velebit.

Autor bilježi i haiku trenutke u gotovo svim prijevoznim sredstvima što prometuju po kopnu, vodama i zraku, pa i pod zemljom. To su: auto, autobus, avion, bicikl, brod, čamac, jahta, kaić, kamion, kombi, metro, sanjke, tenk, trajekt, tramvaj i vlak.

Kigo, riječ koja označuje godišnje doba postoji u ogromnoj većini haiku. Nalazimo ju u imenima brojnih biljaka i životinja koje se pojavljuju

u stvarnosti u određeno godišnje doba; u imenima praznika i blagdana; rjeđe u izravnom navođenju godišnjeg doba ili imena mjeseca. Prepoznajemo ju u riječima koje ukazuju na rast biljaka - pupanje, listanje, cvjetanje, oblikovanje plodova, dozrijevanje plodova, padanje, truljenje, branje, bojenje listova, opadanje lišća. To su i riječi koje označuju agregatna stanja vode npr. gruda, inje, led, ledenica, magla, solika, snijeg, sumaglica.

Maretić je glazbenik, svira gitaru i glasovir, udara po bubnjevima. Ima savršeno ugođena uha te čuje mnogo toga što je drugima nečujno i to prenosi u haiku kako bi i čitatelj čuo nečujno:

zamagljen mjesec / slavuj se u kanjonu / natječe s jekom

u sumaglici / cijeli se otok trese / od buke cvrčaka

gust ljetni suton / gatalinke nadglasavaju / dječji žamor

u buci slapa / ako pozorno slušaš / slavujev pjev

vodenkos što pjeva / na jesenskom vjetru / ne žali ni za čim

suhi listovi / šum padanja solike / kada zastanem

Vodi nas na blues, u operu, na koncerte jazza, na balet, u disko, na nogometnu tekmu, u lunapark, muzej, restoran, na picigin.

Osobitosti ove zbirke su brojni haiku iz raznih skupina posvećeni obitelji, posebno profinjeni haiku posvećeni ženi majci i ženi ljubavnici. Odnosi otac-sin, otac-kći, muž-žena, žena-muž, brat-brat usput prikazani pokazuju dragost i toplinu unutar doma, ljubav unutar obitelji.

mala maškara / prepala se velike / tješi ju smrt

novo je doba – / tinejđer daje pikule / mlađem bratu

žabe u suton / vozim kćer dvokolicom / da ih slušamo

uskršnja jaja – / nasmiješena djeca / šarenih lica

krcati za more – / djevojčica šverca lutku / iza sjedišta

otvoren prozor – / ispod plahte slušamo / šum ljetne kiše

zimsko jutro – / naše dijete lupka / iz njenog trbuha

Pjesnik nam pomaže razumjeti i doživjeti neke sitnopjesni pišući brojne fusnote (22) koje uglavnom pripadaju botanici, zoologiji, ornitologiji, entomologiji, astronomiji. One su svakako korisne i djelotvorne – no nije li zastranjivanje od stvarnosti, takvosti i sadašnjosti koju nam treba dati pojedini haiku traženje i proučavanje objašnjenja u fusnotama. Ide li zen uz erudiciju? Naravno da ide ako znamo da je razum šesto čulo, ako smo strpljivi i marljivi, puni razumijevanja i volimo čitati opaske autora (sreća je da nema opaski urednika i prevoditelja).

Majstor nam proširuje i rječnik hrvatskog jezika koristeći prastare, malopoznate i novostvorene riječi – što svakako pozdravljam, jer je svaka od njih ponovno ili po prvi put otkriven rijetki kristal u nedostupnoj pećini. To je zaista drago i poludrago kamenje koje treba skupljati, obrađivati, pokazivati, radovati mu se, voljeti ga. Ipak pitanje glasi: Ide li zen uz etimologiju? E, neznam odgovor. Haiku je rijeka koja teče, na njoj su brojne prepreke pa je puna brzaca a i mrtvaja. Evo tih riječi pa vi sami recite odgovor na pitanje. Nepoznate i manje poznate riječi iz *Leptira nad pučinom*: gostinjac, odrina, osinac, rebrenica, sitnopjesan, sveval, tetivika, trubljačac, veleslak, vuzmenka, zagradba, zatočba, zmorac i žaropek.

Pri drugom čitanju više nema zastoja, svi su haiku jasni, razumljivi i može ih se doživjeti i prepoznati ima li čitatelj potrebno iskustvo pohranjeno u sjećanju. Ali tko danas čita drugi put? A prvi put?

Na drugim mjestima koriste se i riječi iz dijalekta i slenga, poneke strane riječi odavno uvriježene u svakodnevnom govoru – što je sve u duhu haiku.

Senryu, haiku s humorom, ironijom, propitivanjem svega i samoga sebe, rušenjem svih pravila i veličina, izrugivanjem ljudskim manama a i vrlinama – rijetko je više od pošalice barem u meni znanom našem haiku pjesništvu. Evo nekoliko Maretićevih:

dolaze gosti – / treba li pomesti / sa staza latice?

samo strašilo / među suncokretima / ne slijedi sunce

mlada majka / zaspala – dijete se samo / bori sa sisom

plac pun boja – / na broj pet sad ulazi / novi ljubavnik

večera uz svijeće / žabožder se podrigne – / posljednji kreket

sad na francuskom.. ./ stjuardesa ponavlja / šarmantnu točku

galeb ispušta / vrućú skušu dignutu / sa žaropeka

Je li haiku trostih? Navodno je! Ipak je to prvotno jedan stih, jedan doživljaj, jedan dah – zapisan u dva, tri stupca (okomito) japanskim kaligrafskim pismom. A eto ga u nas u tri stiha, zapisana obično latinicom u tri reda, jedan pod drugim (vodoravno). Tako je uobičajeno i u onom dijelu svijeta gdje se koriste fonetska pisma. Tako je i u Maretića. Ipak nerijetko se nailazi na stihove po smislu razdvojene, rastrojene, rascijepljene. Tražit ću pjesnika objašnjenje. A stih je stih ili nije stih? Vidi dolje primjer (ima ih na desetke!?)

nakon proljetne kiše sunce na pruzi prati korake	*Leptir nad pučinom*, stihovi se ne poklapaju sa smislom, 5-7-5.
nakon proljetne kiše sunce na pruzi prati korake	Stihovi se slažu sa smislom, ali broj slogova je 7-5-5.
sunce na pruzi nakon proljetne kiše prati korake	Stihovi se slažu sa smislom, a broj slogova je 5-7-5.

Je li haiku dvostih? Mnogi su ga pisali i tako. Neke svoje haiku naš pjesnik napisao je u tri reda, u tri stiha koji nisu stihovi. Možda ja ne razumijem cezuru? Možda tu fali treći stih? Evo primjera:

dok sviram bebop na gitari... odnekud pjeva grmuša	*Leptir nad pučinom*, stihovi se ne poklapaju sa smislom, 5-7-5.

dok sviram bebop na gitari odnekud pjeva grmuša	Dvostih, stihovi se slažu sa smislom 9-8.

Evo još jednog primjera koji bi valjalo napisati kao dvostih. Primjera dvostiha-trostiha ima na desetke. Smatram kako ovakvi primjeri, koje objavljuje iskusan autor, u odležaloj i dozreloj zbirci, ukazuju na složenost i zahtjevnost same forme haiku. Ovaj haiku vrijedi i kao senryu. Autor samog sebe otkriva kao lažljivca – ne da ne pomišlja na rezultat, nego i piše o rezultatu.

igrajući s njom minigolf, ne pomišljam na rezultat	*Leptir nad pučinom*, stihovi se ne poklapaju sa smislom, 6-7-4.
igrajući s njom minigolf, ne pomišljam na rezultat	Dvostih, stihovi se slažu sa smislom 9-8.

Kako prenijeti stvarnost i takvost na papir i u pjesmu u tri stiha koji nisu stihovi, u 5-7-5 slogova koji nisu slogovi? Maretić to čini jednostavno. Koristi svoje znanje stečeno kroz literaturu, svoje i tuđe osobno iskustvo u pisanju poezije i haiku poezije. U njegovim haiku gotovo da nema tajni, tajanstvenosti, hermetičnosti, mističnosti, onostranosti. Nisu metaforički ni simbolički, a to je kako znamo u načelu primjereno haiku. Ipak – zakoni su da se krše.

Ne teži za umjetnim, ishitrenim, hinjenim efektima bilo koje vrste, nego koristi svoj bogati rječnik i prikazuje, prenosi, ponovno stvara svoje izravne doživljaje prirode, svijeta i života. I to je to. Haiku.

Ništa posebno – prisutno je u gotovo svim njegovim haiku. To načelo je sukobljeno s izoštrenim zapažanjem preko naših šest čula – sitnih, finih, neprimjetnih, skrivenih detalja svijeta, te sa sakupljanjem brojnih podataka o prirodi iz botaničkih, zoooloških, astronomskih i drugih knjiga i priručnika i naravno interneta. Na kraju i znanje o poeziji, haiku, zenu – stečeno dugogodišnjim čitanjem i stvaranjem povremeno više smeta nego koristi. Ponekad se postavlja pitanje: Je li Maretić kao stvaratelj ove zbirke pjesnik ili znanstvenik? Najčešće je samo čovjek koji izravno, iskreno, jednostavno i uspješno predaje drugima svoje doživljaje, opažaje, osjećaje i uvide u obliku sitnopjesni.

"Maretićevi će trostisi zasigurno ostati trajnim vlasništvom ne samo hrvatskog haiku, nego i hrvatskog pjesništva uopće – osim toga, Maretić ne piše samo haiku nego također wake, renku i poeziju slobodnog stiha." napisao je na kraju pogovora Vladimir Devidé. Složivši se s njim želim dodati kako će zbirkom *Leptir nad pučinom / Butterfly over the open sea*, koja je nezaboravimo dvojezična, i dugogodišnjim prisustvom u brojnim svjetskim haiku časopisima i magazinima, te vezama s poznatim inozemnim stvarateljima ove forme – Maretić ostaviti dubok trag u svjetskom haiku pjesništvu.

Na kraju podastirem svoj osobni izbor (ograničen prostorom) iz ove zbirke koju preporučam svima koji pišu ili misle pisati sitnopjesni, mada im savjetujem: proučite prvo naše narodno pjesništvo, onda narodno pjesništvo susjednih naroda, pa suvremeno pjesništvo tuzemno i inozemno – i onda pišite gange, rere i bećarce. Može i slobodni stih.

krijesnica / ispala na travu / iz Kumove slame

lete oblaci / cvjetovi trešnje plove / u istom smjeru

stablo platane / svaki list pada / na svoj način

oblačno nebo / svaki suncokret gleda / u drugom smjeru

noć u zaljevu – / s jahte dopiru zvuci / pranja posuđa

blizu je ponoć / zvonce zove na pašticadu / prije Pepelnice

kaleidoskop: / na dnu tunela sunce / u šarenom lišću

hrpa bundeva / u seoskom dvorištu / prana kišicom

zaboravljen / patak-mamac pluta / kišnim jezerom

s planeta Zemlje / sve do kraja Svemira – / žablji fortissimo!

Dubravko Marijanović

ZAPIS O KAMENU*

Kakva je to tvrda tvorevina, kruto tijelo, koje, otkako je odvojeno od svog ležišta u brdu, planini, kao da više uopće nema svog pripadanja? Kakva je to snaga postojanja tijela bez vlastite, unutrašnje topline, koje, izloženo surovosti vremena, studeni, ledu, suši, suncu i kiši i predanoj osami, odolijeva i traje u statičkom trpljenju, čekajući da opet bude negdje premješteno, ponovno u nešto ugrađeno!

Pokušao sam razumjeti i oživiti njegov mrtvi izraz, htio prodrijeti u samo srce kamenog tkiva. Svi ti zbijeni komadići vapnene krutnine, povezani prostorima neživih pora i šupljina, pretopljeni u tvrdu jezgru, izražavali su tragično jedinstvo žeđi i svakojake patnje.

I napukline na površini i skršeni skeleti, i sitna zrnca krhotina školjaka i kristala- govorili su mi o neminovnim promjenama i lomljenjima tijekom njegova stvaranja; o golemoj snazi koja ga je iznijela sa dna mora i ugradila u hrbat otoka i stijenje planine.

Obuzet ovim mislima kao da sam zaista oživljavao kamen. Osjetivši u sebi dosad nepoznatu radost počeo sam osluškivati i ćutjeti njegovu postojanu šutnju, počeo vjerovati u njemu poruku tajne, u njemu duboko pohranjene, i kao simbol života i kao njegovu stvarnost.

I najmanji kamen ako se u njega zagledamo dat će nam iluziju nekog većeg obujma, učinit će nam se da nadrasta i sebe i okolinu, poprimajući vid gore, klisure ili hridine. Njegov nesavršen oblik, grubih grebenastih izbočina, otkrnjenih bridova, odlomljenih vrhova, hrapave, ispucane površine, otkrit će nam se kao izvor, kao prapočetak svih mogućih, stvorenih i još nestvorenih oblika.

Obliven žutilom sunca, i njegovo mrko sivilo kore, i škrti blijedi lišajevi i zemljasti tragovi bit će pozlaćeni, a njegova sjena, stopljena sa crvenilom zemlje, pričinit će nam se kao jedno drugo njegovo spljošteno tijelo, svedeno na bačenu tamu, iz koje će on izrastati kao svjedok vječne i svečano-tužne svjetlosti i nezaustavljive prolaznosti.

Ivo Radovanović

* Umjesto okasnjelog nekrologa donosimo u spomen na autora ovaj kratki zapis, koji je 10. rujna prošle godine, kako piše S. M. u *Glasu Koncila* od 25. IX. 2011., sa suzama u očima pročitao njegov prijatelj kipar Vladimir Petković na recitalu hvarskih pjesnikinja i pjesnikâ što su ga, u sklopu akcije za obnovu stare župne crkve sv. Jurja u Gdinju, organizirale Julija i Tatjana Radovanović u ime Zavičajne udruge Gdinj.
Ivo Radovanović rodio se u Gdinju 1939., a preminuo je 2010. Po struci je bio geolog, ali, kako i *Zapis o kamenu* pokazuje, po pozivu likovni umjetnik. Izlagao je s drugima i samostalno, u Hrvatskoj i Francuskoj, gdje, je, u Parizu, živio nakon što je u Kanadi od 1971. do 1974. radio na istraživanju željezne rude. (Ur.)

KROZ PRIZMU IRONIJE

Zadržavši se na Rabu duže nego što sam planirao, zatekao sam se i bez knjiga Ante Zemljara, čije književno djelo iznova čitam, jer me na to potiču i posvete što ih tom golootočkom patniku ispisuje suvremeni talijan-

ski pripovjedač, pjesnik i prevoditelj Erri De Luca[1]. Zaputio sam se tako u rapsku Gradsku knjižnicu, u nadi da ću zateći i pokoje djelo Ante Zemljara. U predvorju knjižnice čekalo me više nego ugodno iznenađenje: slike velikoga formata i do tada meni nepoznata rukopisa. Slučaj je htio da je moje čitateljske brige, a ujedno i znatiželju posjetitelja likovnih izložbi riješila ista osoba.

Mlada povjesničarka umjetnosti Anita Pahljina, koja je završila i studij kroatistike, a na mjestu knjižničarke zatekla se zamjenjujući osobu inače zaduženu za te poslove, ukratko mi je opisala sadržaj knjižnice i postav izložbe. Na odlasku iz knjižnice, uz knjige Ante Zemljara ponio sam i kataloški listić s podatcima o autorici i izložbi. Taj listić me "poveo" na internetske stranice koje su mi podastrle tekst Mirjane Grce, objavljen u riječkom *Novom listu*.[2]

Tako doznajemo da se mlada akademska slikarica Ana Debelić[3] nakon studija vratila na otok svoga djetinjstva, gdje živi i stvara. Njezinu prvu samostalnu izložbu, upravo ovu u Gradskoj knjižnici Rab, otvorila je gradonačelnica Rosanda Krstinić Guščić.

Deset akrila na platnu[4] pod zajedničkim naslovom *Autohtono – alohtono* predstavila je povjesničarka umjetnosti Tonka Kardum, rekavši između ostalog: "Moglo bi se reći da se *autohtono* odnosi na odabir motiva poput lavande, smokve, hrasta, masline, rapskog tanca, zvonika i ostalih motiva koji su specifični za naš kraj, tradiciju i običaje, dok se *alohtono* odnosi na pristup, odnosno na način na koji te motive prikazuje."

A na već spomenutom katalošKom listiću Anita Pahljina je progovorila i o utjecajima na djelo mlade rapske slikarice: "Njezina djela pokazuju utjecaje umjetnosti 20. stoljeća, kao što su grupa De Stijl s karakterističnom statičnošću te dinamičan i razigran ruski suprematizam, pop-art koji svakodnevne predmete gleda u službi umjetnosti. Uz te pravce, umjetnica postavlja svoja djela u korelaciju s nasljeđem primitivne umjetnosti. Svi su oni jasni u slikarstvu Ane Debelić. Međutim, njezina djela nisu tek zbroj raznih utjecaja nego su tvorena prepoznatljivim potpisom koji uključuje kolažnost, repeticiju glavnoga motiva na geometrijskoj podlozi, pri čemu djelo pršti skrivenim značenjima, a detalji u međuodnosima postaju simbolima."

Na novinarkino pitanje što je potiče na umjetničko stvaranje i na baš ovakav izbor motiva Ana Debelić odgovara:

"*Autohtono – alohtono* moja je prva samostalna izložba. Prvo predstavljanje publici, mojim sugrađanima. Slike su nastale tijekom ljetnih mjeseci, kada je Rab popunjen turistima, a i ulice grada također autohtonim proizvodima (...). Slikam ono što me okružuje, moju svakodnevicu. Motiv se uvijek nametne sam po sebi."

I prije nego što će pri završetku razgovora s Mirjanom Grce (usput – također djevojkom s Raba!) najaviti još jednu samostalnu izložbu, možda već tijekom nadolazećeg ljeta, autorica je pojasnila da ovom izložbom "propitkuje na neki način i ironizira komercijalizaciju kulturne baštine i prirodnih resursa".

U vrijeme moga produženog boravka u Kamporu na otoku Rabu, pojavio se i travanjski broj *Rapskoga lista*, u kojem Anita Pahljina objavljuje i nešto duži tekst[5] o izložbi koju ću dugo pamtiti.

Tvrtko Klarić

1 Premda svoj književni prvijenac objavljuje na izmaku četvrtoga desetljeća života (usp.: *Non ora, non qui*, izd. Feltrinelli, Milano 1989.), broj bibliografskih jedinica tog alpinista, revolucionara, radnika i samoukog proučavatelja (i prevoditelja!) starozavjetnih tekstova odavna je veći od onog koji označava autorove godine. U jednoj od do sada tri objavljene zbirke poetskih tekstova zatječemo i onaj posvećen Anti Zemljaru (usp. *solo andata*, izd. Feltrinelli, Milano 2005., str. 43). Neveliku knjigu kratkih proza, nadahnutu primjerima starozavjetnih heroina, znakovita naslova *Svetice sablazni*, završava kratkim oproštajem (*Congedo*), fiksirajući sliku Ante Zemljara kojemu u tako nehumanim uvjetima polazi za rukom dokučiti „razlog više od molitve i pisma od kuće", uvjerivši se da je „u nutrini svakog kamena zaključana zatočenica iskra" (usp.: *Le sante dello scandalo*, izd. Giuntina , Firenze 2011., str. 60).

2 Vidjeti: *Novi list*, 12. veljače 2012. godine.

3 Rođena 25. rujna 1985. u Rijeci, gdje završava Školu za primijenjenu umjetnost i dizajn, magistrirala je na Akademiji likovnih umjetnosti u Širokom Brijegu 2010. godine u klasi prof. Antuna Borisa Švaljeka.

4 Izložena su djela: *Crnika, smokva, maslina, Jedrilice, Lavanda I, Lavanda II, Ovce, Rapski tanac, Ribe, Trajekt, Zvonici I* i *Zvonici II.*

5 Uz već rečeno, taj nam tekst donosi i podatak da je „odaziv publike bio velik zbog čega je Ana Debelić izrazila zadovoljstvo: 'Drago mi je što me puno ljudi podržalo, a kritike su bile iznimno pozitivne. Eto, ispalo je da su Rabljani željni kulture i pokazali su da zimi postoji kroničan nedostatak kulturnih događanja jer se sve orijentira prema ljetu i turistima'." (Usp.: *Rapski list*, br. 17, travanj 2012., str. 36.)

POLINDARENO *CAREVO NOVO RUHO*

(povodom kazališne premijere u Istarskom narodnom kazalištu)

Tko god se zatekao 10. ožujka na premijeri u Istarskome narodnom kazalištu u Puli, makar i ne znao lindarski govor, nije mogao suspregnuti smijeh. Zasluga je to glumačkoga trojca: Rade Radolovića u ulozi mudroga kralja (Caode), Todora Tianija (ministar Štiode) i Helene Minić (žnjiderica Erina). I spretne redateljske ruke Jasminka Balenovića, dakako. Maštovita koreografkinja Katarina Radošević Galić te raspjevani, zapravo rasvirani dvojac Livio Morosin i Tomislav Šestan također su pridonijeli nezaboravnom kazališnom doživljaju. A sve je zakuhao nepopravljivi kazališni *enfant terrible* Dragutin Lučić Luce, polindarivši *Carevo novo ruho* H. C. Andersena, kako je svojedobno učinio i s *Katom Kapuralicom* Vlaha Stullija, utjeloviši je u *Katinu Gvardijanku*.

Programska knjižica, uz to što nudi obilje informacija o samoj predstavi i njezinu nastajanju, ustvari je prava mala enciklopedija o Lindaru i lindarskome govoru, što je pak uredničko-nakladnički biser knjižarskoga znalca Miodraga Kalčića.

"Dijalekt očuđuje, a bajka razveseljuje..." – tim riječima počinje svoju kratku bilješku redatelj Jasminko Balenović, a u nastavku kaže: "I jedno i drugo, naravno iz optike odraslih, potiče emocije, sentimente i povratak u djetinjstvo. Što ćeš više? Možda još

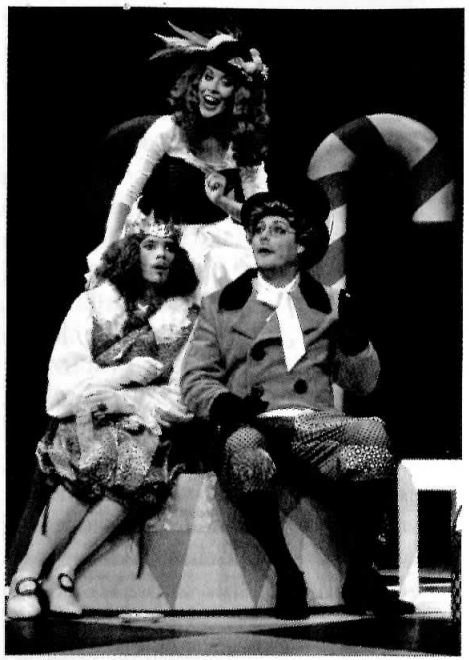

Nasmijana Helena Minić u ulozi krojačice (žnjiderice), Rade Radolović (kralj) i Teodor Tiani (ministar).

lindarski kaban! Otrcano je reći: 'Bajka za odrasle.' Poučna bajka (svaka bajka poučavanjem razveseljuje) za djecu? Oni uče ono što mi znamo, ali i to što mi znamo svojim ponavljanjem razveseljuje. Učiti i veseliti se!"

U nešto dužoj popratnoj bilješci s početka programske knjižice Dragutin Lučić Luce duhovito zaključuje: "Nakon što sam ustanovio da je Andersenovo 'ruho', iako u zbilji ne postoji, pokretač svih događaja i postupaka, mogao sam mirne duše s Beckettom – u posve drugačijem kontekstu – na bandijerici istaknuti parolu: 'Ništa nije tako realno kao ništa!'"

Nakon uvodnih "posipanja pepelom" dvojice glavnih nepopravljivih "oskvrnitelja" *Careva novog ruha*, slijedi tekst predstave *Lindarski kaban* s pripadajućim songovima iz pera Branka Lučića (str. 17-45). Za *Rječnik manje poznatih riječi uz Lindarski kaban* (str. 46-61) pobrinuo se također D. L. Luce, koji je za ovu prigodu sročio i kratku filološku studiju pod naslovom *Govorite li po 'lindarski'?* (str. 62-66).

Autoru izvornika ipak je ponuđena zadovoljština objavljivanjem prijevoda (str. 68-71) *Careva novog ruha* iz pera Josipa Tabaka.

Drugi homagijalni teskt (*Lindar*, str. 73-78) pripada Franji Horvatu Kišu, koji je – kako svjedoči urednička opaska – posjetio Lindar u srpnju 1914. godine.

Programsku knjižicu *Lindarskoga kabana* zaokružuje literarno-enciklopedijska minijatura *Lindar: 45 fragmenata*, koju također potpisuje neizlječivi zaljubljenik kraja svojih predaka.

Tvrtko Klarić

TRENUTAK ISTRGNUTE STVARNOSTI

(Ivan Brčić, Plavi kamen, *izd. Stih, Zagreb, 2010.)*

Prva je zbirka ponekad uistinu kao ovaj pjesnikov stih (pjesma *Glas*) *Trenutak istrgnute stvarnosti.* Cjelinu je teško sagledati jer život je još u usponu, još se ubiru uspjesi i nadanja su neiznevjerena. Tako se mladi pjesnik javlja glasom u kojem je kakofonija vibrantna, teme se isprepliću i variraju od antihermetizma do refleksivne i lagano patetične pa i egzotične samoće koja ga polako posjećuje u kući bitka. U *Stranicama mog života* on će zaključiti: *Ja sam majmun što traži bit.* To samoponiženje svjedoči o lutanju jedne duše u prostoru i vremenu kao ograničenjima što su dana čovjeku, dok se njegova antropološka suština mijenja iz stiha u stih – čas je gavran, stranac, vuk, pjesnik i na koncu majmun. Možda se ovo banaliziranje velikih pitanja ne može odbaciti kao poza, jer u istoj pjesmi nalazi se ključni stih – *Krik djetinjstva čuvam.* Upravo on svjedoči o stanju duše koje pjesnik sluti kao najdublji dodir s nepoznanicama toli dragocjenim: tko sam ja bio, odakle dolazim, tko sam danas, zašto se jezik zaborava ne želi odreći izvora djetinjstva? Pjesnika još nije oblio tzv. književni elitizam u kojem se ne nalaze duhovne vrijednosti prošlosti, pa se u ovoj poetskoj maniri osjećaju nesvjesni dodiri hrvatske tradicije – Pupačića, Alfirevića, Šopa, sve do biblijskih srebrnjaka za koje neki prodadoše duše.

Narativni ton šansonijerske i trubadurske lirike osjeća se osobito u ljubavnim stihovima, gdje se ponekad noću šulja i Lorca, a ljubav je negdje iza prozora i mjesečine kao trajnih atributa u ritmu orfejske glazbe što još nije prokrvarila do onoga klimaksa tinovske samoće. Ima samoće i osame i u ovim stihovima, ali ona tek kuca na vrata, još joj pjesnik nije ugledao dubinu bez fabule, golotinju strave i ostavljenosti, a ljubav i smrt još se nisu uprizorili, iako zna da postoji rijeka Leta u zagrobnom svijetu. Ta razdjelnica u slikovitom i metaforičnom ruhu dopire do još mlade duše i donosi vjetrove transcendentnoga u kojem su Thanatos i Eros tako blizu (*Lugarin, Odlazak)* u nekoj nedefiniranoj pikarskoj noći dok se tijela dodiruju. Bestidnost i nepotrebna blaziranost, kojom se često prekriva suvremena poezija, nema mjesta u ovoj zbirci. Gotovo decentno otkriva se ljudska potreba za fizičkom ljubavi u sužnjima vremena i polako se guši u osjećaju prolaznosti. Ponešto geometrijskih oblika i kratkih haiku-stihova metaforama sekundiraju tom sjetnom refrenu: *Dok sekunde cvjetaju / I zjene vremena se šire / Udaljeni su opet / Naši pusti životi* (Odvojeni).

Taj osjećaj samoće i napuštenosti javlja se kao možda najjači u refleksivnom prostoru pjesnikova duha i bilježi spoznaju o položaju pjesnika i njegova djela u gotovo programskoj pjesmi ove zbirke: *Pjesnik je sam / U prostranstvu nedogleda / Oštricu pera ubada u noć / Putovi obasjani svjetlošću zvijezda / Adrese na kuvertama / Zape-*

čaćene vječnošću / Svijetle u mraku njegova svijeta (Pjesnik je sam).

Tematski krugovi otvaraju se kao ljubavni, rijetko domoljubni, a možda posebno izričajni u poniranju prema izvorima života: majci, baki, djedu, najranijem zavičaju. U pomalo toplom romantičnom sjećanju, bez uzvišene rezignacije koja sustigne mnoge u nešto kasnijim godinama vraća se Ivan Brčić majci u pjesmi *Glas*: *Imam samo riječi u nemirnom dahu / Između Sunca i Mjeseca / Dok miriše noć, rađam se / U novom jutru, u zvjezdanom prahu / Licem okrenut prividu / Sa suzama u venama / Prelazim iz jedne tišine u drugu / Trenutak istrgnute stvarnosti / Čudan glas u praznoj sobi / Obraća mi se iz tamne sjenke sunca / Pun radosti / Isti glas, koji me iz sna budi.*

Bez emocionalne patetike, u zreloj sinesteziji vremena i prostora, radosti koja traje u nekoj kartezijanskoj mjeri podneva i ponoći, sažeo je sveukupnost u ono što bi stari Grci nazvali *anagnorisis*, pronalazeći izvanjsko analogno unutarnjem. Tako se obraća i baki, ali dodaje mjeru nježne sjete, bajkovite predjele koji su se iz njene duše prelijevali u njegovu i negdje usred pjesme zapiše: *Doba neko / Ukotvilo se u sudaru s nepovratnim*. Plovidba je to uz Cetinu, molitva i čežnja za čistotom koju pronose rapsodi od davnina, sačuvani puls u rijeci predaje.

Didi Ivanu posvetio je *Ruke*, drage, pune blagoslova, ispucale, težačke, sigurne u Boga. Njih traži da ga vode. To je želja za povratkom u raj djetinjstva, arhetipski osmišljenoga kao topli zavjet istine i mira. I kao što je nemoguće vratiti se u djetinjstvo, tako je nedohvatan i iskon jednostavnosti vjere. Ali čežnja vrijedi, ona oplemenjuje i nosi.

Oda vlastitoj mladosti pjesma je *Plavi kamen*. U njoj su sve slutnje srca koje plamti, žudnje i snage koja spava, nemiri i snovi, a on sam je *zmaj u plamenu* i *čisti safir u plavom kamenu*. Upravo takav nemir kadar je ispisati u budućnosti neki blistavi kaligram, razviti zametnute klice koje su u ovoj prvoj zbirci vidljive i mjestimice metaforički snažne, a traže još prostora i žeđaju za prastarim izvorima, i to ih čuva da ne postanu "angažirane" i da ih ne proždre povijest.

Nevenka Nekić

HORVATOV NOVI PUSTOLOVNI ROMAN

(Tihomir Horvat, Pustolovine puha Ocija i djevojčice Tonke, *izd. Alfa, Zagreb 2011.)*

Radnja ovog Horvatova romana za djecu smještena je na širem području Turopolja, zapravo u mjesta Krušak i Vukomeričke Gorice te manjim dijelom u pitoma turopoljska mjesta Buševec, Donju Lomnicu, Kozjaču, Kravarsko, Malu Bunu, Veliku Bunu, Turopolje..., dotiče se Velike Gorice i Zagreba te nekih manje poznatih lokacija.

Glavni su junaci jedanaestogodišnja obično-neobična crvenokosa djevojčica Tonka i čudan šumski dlakavi stvor – puh Oci, a sve počinje izletom učenika jedne zagrebačke osnovne škole u Turopolje gdje će razgledati čuvene turopoljske drvene kuće i park s divljim životinjama u ključićbrdskoj šumi.

Tonka je ostala bez majke pa se otac Mario, profesor na glazbenoj školi, silno trudi da joj to nadoknadi, kako bi odrastala bez trauma i nezgoda kakve mogu zadesiti djevojčice na pragu puberteta. Puh Oci zapazio je crvenokosu djevojčicu kad je na vrućoj pošljunčanoj stazi spazila nemoćnu glistu pa uzela suhu travku i njome premjestila glistu u vlažnu hladovinu. Prati je dalje i oduševljeno promatra kako u parku hrani jelene lopatare koji joj prilaze bez straha i kako grančicom opet podiže kišnu glistu s pregrijanog tla i premješta je u hladovinu. Pronašao je ono što već dugo traži – *izabrano biće* koje će spasiti šumu. Hita do gospodara šume i svega života u njoj da ga obavijesti o velikom događaju. Gospodar je tisućljetni hrast koji pamti još rimska vremena, zove se Dub i silno je zabrinut za sudbinu svoje šume jer su došla vremena kad ljudi nemilice uništavaju prirodu i ne mare za njeno očuvanje. Oci se pribojava da više neće naći crvenokosu djevojčicu, jer se sa svojim razredom vratila u Zagreb, no spletom okolnosti njezin tata oporukom dobiva tipičnu turopoljsku drvenu kuću i tada se počinju nizati uzbudljivi događaji u vezi sa spašavanjem šume. Tu je opasni lovokradica koji ubija životinje, obrađuje njihove kože i skupo ih prodaje tajanstvenom naručitelju, suprotstavlja mu se Dino, mladi student šumarstva, koji mašta kako će jednog dana postati lugar i čuvati šume od uljeza. Vrlo opasan je Štef, šminker i poduzetnik koji kupuje turopoljske drvene kuće, rastavlja ih i skupo prodaje, premda su mnoge zaštićene kao spomenici narodne arhitekture, a otkrio je i Duba, gospodara šume, pa, diveći se njegovoj veličini, organizira njegovo rušenje. Pomažu mu Škiljo i Honda, dvojica besposličara koji dane provode u kafiću „Kod žira" u Maloj Buni igrajući biljar. Značajnu ulogu u romanu ima i Magdin dnevnik. Magda je žena koja je oporukom svoju kuću u Krušaku ostavila Tonkinoj mami, a kako je ona umrla, pravo je prešlo na tatu pa tata s Tonkom dolazi privremeno živjeti u toj kući jer im majstori u Dugavama obavljaju razne popravke u stanu. Magda je bila velika ljubiteljica prirode, svakodnevno je posjećivala šumu, zapisivala sve što je opažala, znala je i razgovarati s drvećem. Ona je prije Tonke bila *izabrano biće* koje štiti šumu. Tonka će u novoj kući pronaći Magdin dnevnik s mnogobrojnim crtežima, pomno ga čitati i proučavati kartu koju je Magda nacrtala te tako još više zavoljeti prirodu. Tu će u ormaru prvi put ugledati puha, dati mu komadić jabuke i u čudu ga promatrati kako šapicama pridržava jabuku i jede ju, uopće se ne uplašivši. Kad ga je drugi put ugledala u ormaru, čučnula je i dala mu suhu šljivu. On ju je bez straha uzeo i rekao: Hvala! Nije mogla vjerovati svojim ušima. Od tog trenutka počinje njihovo veliko prijateljstvo. Puh Oci vodit će je šumom, upoznavati sa zakonima prirode, a ona će sve upijati kao spužva. Sprijateljit će se sa svim biljkama i životinjama u šumi, vidjeti patuljke i vilenjake, naučiti govor šume i doista postati *izabrano biće*. Događaji

koji slijede odvijat će se munjevitom brzinom sve do konačnog izbavljenja šume.

Na kraju, za punog mjeseca Tonka s Ocijem dolazi na čistinu gdje Dub okupljenim životinjama i svim šumskim bićima govori o potrebi očuvanja šume. S obzirom na to da on zbog starosti više ne može rađati zdrave žirove, uspio je sačuvati tri žira otporna na bolesti. Oci se popne na vrh krošnje i iz duplje izvadi tri žira zamotana u lišće te ih dade *izabranom biću*, a ona ih na čistini zasadi. Uskoro su nikla tri mlada hrasta i počela rasti pod okriljem moćnog duba. Bit će to novi hrastovi, otporni na sve bolesti, i davat će nove žirove pa će se šuma obnoviti.

Prostor u koji Horvat smješta svoje likove slikovit je, realan, naročito kad se radi o interijerima (unutrašnjost kuće ili kafića), dok je priroda prikazana romantičnom, bajkovitom, prepunom mirisa, boja i zvukova. Tu je autor jednostavno nenadmašan kao poznavatelj i ljubitelj prirode. Usporedimo li Vukomeričke gorice Slavka Kolara, gdje su likovi mahom buntovni, primitivni, grubi i zatucani seljaci, i Horvatove Vukomeričke gorice, gdje je sve čisto, uredno, bajkovito, lijepo, sa simpatičnim i vrijednim domaćim ljudima, pomislit ćemo da se ne radi o istom kraju. Horvatov je roman dobrim dijelom animalistička bajkovita proza, u kojoj biljke i životinje govore i osjećaju; proza u kojoj jedna djevojčica svojom nježnošću spašava prirodu i udahnjuje joj novi život. Proza s humanom porukom o pobjedi dobrote nad zlom.

Jure Karakaš

ŠKOLA DJETINJSTVA

(Iva Nuić, Zagrljaj, izd. Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne, Mostar, 2011.)

Pisati za najmlađe znači uživjeti se u dječji svijet, umjeti progovoriti dječjim glasom, a pritom zadržati obilje vlastitoga životnog iskustva koje se temelji na odraslosti pa iz toga iskustva odaslati poruke malenima, poučiti ih i zabaviti, ali prije svega dodirnuti njihov duh kako bi u ljepoti književnosti prepoznali i ljepotu djetinjstva i radost življenja. I roditelji i učitelji nastoje naučiti djecu kako je knjiga vrijednost kojoj treba prići s poštovanjem, koju treba čuvati i iz koje se može upijati znanje o životu i svijetu, koja može navesti na maštanje te razvija doživljajnost. Da bi se dijete zainteresiralo za knjigu, ona mora biti napisana jezikom koji ono razumije, stilom koji mu je blizak, mora progovoriti o temama koje ispunjavaju djetetov život, a pritom treba golicati maštu, mamiti na čitanje, na istraživanje. Sve je to u svojoj zbirci kratkih priča za djecu, naslovljenoj *Zagrljaj*, uspjela postići književnica Iva Nuić.

Priče Ive Nuić ispričane su dječjim glasom, promišljene dječjom mišlju, a ipak su pune spoznaja o životu, spoznaja do kojih se dolazi odrastanjem i koje su dio iskustva odraslih, ali te su spoznaje izrečene nenametljivo, a jasne su i vidljive, pogodne su za razmatranje, za analizu. Kada bi cilj dječje književnosti bio samo zabaviti dijete, ono iz takve književnosti ne bi moglo crpsti važne spoznaje. Čitajući, prelijetalo bi po-

gledom slova i stranice, ne bi se zaustavljalo na pročitanome, ne bi misaono obrađivalo tekst. Iva Nuić, budući da je životni vijek provela radeći u školi, susrećući se svakodnevno s malenima, zna koliko je važno dijete pričom uvesti u život, pokazati mu kakav je svijet, naučiti ga maštati, ali i misliti. Njezine priče imaju snažnu poučnu dimenziju.

Autorica se u poslužila različitim tehnikama: od narativne do dijaloške, gotovo dramske. Progovorila je i o biljnome i životinjskome svijetu, personifikacijom i metaforom učinila ih moćnim sugovornikom djetetu, ali je prozborila i o ljudskome svijetu kojega je dijete dijelom, progovorila je o odnosima u obitelji, o ljepoti, radosti i o ljubavi koja je temelj zdravih međuljudskih odnosa. No o čemu god govorila, ona govori jednostavno, maštovito, djeci blisko, istinitu predodžbu o životu i odnosima u svijetu, ne prikazuje idealiziran svijet u kojemu vladaju samo sreća, dobrota i ljepota. U njezinim pričama mjesto je našao i govor o Domovinskome ratu, o očevima koji su na bojištu i o djeci koja ih sa strepnjom čekaju (*Otac se vratio, Zagrljaj*), jer i to je nedavna stvarnost mnoge djece, kojoj je, zbog ratnih okolnosti, bilo oduzeto pravo na djetinjstvo. Na drugoj strani, autorica ponekad progovara također o surovosti odnosâ u biljnom ili životinjskom svijetu, tako da, primjerice, neće uvijek miš pobjeći mački, odnosno neće uvijek sve završiti sretno. Dijete pak neće uvijek moći živjeti zaštićeno roditeljskom ljubavlju i pažnjom. Stvarnost je ponekad gruba, ali je susret s njome neminovan.

Ipak, dijete se tek razvija u pravcu odraslosti, ono je još oslonjeno na druge, na odrasle kojima je okruženo, od njih očekuje pomoć i zaštitu, ali i odgovore na mnoga pitanja. Knjigom *Zagrljaj* Iva Nuić omogućuje da se do mnogih odgovora lakše dođe. Knjiga je namijenjena djeci, ali i odraslima, poglavito roditeljima koji će u razgovoru s djecom promisliti svaku priču, uključiti dječju i vlastitu maštu te izgraditi novi svijet, svijet snova koji će u djetetu probuditi trenutan osjećaj sreće, ali i stvoriti trajnu pouku.

Nježnost s kojom priče ispripovijedene, osjećaj mjere pri doziranju zabavnih i poučnih sadržaja, tematska i stilska bliskost djeci te izvrsne ilustracije Andrijane Mlinarević-Cvetković svakako su preporuka za druženje s ovom knjigom. Prepuste li se *Zagrljaju* Ive Nuić, djeca i njihovi roditelji doživjet će mnoge sretne trenutke; odrasli će zagrliti sjećanja na vlastito djetinjstvo, a djeci će pomoći da za neko buduće vrijeme stvore svoja sjećanja koja će im biti dragocjen putokaz u životu koji im se smiješi iz vremena što je pred njima.

Mato Nedić

POVIJEST ZA BUDUĆNOST

(Dani dr. Franje Tuđmana – – Hrvati kroz stoljeća, Zbornik radova. Stručno-znanstveni skup, Veliko Trgovišće, 15. svibnja 2011.)

U Velikom se Trgovišću svake godine održavaju Dani dr. Franje Tuđmana, i to na sam rođendan osnivatelja moderne hrvatske države i prvoga predsjednika Republike Hr-

vatske. Zamislio ih je sudac Ustavnog suda dr. Milan Vuković prije četiri godine, a ostvaruje ih u suradnji s njime Općina Veliko Trgovišće.

Referati s prošlogodišnjeg stručno-znanstvenog skupa objavljeni su u veljači ove godine. Dakle imamo u rukama četvrti svezak toga značajnog zbornika.

Zbornik nam donosi dvadeset radova naših istaknutih povjesničara i ljudi pera. Ima tri dijela. Prvi je naslovljen *Hrvatska povijest od 1990. i Domovinski rat*, drugi *Hrvatska povijest 20. stoljeća*, a treći *Hrvatska povijest kroz stoljeća*.

Ovdje ćemo spomenuti samo autore i naslove referata prvoga dijela Zbornika. Ivo Rendić Miočević, *Učenje hrvatske povijesti: put prema poništavanju nacionalne memorije*; Stanko Popović, *Republika Hrvatska na raskrižju – kao suverena država u Europskoj uniji ili u balkansko igmanskoj jugosferi*; Božo Žepić, *Dvostruka mjerila međunarodne zajednice prema Hrvatima*; Ivan Strižić, *Agresija koja traje – kratki pregled*; Mate Kovačević, *Franjo Tuđman – povijest u prezentu*; Stjepan Šulek, *Hrvatska, njezini prijatelji i oni drugi*; Tomislav Marijan Bilosnić, *Dr. Franjo Tuđman i Zadar*.

Zbornik koji smo u naslovu naznačili i ranija tri značajan su prinos našoj povijesti, posebno onoj Domovinskog rata, koju neki žele zaboraviti. Neki nastoje zaboraviti i osnivatelja hrvatske države dr. Franju Tuđmana.

Nije nikakva tajna da se o Franji Tuđmanu sve manje govori, čak se prešućuje njegovo ime u povodu najvećih hrvatskih praznika (npr. u povodu obljetnica *Bljeska, Oluje* itd.) premda je svakome jasno da bi bez njega hrvatska pobjeda u Domovinskom ratu bila nezamisliva. Jer on je bio dirigent hrvatskoga obrambenog orkestra u Domovinskom ratu.

Bilo kako, dr. Franjo Tuđman našao je svoje trajno mjesto u povijesti, i hrvatskoj i međunarodnoj. Kad-tad, kada prođe vrijeme zavisti, mržnje i unitarističko-komunističke nostalgije, ime će se prvoga hrvatskog predsjednika spominjati s poštovanjem, što se danas, službeno, ne čini. Ovi su naši zbornici u nekom smislu priređeni za budućnost – oni će tada svjedočiti da je u naše vrijeme bilo ljudi koji su znali cijeniti život i djelo dr. Franje Tuđmana, posebno njegovo dirigiranje osloboditeljskim orkestrom u Domovinskom ratu.

Peti Dani dr. Franje Tuđmana održat će se ove godine također u Velikom Trgovišću – 12. svibnja. Bit će to još jedan prinos hrvatskoj povijesti.

Pavao Galić

Vijesti

U Zagrebu je 6. III. 2012. u prostorijama Društva hrvatskih književnika održana tribina o romanu *Nevenke Nekić* "Burik" (u hrvatskom izvorniku, iz 2009., i talijanskom prijevodu, iz 2012.), koji je posvećen Srijemu i žrtvama Domovinskog rata, poglavito *Ivanu Buriku*, tovarničkom župniku. O romanu su govorili, uz autoricu, pomoćni biskup zagrebački *Valentin Pozaić*, *Nedjeljko Mihanović*, prevoditeljice *Dubravka Dubravec Labaš* i *Vanda Maržić Sabalić* i *Antun Ivanković*, predsjednik tovarničke Udruge "Dr. Ante Starčević", nakladnika hrvatskog izvornika i talijanskog prijevoda

* * *

Tjednik "Famiglia cristiana" 12/2012. objavljuje članak *Enza Bianchija* "Il saluto cristiano a Dalla e quelle ignobili polemiche" (Kršćanski pozdrav Dalli i te prostačke polemike) u kojemu autor govori o sprovodu svoga starog prijatelja, nedavno preminulog kantautora *Lucia Dalle*. Ističe da je obred bio u skladu s katoličkim običajima te da je na kraju omogućeno jednom od pjevačevih najužih suradnika da izrazi osobnu zahvalnost pokojniku. Na to su uslijedile sramotne polemike onih koji su pokušali instrumentalizirati obred da kažu o Dalli sve što nisu imali hrabrosti kazati prije. Dalla je naime bio homoseksualac, ali Crkva ga je smatrala i osobom velike vjere, a planirana osveta homoseksualnoga lobija nije uspjela i zbog toga što su pokušali od pokojnika načiniti svoj amblem, dok on, naprotiv, nikada nije želio svijetu oglašavati svoje spolno nagnuće.

* * *

Mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti "Forum", siječanj-ožujak 2012., donosi esej *Nikice Mihaljevića* "Literarno-publicistički prilozi *Borisa Marune* iz emigracije". Mihaljević piše da smo se kada se 2008. pojavila u izdanju Matice hrvatske knjiga Borisa Marune "Što je čuvalo nadu" ponadali da je počelo ispravljanje nepravde prema tom velikom hrvatskom pjesniku. Ali nije, jer se nastavilo sve hrvatske emigrante trpati u isti, totalitaristički, mahom ustašoidni koš, a svu emigrantsku duhovnu proizvodnju unaprijed smatrati trećerazrednom, dakle nevrijednom da se ozbiljnije istražuje.

* * *

U ovogodišnjem ožujskom broju "Političkog zatvorenika", glasila Hrvatskog društva političkih zatvorenika (HDPZ), u uvodniku glavni urednik *Tomislav Jonjić* pišući o žustrim raspravama što se u Srbiji vode o pokretanju sudske rehabilitacije *Draže Mihailovića* ističe kako se taj srpski zahtjev nimalo ne razlikuje od zahtjeva za rehabilitaciju partizanskih zločinaca koji bi mogao potpisati, primjerice, *Ivan Fumić*. Jer brojni nam dokumenti, statistike i žrtvoslovi pokazuju da su jugoslavenski partizani poubijali bez suđenja čak i višestruko više hrvatskih vojnika i civila, svećenika i re-

dovnika, žena, djece i staraca nego koljači pod kokardama koji su prisezali *Petru II. Karađorđeviću* i jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi.

* * *

Glasilo Vrhbosanske nadbiskupije "Katolički tjednik" od 28. III. 2012. donosi intervju s *Ninom Raspudićem*, profesorom sa zagrebačkoga Filozofskog fakulteta, publicistom i prevoditeljem, o političkoj desubjektivaciji Hrvata u BiH. Raspudić kaže da od politike Republike Hrvatske očekuje konkretniju potporu Hrvatima u BiH te aktivno priznavanje BiH kao tronacionalne države ravnopravnih naroda i potporu njezinu uključivanju u euroatlantske integracije.

* * *

U mjesečniku "Republika" za književnost, umjetnost i društvo, 1/2012., *Božidar Petrač* u eseju "O Vidinu osjećanju Ivaniševićeve *Zemlje pod nogama*" piše o načinu na koji je pokretač biblioteke "Stoljeća hrvatske književnosti" *Vlatko Pavletić* doživljavao srodnost između dva velika hrvatska pjesnika modernista: *Drage Ivaniševića* i *Viktora Vide*, smatrajući ih vršnjacima po mediteranskom temperamentu i kulturi stiha te po tretiranju urbanoga civilizacijskoga prostora.

* * *

Hrvatski katolički mjesečnik "Naša ognjišta" 3/2012. donosi, u rubrici "Crkvene teme i dileme", članak fra *Dalibora Milasa* "Modni mačak don *Ivan Grubišić*", u kojemu autor analizira medijsku predstavu koju ju je u posljednjih nekoliko mjeseci priredio poznati splitski svećenik. U tekstu se tako Grubišića proglašava "modnim mačkom", uz pojašnjenje da se taj pojam, prema urbanoj definiciji, odnosi na svaku medijima natprosječno zanimljivu javnu osobu muškoga spola koja se izjašnjava kao stručnjak za neko područje, a zapravo je nestručnjak opće prakse.

* * *

Početkom ožujka ove godine objavljeno je, u suizdanju Glasa Koncila i Suradnica Krista Kralja, treće, nepromijenjeno izdanje knjige službenice Božje *Marice Stanković* "Godine bolne i teške". Knjiga otkriva strahote života u ženskom logoru u Slavonskoj Požegi, u kojemu je Marica Stanković zbog svojih katoličkih uvjerenja izdržala gotovo petogodišnju kaznu, od 1. IV. 1948. sve do 1. IX. 1952.

* * *

Salcburški stručnjak za sirski jezik i kulturu prof. *Aho Shemunkasho* izjavio je za agenciju "Kathpress" da ne vjeruje u autentičnost rukopisa koji je nedavno u Turskoj predstavljen kao ulomak 1500 godina starog aramejskog Evanđelja. Prema profesorovim riječima prilično je sigurno da je posrijedi krivotvorina, pisana istočnosirskim načinom pisanja koji je u uporabi tek od 18. stoljeća i kaligrafijom koja nije stara 1500 godina.

* * *

Glasilo Franjevačke provincije Bosne Srebrene "Svjetlo riječi",

ožujak 2012., donosi članak *Miroslava Jurešića* "'Evanđelje' po sapunicama" o djelotvornosti poruka koje odašilju televizijski sadržaji upitne kvalitete. Jurešić upozorava da ne treba zanemariti ni snažan utjecaj sapunica na jačanje kritičke samosvijesti običnoga bosanskohercegovačkog čovjeka, koji tek zahvaljujući gledanju "Esmeralde" ili "Kasandre" shvaća koliko je ustvari sretan što živi u makar tako sređenoj zemlji kao što je BiH.

* * *

Tjednik za odgoj i obrazovanje "Školske novine", br. 9/2012., objavljuje članak *Ane Thee Filipović*, profesorice na Katedri religijske pedagogije i katehetike na zagrebačkome KBF-u, o modelima školskog vjeronauka u Europi. Autorica kaže da se vjernik često ne može oteti dojmu da je u mnogih borbeno nereligioznih suvremenika opstalo ideološko promatranje religije kakvo je prevladavalo u vrijeme državno nametanog marksizma i ateizma. S druge pak strane opstaju fundamentalistički i neprosvijećeni oblici izražavanja vjere, koji s pravom smetaju bezvjercima, a i prema mišljenju samih vjernika spadaju u zastrane religije i religioznosti.

* * *

U travanjskom broju revije za suvremenu kulturu "Études" teolog *François Euvé* u tekstu pod naslovom "Principes d'une écologie chrétienne" (Načela kršćanske ekologije) suvremenu ekološku osjetljivost razmatra s obzirom na temeljna kršćanska načela. Ne možemo, kaže, ne preispitivati svoj odnos s neljudskim, životinjskim, biljnim, zemaljskim, kozmičkim svijetom, a u kršćanskom promišljanju takva su pitanja to umjesnija što u pozadini moderne znanstveno-tehničke avanture stoji stanovito čitanje biblijskog izvještaja o stvaranju.

* * *

U Splitu, Dubrovniku, Šibeniku i Zadru održani su od 24. III. do 3. IV. 2012. još jedni "Dani kršćanske kulture". Program, u organizaciji splitske izdavačke kuće "Verbum", obuhvaćao je izložbe, filmske projekcije, prikazivanje novih knjiga i okrugle stolove, a završio je projekcijom dokumentarnoga filma o patru *Antunu Cveku* i dodjeljivanjem nagrade "Buvina" *Josipu Bratuliću* za doprinos kršćanskoj kulturi.

* * *

U dominikanskom samostanu bl. Augustina Kažotića u Zagrebu prikazana je 15. II. 2012. godine knjiga dominikanskog svećenika *Randa Paršića* "Zabranjeno sjećanje". O knjizi su govorili povjesničar *Branko Salaj*, pravnik i politolog *Neven Šimac* te dominikanci *Anto Bobaš*, prior samostana u Korčuli, i *Frano Prcela*, urednik knjige. Rando Paršić u tom je djelu opisao svoja bolna iskustva iz komunističke Jugoslavije, gdje je zbog svoje ljubavi prema Bogu i hrvatskom narodu bio progonjen i više puta zatvoren.

* * *

Časopis za pastoralnu orijentaciju "Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije", 1-2/2012., donosi tekst *Mladena Milića* "Katolički intelektualac – ponizna

racionalnost udivljena zbiljom i logosom", o tome što se dobiva kada se pojmu "intelektualac", koji je već dobrano izgubio važnost i sadržaj, doda atribut "katolički". Milić smatra da se uloga katoličkog intelektualca u današnjici mora sastojati u uspostavljanju dijaloga između kršćanstva i postmodernog svjetonazora kako bi se pronašao odgovor na ključno pitanje: Je li smislena ona stvarnost koju zastupa kršćanstvo ili se suvremeni čovjek može prema životu smisleno odnositi i po načelu *etsi Deus non daretur* (kao da Bog ne postoji)?

* * *

Pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija "Crkva na kamenu", 3/2012., objavljuje komentar *Matije Grgat* naslovljen "Tautologija modernoga doba", u kojemu autorica analizira ključne karakteristike vjerskog osjećaja današnjih ljudi, kojima, kaže, religija više ne dolazi iznutra, ne izvire iz duše, nego je dio inventara vanjskoga svijeta. Nikakav nadsvjetski duh ne zahvaća više čovjeka svojom objavom, nego čovjek pokušava birati religije i uvjerenja, oblači ih kao nedjeljno odijelo, a onda odlaže kao iznošenu odjeću.

* * *

Katoličko glasilo "MI", 2-3/2012., donosi članak *Brane Vrbića* "Armenija, prvo kršćansko kraljevstvo". Autor, osvrćući se na francuski zakon protiv nijekanja genocida nad Armencima, podsjeća na povijest te male azijske zemlje koja je poznata i po tome što je bila prvo kršćansko kraljevstvo, obrativši se već 301. zahvaljujući sv. *Grguru Prosvjetitelju*, misionaru odgojenom u Cezareji Kapadocijskoj.

Sadržaj

Jerko Grgec: Zmijolav na oltaru europske nove kulture 177

* **Tomislav Maretić:** Dúga 187

Georges Bernanos: Propovijed jednog agnostika na spomendan svete Terezije od Djeteta Isusa 188

* **Charles Baudelaire:** Sveti se Petar odrekao 201

Mario Rigoni Stern: Nevjerojatni dar 203

* **Boris Pasternak:** Zloslutni dani 213

Senada Zatagić: Put u pradomovinu 215

* **Jorge Luis Borges:** Krist na križu 220

Tomislav Milohanić: Uskrsno jutro 222

* **Jeronim Dorotić:** Borove grane; Tapšaj; Kiša u Dubrovniku; Košulja od poljubaca; Odrastanje na brdu; Ljetno veče u Anchorageu; Jednom kada ljudi više neće znati za naftu 225

Ivan Armanda: Fr. Pio Maroević – graditelj dominikanske budućnosti u Hrvatskoj 232

* **Dubravko Marijanović:** balada o belotu i prijateljstvu; ¿kako si gospo?; moj auto Tuto Vito; od mene do tebe lete riječi; poslije večernje proslave suncostaja; prije samog zalaska sunca; 174 metra nadmorske nizbrdice; pravom kosom pokosili; iznad ravnice sve je bijelo; velebitska flora i fauna 255

Darinka & Tvrtko Klarić: Rabljani u popisu članova HKD-a sv. Jeronima 262

* **Zdenka Matijaš:** Zbunjen; On i ja 272

Mario Soljačić: Književni prilozi Augusta Šenoe u *Danici*, koledaru Društva sv. Jeronima 274

* **Živko Prodanović:** Žalbe; kiša bez pjesnika; tragom munje 280

Tuga Tarle: Joselito ili riječi su katkad prejake 283

* **Marko Grba:** Put Kamenitih vrata; Pred otvorenim raljama zvijeri.. 293

Lidija Pavlović-Grgić: Smjernice 295

* **Željka Cvetković:** kućna vrata; prosuh vezeno cvijeće; Božićni sklad; U naručju čempresa; Nebeski irisi 299

Slavica Sarkotić: Stare boce uza zvuke violine ... 302
* **Dušan Pavela:** Pucanj u nedjeljno jutro ... 307
Josip Matota: Makančevo promišljanje hrvatskog seljačkog pokreta, hrvatskog pitanja i demokracije 1923. – 1940. (*Nastavak i dovršetak*) ... 309
* **Ljerka Mikić:** Mašta; Smisao; Sloboda; Koraci života; Berba za sjetvu ... 342
Nove publikacije ... 344

Mišljenja i reagiranja

Dubravko Marijanović: Sitnopjesni i fusnote kao prikaz svakodnevice (Tomislav Maretić, *Leptir nad pučinom – sitnopjesni*, izd. Hrvatsko katoličko liječničko društvo, Zagreb, 2011.) ... 345

Mozaik

Ivo Radovanović: Zapis o kamenu ... 353
Tvrtko Klarić: Kroz prizmu ironije (o prvoj samostalnoj izložbi Ane Debelić) ... 353
Tvrtko Klarić: Polindareno *Carevo novo ruho* (povodom kazališne premijere u Istarskom narodnom kazalištu u Puli) ... 355

Knjige

Nevenka Nekić: Trenutak istrgnute stvarnosti (Ivan Brčić, *Plavi kamen*, izd. Stih, Zagreb, 2010.) ... 357
Jure Karakaš: Horvatov novi pustolovni roman (Tihomir Horvat, *Pustolovine puha Ocija i djevojčice Tonke*, izd. Alfa, Zagreb, 2011.) ... 358
Mato Nedić: Škola djetinjstva (Iva Nuić, *Zagrljaj*, izd. Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne, Mostar, 2011.) ... 360
Pavao Galić: Povijest za budućnost ... 361

Vijesti

Iz domovine i svijeta (*Jerko Grgec*) ... 363

MARULIĆ – hrvatska književna revija, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje redakcijski kolegij.

Autori u ovom broju:

Ivan Armanda
Charles Baudelaire
Georges Bernanos
Jorge Luis Borges
Fikret Cacan
Željka Cvetković
Jeronim Dorotić
Pavao Galić
Marko Grba
Jerko Grgec
Jure Karakaš
Darinka Klarić
Tvrtko Klarić
Tomislav Maretić
Dubravko Marijanović
Tonko Maroević
Zdenka Matijaš
Josip Matota
Ljerka Mikić
Tomislav Milohanić
Mato Nedić
Nevenka Nekić
Boris Pasternak
Dušan Pavela
Lidija Pavlović-Grgić
Živko Prodanović
Ivo Radovanović
Mario Rigoni Stern
Slavica Sarkotić
Mario Soljačić
Tuga Tarle
Senada Zatagić

ISSN 0350-4220
9 770350 422005
Cijena 35 kuna